

Sammen om punktskrift

Model, køreplan og handlingsanvisende vejledning til det gode punktskriftforløb for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år

DTHS
DANSKE TALE, HØRE- & SYNSINSTITUTIONER

REGION SJÆLLAND
SYNSCENTER REFSNÆS
– vi er til for dig

Sammen om punktskrift

Model, køreplan og handlingsanvisende vejledning for det gode punktskriftforløb for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år

Denne vejledning er resultatet af et nationalt samarbejdsprojekt mellem DTHS, Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner og Synscenter Refsnæs.
Projektet er finansieret af puljemidler fra Børne- og Undervisningsministeriet.

Projektets formål og organisering
Projektet blev udbudt med baggrund i en central udmelding fra Social- og Boligstyrelsen i september 2022, hvori der blev udtrykt en bekymring for, hvorvidt kommuner og regioner i tilstrækkelig grad koordinerer og samarbejder om at anvende og dermed opretholde det fornødne udbud af højt specialiserede punktskriftindsatser.

Formålet med projektet har været at imødekomme denne bekymring ved at udarbejde en national model for koordinering af målgruppens behov for indsatser omsat til en praksisnær køreplan for et forløb, hvis en kommune får et barn i målgruppen.

Projektet har indkredset gode praksiserfaringer fra en række kommuner og synsinstitutioner/synsrådgivninger og er teoretisk funderet i forskning fra sammenlignelige lande.
Projektets slutleverance er denne vejledning, hvis formål er at beskrive organisering, koordinering, samarbejde og de fornødne indsatser i det gode punktskriftforløb.
Vejledningen er målrettet centrale aktører i det gode punktskriftforløb for børn og unge i målgruppen 0-17 år.

Projektets forankring i praksis
Projektet har indkredset god praksis gennem kvalitative interviews med lærere, pædagoger, PPR-medarbejdere, forældre og unge der selv har oplevet gode punktskriftforløb, samt med synskonsulenter fra
Center for Kommunikation og Velfærdsteknologi, CKV Odense
Center for Specialrådgivning Aarhus, CSA
Institut for Syn og Hørelse - Syns- og IKT-afdelingen, Region Nordjylland
Kommunikationscentret Hillerød
Kommunikationscentret Region Hovedstaden
Specialundervisning og Beskæftigelse, SuB Slagelse
Synscentralen i Vordingborg

Projektet har været organiseret med styregruppe, følgegruppe og valideringsgruppe med henblik på at understøtte, fagfællebedømme, validere og kvalificere projektets leverancer og for at sikre projektets geografiske og institutionelle spændvidde samt relevante praksisforankring.

Styregruppe
Formand: Kenn Steen Andersen, Centerleder, Synscenter Refsnæs
Berit Houmølle, Vicecenterleder og Områdeleder for Skole og Specialrådgivning, Synscenter Refsnæs
Per Nielsen, Forstander, Synscentralen Vordingborg, Formand for DTHS Danske Tale-,Høre- og Synsinstitutioner

Indhold

Forord

Del 1

Det gode punktskriftforløb for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år 8

Introduktion 9

Vejledningens vidensfundament - sådan er vejledningen blevet til 9

Formål og målgruppe for vejledningen 9

Målgruppen for punktskriftindsatser 10

Det indeholder vejledningen ikke 10

De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole 11

De udvidede læringsmål og punktskriftindlæring 13

Barnets perspektiv i det gode punktskriftforløb 14

Punktskrift 15

Hvorfor skal børn og unge i målgruppen lære punktskrift? 15

Punktskrift som rettighed 16

Punktskrift i de inkluderede læringsfællesskaber 16

Hvad er punktskrift? 17

Hvordan er punktskrift opbygget? 18

Oversigt over centrale hjælpemidler i punktskriftforløb 20

Analoge hjælpemidler 20

IKT-hjælpemidler til læsning og skrivning af punktskrift 21

IKT-kompetencer 22

Særligt tilrettelagte og re-didaktiserede tilgængelige undervisningsmaterialer 22

Organisering, samarbejde og koordinering 24

Det gode forløb for børn og unge med behov for punktskriftindsatser 24

Organisering og samarbejde 24

Koordinering af indsatser 25

Tovholder 26

Praktiske råd til det første møde 26

Centrale aktører i et punktskriftforløb- roller og ansvar 27

Barnet i målgruppen 27

Familie 27

Kommunale aktører 28

Synskonsulent 28

Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR) 28

Dagtilbud og Specialtilbud 28

Skoletilbud 29

Kommunal sagsbehandler 30

Højt specialiserede landsdækkende tilbud **31**
Synscenter Refsnæs 31
IBOS - Instituttet for Blinde og Svagsynede 31
Statslige tilbud **31**
Synsregisteret 31
VISO 32
Nota - bibliotek og videnscenter for mennesker med syns- og læsehandicap 32
Styrelsen for undervisning og kvalitet - STUK 32
Sundhedsindsatser i regioner og kommuner 32
Netværk **33**
Netværkets betydning for punktskriftindsatser 33
At møde ligestillede – rollemodeller og mentorer 33
Her findes netværk og rollemodeller 33
Synscenter Refsnæs 33
IBOS, Instituttet for Blinde og Svagsynede 34
Den lokale synsrådgivning 34
LFBS – Landsforeningen af forældre til blinde og svagsynede 34
DBS – Dansk Blindesamfund 34
DBSU – Dansk Blindesamfunds Ungdom 34
Netværk for synskonsulenter 35
Vidensforum for punkt og grafisk fremstilling 35
Køreplan over indsatser og kerneelementer i det gode punktskriftforløb for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år **36**

Del 2 Handlingsanvisende anbefalinger

Handlingsanvisende anbefalinger til forældre **40**
Før-punkt 40
Gør punktskrift tilgængelig overalt i hjemmet 40
Styrk dit barns finmotorik 41
Styrk dit barns taktile opmærksomhed og taktile skelneevne 41
Giv dit barn adgang til pegebøger med punkt, til taktile bøger og til højtlæsning 41
Styrk barnets rum/retningssans 42
Begynderpunkt og punktskrift som fortsat praksis 42
Forældre til et barn, som allerede har lært at læse og skrive visuel skrift **44**
Børn med yderligere funktionsnedsættelser **45**
Handlingsanvisende anbefalinger til dagtilbud **45**
Punktskriftindsatser i dagtilbud 45
Førpunktindsatser i dagtilbud 46
Den styrkede pædagogiske læreplan 46

Den styrkede pædagogiske læreplan for børn i målgruppen 46
Fagprofessionelles rolle i punktskriftforløb (primære pædagoger og støttepersoner) 47
Indsatser og aktiviteter i dagtilbud 47
Viden og kompetencer i barnets omgivelser 47
Punktskrift har samme værdi som visuel skrift 48
Taktile færdigheder og fingerkræfter 49
Ideer og inspiration til før-punktsaktiviteter med førskolebørn 49
Synstolkning af omgivelserne og omverdensforståelse 50
Legeskrivning og tegnemuligheder 50
Case - det gode punktskriftforløb i dagtilbud 52
Punktskriftindsatser i skoletilbud 54
Punktskriftindsatser i grundskolen 54
Punktskrift i indskolingen 55
Begynderundervisning 56
Om at læse punktskrift 57
At skrive punktskrift 57
Udvikling af læse- og skrivefærdigheder 57
Funktionelle læsefærdigheder 58
At bruge hænderne til læsning 58
Læseteknikker 58
At lære gode arbejdsstrategier 58
Brug af lyd som støtte 58
Funktionelle skrivefærdigheder 59
At lære afkodning og forståelse 59
At udvikle læseglæde 59
Løbende evaluering af elevens fremskridt 59
Punktskrift som fortsat praksis i skolen 61
Fra 6-punkt til 8-punktsystemet 61
Forkortet punktskrift 61
Fremmedsprog 61
Matematik og punktskrift 61
Indlæring af punktskrift for elever, der allerede har lært at læse og skrive visuel skrift 64
Case - eksempel på god praksis. Skolens forberedelse på elev, der er punktskriftbruger 65
Aktiviteter til en legende tilgang til viden om og kendskab til punktskrift i dagtilbud og indskoling 67
Støttepersonens rolle i punktskriftforløb 67
Overgange 68
Overgange i punktskriftforløb 68
Forberedelse på overgang fra grundskolen til ungdomsuddannelse 69

Del 3

Her finder du rådgivning, vejledning, kurser og viden **70**

Synscenter Refsnæs 70

IBOS, Instituttet for Blinde og Svagsynede 71

Kommunale og regionale kommunikationscentre og synsrådgivninger 71

Dansk Punktskriftsnævn 71

Nota 71

LFBS – Landsforeningen af forældre til blinde og svagsynede 71

DBS – Dansk Blindesamfund 71

DBSU – Dansk Blindesamfunds Ungdom 71

DTHS – Danske Tale-Høre-& Synsinstitutioner 71

Referenceliste **72**

Forord

I Danmark har alle børn ret til at modtage undervisning i at læse og skrive og blive så dygtige de kan ud fra de forudsætninger de har.

For børn og unge med alvorlig synsnedsættelse og deraf manglende læsesyn er punktskrift deres adgang til skriftsproget. Punktskrift udgør således en særdeles vigtig kompenserende færdighed for de børn, der har mulighed for at mestre færdigheden. Det at lære at læse og skrive punktskrift giver disse børn mulighed for at blive en del af både faglige og sociale fællesskaber i de lege- og læringsfællesskaber de indgår i. Punktskrift giver mulighed for selvstændighed, aktivitet, deltagelse og adgang til uddannelse og arbejde.

Denne vejledning er resultatet af et nationalt samarbejdsprojekt mellem DTHS, Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner og Synscenter Refsnæs.

Projektet blev udbudt med baggrund i en central udmelding fra Social- og Boligstyrelsen i september 2022, hvori der blev udtrykt en bekymring for, hvorvidt kommuner og regioner i tilstrækkelig grad koordinerer og samarbejder om at anvende og dermed opretholde det fornødne udbud af højt specialiserede punktskriftindsatser. De indsatser, der i sidste ende giver alle børn med behov for punktskriftindsatser mulighed for at lære at læse og skrive og blive så dygtige de kan.

Formålet med projektet har været at imødekomme denne bekymring ved at udarbejde en national model for koordinering af målgruppens behov for indsatser omsat til en praksisnær køreplan for et forløb, hvis en kommune får et barn i målgruppen.

Målet er, at kommunerne får tilført viden om den organisering, koordinering, samarbejde og de relevante indsatser, der sikrer det gode punktskriftforløb for alle børn i målgruppen, uanset hvilken kommune de bor i.

Vejledningen bygger på et solidt teoretisk vidensgrundlag samt på afdækning af god praksis ved interviews med centrale aktører i punktskriftforløb (punktskriftsbrugere, forældre, synskonsulenter, PPR-medarbejdere, lærere, pædagoger og støttepersoner).

Vejledningen har været til gennemlæsning og ekstern faglig vurdering ved projektets valideringsgruppe, og vi vil gerne takke for relevant feedback, hvilket har været med til at forbedre og kvalificere vejledningen.

Vi vil også gerne rette en stor tak til alle de 49 personer, der direkte har medvirket til at sikre fundamentet for vejledningen i form af både faglig og organisatorisk viden og ikke mindst praksisnær viden ved deltagelse i interviews, følgegruppe og valideringsgruppe.

Sluttelig vil vil gerne takke Børne- og Undervisningsministeriet for at have udbudt projektmidlerne og tildelt opgaven til Synscenter Refsnæs i et samarbejde med Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner.

På vegne af projektets styregruppe

Styregruppeformand Kenn Steen Andersen,
Centerleder, Synscenter Refsnæs

Del 1

Det gode punktskriftforløb for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år

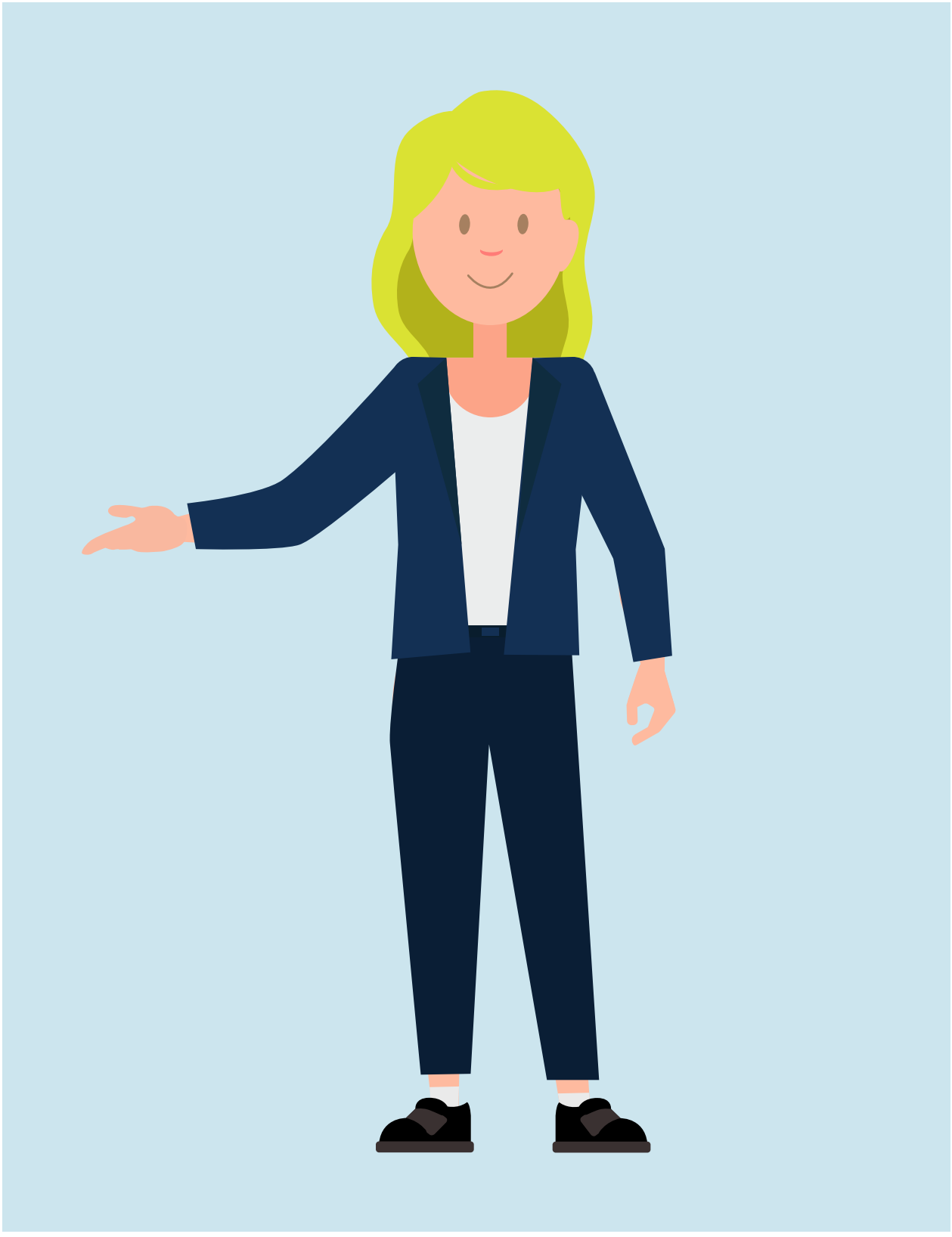

Introduktion

Denne handlingsanvisende vejledning for det gode punktskriftforløb for 0-17-årige er resultatet af projekt *Sammen om punktskrift*, som har været organiseret som et udviklingsprojekt i et samarbejde mellem DTHS, Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner og Synscenter Refsnæs. Projektet er finansieret af puljemidler fra Børne- og Undervisningsministeriet og har haft til formål at afdække og beskrive de eksemplariske indsatser og den nødvendige organisering, koordinering og samarbejde i punktskriftforløb for 0-17-årige.

Projektets afrapportering og metode- og datagrundlag refereres i et selvstændigt data- og metodenotat, som kan læses og downloades på Synscenter Refsnæs hjemmeside www.synref.dk

Vejledningens vidensfundament - sådan er vejledningen blevet til

Vejledningen tager afsæt i Social- og Boligstyrelsens anbefalinger til kommunerne om tilrettelæggelse af de samlede indsatser til børn og unge i målgruppen: *Forløbsbeskrivelse. Rehabilitering og undervisning af børn og unge med alvorlig synsnedsættelse 0-18 år.*

Vejledningen stiller sig således ovenpå Social- og Boligstyrelsens anbefalinger og udfolder de punktskriftsspecifikke indsatser anbefalet i Forløbsbeskrivelsen.

Vejledningen er udarbejdet i samarbejde med DTHS, Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner og med afsæt i forskning og teori fra sammenlignelige lande med sammenlignelige praksisser, danske og øvrige nordiske punktskriftsguides samt valide praksiserfaringer fra lokale synskonsulenter, unge, forældre, lærere, pædagoger og PPR-ansatte. Alle med erfaringer og kompetencer i relation til det gode punktskriftforløb og stor viden om hvilke indsatser, der fordres, for at børn i målgruppen bliver så kompetente punktskriftbrugere, som de har forudsætninger for.

For at gøre vejledningen relevant og anvendelig for dem, som skal omsætte punktskriftsspecifik viden til indsatser i hjem, dagtilbud og skole, er indholdet via projektets Følgegruppe, Valideringsgruppe og Styregruppe blevet drøftet med rådgivere og ledere på myndighedsområdet samt kvalificeret ved lokale synskonsulenter fordelt over hele landet.

Vidensfundamentet udfoldes i data- og metodenotatet, som frit kan downloades fra Synscenter Refsnæs hjemmeside www.synref.dk, og den anvendte litteratur kan ses i vejledningens referenceliste.

Formål og målgruppe for vejledningen

Denne vejledning er primært skrevet til forældre til et barn, der er i målgruppen for punktskriftindsatser, samt til ledelser og fagprofessionelle i barnets dagtilbud og skole.

Vejledningen er ligeledes målrettet barnets sagsbehandler, PPR (Pædagogisk Psykologisk Rådgivning) og øvrige myndighedspersoner, som spiller en central rolle i barnets punktskriftforløb.

Hensigten med vejledningen er at stille målrettet viden om det gode punktskriftforløb til rådighed for barnets omgivelser for derigennem at styrke den nødvendige organisering, koordinering og samarbejde samt sikre iværksættelse af punktskriftsspecifikke indsatser.

Målet er, at alle centrale aktører i barnets omgivelser får tilført viden, anbefalinger og inspiration til, hvordan de bedst kan understøtte barnets punktskriftindlæring og -vedligeholdelse i hjem, dagtilbud og skole.

Den handlingsanvisende vejledning består af tre dele.

- Del 1 er en generel del, som introducerer dig til, hvad punktskrift er, på hvilken måde punktskrift adskiller sig fra visuel skrift, og hvorfor børnene i målgruppen har brug for at lære at læse og skrive punktskrift.
  Del 1 beskriver ligeledes de centrale aktører i punktskriftforløb for 0-17årige og aktørernes roller og ansvar samt en køreplan for de nødvendige indsatser i det gode punktskriftforløb.

- Del 2 er målrettet barnets familie, dagtilbud og skole og beskriver de punktskriftindsatser, der anbefales i hjem og dag- og skoletilbud.

- Del 3 henviser til, hvor der findes yderligere rådgivning, vejledning, kurser og viden, der kan understøtte punktskriftindsatserne i barnets hjem, dagtilbud og skole. Del 3 rummer desuden vejledningens referenceliste.

Målgruppen for punktskriftindsatser

Målgruppen for punktskriftindsatserne beskrevet i denne vejledning er 0-17-årige børn og unge med blindhed eller en synsnedsættelse, der er så alvorlig, at barnet, selv med anvendelse af synskompenserende hjælpemidler, med sit funktionelle syn ikke kan læse visuel skrift.

Bemærk at målgruppen herefter konsekvent er benævnt *børn eller børnene* i målgruppen i denne vejledning

Denne gruppe inkluderer:

- Børn med blindhed, som fra fødslen eller en tidlig alder ikke har funktionelt syn og derfor har behov for at lære punktskrift som deres primære skriftlige kommunikationsform.

- Børn med alvorlig synsnedsættelse, som har så stærkt begrænset synsrest, at de ikke kan læse visuelt skrift i almindelige eller forstørrede formater på en funktionel måde. For disse børn er punktskrift et nødvendigt redskab til læsning og skrivning, selvom de måske i enkelte sammenhænge kan anvende synsresten til orientering og dagligdagsaktiviteter.

- Børn der oplever progredierende synstab, hvor synet gradvist forværres til et niveau, hvor visuel skrift ikke længere kan læses med relevante synskompenserende hjælpemidler. For disse børn er det vigtigt at introducere punktskrift tidligt, så de gradvist kan skifte til punktskrift som deres primære kommunikationsmiddel i takt med synstabet.

- Børn der mister synet som følge af sygdom eller ulykker, efter at de har lært at læse og skrive visuel skrift.

- Børn med særligt komplekse syns- og udviklingsbehov, som kan have yderligere funktionsnedsættelser. For disse børn tilpasses punktskriftindsatsen ofte, så den matcher deres kognitive og motoriske færdigheder, hvilket kan omfatte taktile og auditive tilgange til indlæringen.

Det indeholder vejledningen ikke

Den handlingsanvisende vejledning omhandler alene punktskriftindsatser for 0-17-årige.

Øvrige synspædagogiske, synsrehabiliterende og synskompenserende indsatser, som også er en forudsætning for barnets deltagelse og aktivitet i de lege- og læringsaktiviteter, som vil være arena for punktskriftindsatserne i hjem, dagtilbud og skole er beskrevet i de handlingsanvisende vejledninger *De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole*, udgivet af Synscenter Refsnæs i samarbejde med DTHS, Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner. Der er ni vejledninger i serien (se referencelisten). Disse kan gratis læses og downloades fra Synscenter Refsnæs hjemmeside www.synref.dk.

Relevant punktskriftsspecifik viden fra ovenstående handlingsanvisende vejledninger er indarbejdet i denne vejledning.

De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole

For at kompensere for det manglende syn skal barnets læring understøttes af andre synskompenserende færdigheder. Målet er, at barnet på samme måde som børn uden alvorlig synsnedsættelse opnår færdigheder til at:

- Lære at læse og skrive
- Lære selvstændighed og færdigheder til at kunne klare sig selv
- Klare hverdagens almindelige aktiviteter
- Lære frit og selvstændigt at bevæge sig rundt og tage vare på sig selv

For et barn med en alvorlig synsnedsættelse eller blindhed er arbejdet med de formelle læringsmål i dagtilbud og grundskole (læreplanstemaer og fælles mål) ikke tilstrækkeligt til at forberede dem til den selvstændighed, selvforståelse, motivation og engagement både socialt og fagligt, som har betydning for trivsel og fremtidige uddannelsesmuligheder. På dette grundlag er der udviklet en metode for ni overordnede synspædagogiske og synsrehabiliterende indsatsområder for børn i målgruppen. Metoden definerer en vision for udvikling og læring for 0-17-årige børn med alvorlig synsnedsættelse herunder blindhed. Denne metodiske tilgang kaldes *De udvidede læringsmål*.

Den metodiske tilgangs overordnede formål er at tilvejebringe nødvendige synspædagogiske indsatser i barnets forløb (indenfor de ni indsatsområder) med henblik på at nedbryde barrierer for læring.

Dette med henblik på at børnene i sidste ende får samme muligheder for samfundsdeltagelse, uddannelse, job, fritidsinteresser m.m. som børn uden alvorlig synsnedsættelse.

Disse ni indsatser visualiseres grafisk med ni puslespilsbrikker (se model på næste side) og er kendte elementer for indsatser i forløb for målgruppen fra 0–17 år. ”Puslespilsbrikkerne” kan i barnets forløb prioriteres og kombineres på mange måder i form af specifikke indsatser, som understøtter barnets trivsel, udvikling, læring, progression og inklusion i børnefællesskaber og i forhold til målopnåelse under de pædagogiske læreplanstemaer og fælles mål i folkeskolen.

Læs mere om metoden De udvidede læringsmål og indsatserne i metoden på Synscenter Refsnæs hjemmeside www.synref.dk

De udvidede læringsmål

for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år

De udvidede læringsmål og punktskriftindlæring

Kompenserende kommunikation og tekniske hjælpemidler

Indlæring af punktskrift og vedligeholdelse af punktskriftskompetencer hører fortrinsvis under de udvidede læringsmål *Kompenserende kommunikation og Tekniske hjælpemidler*.

Punktskriftindlæring og –vedligeholdelse er afgørende for, at børn i målgruppen kan udvikle skriftlige kommunikationsfærdigheder og opnå et skriftligt sprog på lige fod med deres jævnaldrende. Punktskriftindsatserne under det udvidede læringsmål *Kompenserende kommunikation* er målrettet tidlig introduktion og kontinuerlig træning i punktskrift for at opnå flydende og præcis læsning og skrivning. Dette omfatter struktureret undervisning i punktalfabetet og udvikling af barnets læsehastighed og læseforståelse.

Indsatserne herunder omfatter også vejledning og oplæring af de fagprofessionelle i barnets dagtilbud og skole i de bedste praksisser og undervisningsmetoder til punktskrift. Dermed sikres, at både lærere, pædagogisk personale og støttepersoner kan understøtte elevernes læse- og skriveudvikling, fremme deres selvstændighed i arbejdet med skriftligt materiale og sikre progression i de skriftlige kompetencer, så barnet kan blive en så kompetent punktskriftbruger, som det har forudsætninger for.

Tekniske hjælpemidler er også et centralt udvidet læringsmål for punktlæsende børn. Indsatserne under det udvidede læringsmål *Tekniske hjælpemidler* er målrettet barnets oplæring i digitale og analoge værktøjer, der understøtter barnets evne til at tilegne sig viden, kommunikere og deltage aktivt i den skriftlige kommunikation i skole og fritid. For børn, der anvender punktskrift, omfatter dette tekniske hjælpemidler som punktskriftdisplays og -tastaturer, elektroniske punktnotatapparater og software med taleoutput og -input, som muliggør digital læsning, skrivning og navigation på digitale platforme på lige vilkår med elever uden alvorlig synsnedsættelse.

Understøttelse af barnets teknologiske kompetence er derfor en nødvendig del af punktlæsende børns uddannelsesforløb, da den sikrer, at de kan udvikle deres skriftlige færdigheder og læseforståelse i både trykte og digitale formater.

I vejledningens del 2 *Handlingsanvisende anbefalinger til forældre, dagtilbud og skole* er der anbefalinger til punktskriftindsatser i hjem, dagtilbud og skole. Disse anbefalinger tager afsæt i *De udvidede læringsmål*.

Barnets perspektiv i det gode punktskriftforløb

Med afsæt i *Barnets Lov* har børn og unge ret til at blive inddraget og til at få indflydelse på de forhold og indsatser, der vedrører dem.

At inddrage barnets perspektiv i punktskriftforløb for 0-17-årige er afgørende for at sikre, at undervisningen, oplæringen og hjælpemidlerne tilpasses barnets individuelle behov, præferencer og oplevelser.

For at understøtte barnets perspektiv er det vigtigt, at de fagprofessionelle, der er omkring barnet samt barnets forældre aktivt lytter til barnets oplevelser og inddrager barnet i de beslutninger, der tages om dets læring. Dette kan gøres ved at tale med barnet om dets ønsker, behov og forventninger til forløbet samt ved at evaluere barnets motivation og progression løbende.

Uanset alder har barnet ret til at blive hørt og få indflydelse på de valg, der påvirker dets læring og trivsel.

En metode eller en aktivitet, der fungerer godt for ét barn, kan være mindre relevant eller motiverende for et andet. Motivation er en altafgørende faktor i børns indlæring og fortsatte brug af punktskrift. Derfor er fokus på barnets stemme væsentlig for at sikre, at aktiviteter, læringsmetoder og anvendt didaktik tager afsæt i barnets behov og med afsæt i aktiviteter, der motiverer barnet.

Når barnet får mulighed for at udtrykke sine ønsker og præferencer og kan vælge mellem forskellige metoder og tilgange, bliver det en aktiv deltager i sit eget punktskriftforløb. Dette skaber et trygt og motiverende læringsmiljø, hvor barnet føler sig set og hørt på egne præmisser. At inddrage barnets stemme og give det medbestemmelse kan styrke barnets selvværd og fremme en meningsfuld læring af punktskrift samt en mere effektiv anvendelse af hjælpemidlerne.

Punktskrift

Punktskrift er et taktilt læse- og skriftsprog, som anvendes, når barnet har blindhed eller en så alvorlig synsnedsættelse, at barnet ikke kan læse visuel skrift. At punktskrift er taktilt betyder, at det læses med følesansen som kompensation for det manglende syn.
I dette afsnit kan du læse mere om, hvad punktskrift er, hvorfor det er nødvendigt at børnene i målgruppen lærer punktskrift og ligheder og forskelle på punktskrift og visuel skrift.

Hvorfor skal børn og unge i målgruppen lære punktskrift?

I Danmark har alle børn ret til at modtage undervisning i at læse og skrive og blive så dygtige de kan, ud fra de forudsætninger de har.

Skolerne er forpligtet til at sikre, at eleverne opnår disse færdigheder, og de skal iværksætte støtteforanstaltninger, hvis der opstår udfordringer.

Den danske inklusionslovgivning sigter mod at sikre, at alle børn, uanset særlige behov, får mulighed for at deltage i den almindelige undervisning. Hvis et barn har svært ved at lære at læse og skrive, har skolen pligt til at iværksætte tiltag som støtteundervisning eller særlige læseindsatser.

I Folkeskoleloven (§ 1) står der, at skolens formål er at give eleverne kundskaber og færdigheder, der forbereder dem til videre uddannelse og giver dem lyst til at lære mere. Dette inkluderer færdigheder som læsning og skrivning.

Loven angiver også, at undervisningen skal tilrettelægges, så eleverne opnår færdigheder inden for dansk, herunder læsning, skrivning og sprogforståelse.

Punktskrift er børnene/de unge i målgruppens skriftsprog.

Punktskrift er altså en forudsætning for at børn og unge i målgruppen kan tilegne sig færdigheder inden for læsning og skrivning og dermed tage del i hverdagens skriftlige kommunikation.

Hvis børnene/de unge i målgruppen ikke lærer punktskrift, får de ikke adgang til læring, uddannelse, samfundsdeltagelse og medborgerskab.

Punktskrift som rettighed

Danmark underskrev i 2009 FN's Konvention om rettigheder for personer med handicap, og påtog sig derved en forpligtelse til at indrette sin lovgivning og administrative praksis i overensstemmelse med konventionens krav. I Handicapkonventionens Artikel 24, stk. 3 Uddannelse fremhæves det *"at deltagerstaterne skal gøre det muligt for personer med handicap at lære livs- og socialt udviklende færdigheder for at lette deres fulde deltagelse i uddannelse og som medlemmer af samfundet på lige fod med andre. Med henblik herpå skal deltagerstaterne træffe passende foranstaltninger, herunder fremme indlæringen af punktskrift"*

Danmark har herigennem forpligtet sig til at sikre, at børnene i målgruppen får adgang til at lære punktskrift som en essentiel færdighed for at kunne deltage i undervisning, læse, skrive og kommunikere med omverdenen. Med denne forpligtelse skal Danmark træffe nødvendige foranstaltninger, som fx at sørge for tilstrækkelige ressourcer, uddannet personale og særligt tilrettelagte undervisningsmaterialer, der fremmer indlæringen af punktskrift. Det betyder, at undervisningen i punktskrift skal være en integreret del af skoleforløbet for børnene i målgruppen, så de kan udvikle deres færdigheder på samme vilkår som børn uden alvorlig synsnedsættelse.

Punktskrift i de inkluderede læringsfællesskaber

Danmark underskrev i 1994 sammen med 92 andre lande UNESCOs erklæring om, at alle børn har ret til at gå i skole. Salamanca-erklæringen er et centralt dokument i arbejdet med inklusion af børn med særlige behov i uddannelsessystemet. Erklæringen understreger, at alle børn har ret til at blive inkluderet i det almene uddannelsessystem, uanset deres fysiske, intellektuelle, følelsesmæssige eller sociale udfordringer. Salamanca-erklæringen lægger vægt på at sikre tilgængelig uddannelse for alle med tilpasninger, der møder individuelle behov, herunder børnene i målgruppen, som har brug for at lære punktskrift.

Ifølge Salamanca-erklæringen skal børn med alvorlig synsnedsættelse, herunder dem der er eller skal være punktlæsere, så vidt muligt være en del af det almene skolesystem. Dette betyder, at danske skoler har et ansvar for at sikre, at de nødvendige ressourcer og støtte er tilgængelig, samt ansvar for at iværksætte de nødvendige indsatser for at sikre barnets læring, trivsel og udvikling, så børn med synsnedsættelser kan lære punktskrift i de inkluderende læringsfællesskaber.

Erklæringen understreger vigtigheden af tilpassede læringsmetoder, hvilket i Danmark betyder, at undervisningsmaterialer og ressourcer, såsom bøger og læremidler på punktskrift, IKT-hjælpemidler og taktilt materiale, skal være tilgængeligt for børnene i målgruppen. Lærerne skal også have viden og kompetencer til at arbejde med børnene i målgruppen, så de derigennem kan sikre en effektiv og individuelt tilpasset undervisning.

Salamanca-erklæringen opfordrer til tidlig identifikation af børn med særlige behov og tidlig støtte. I Danmark betyder dette, at børn der har behov for at lære punktskrift, skal tilbydes indsatser og støtte så tidligt som muligt, så de kan udvikle læsefærdigheder på lige fod med jævnaldrende uden alvorlig synsnedsættelse.

Erklæringen fremhæver nødvendigheden af samarbejde mellem fagprofessionelle. For danske børn, der skal lære punktskrift, betyder det, at der bør være et tæt samarbejde mellem dagtilbud, skole, forældre og højt specialiserede synskonsulenter for at sikre en helhedsorienteret og individuel tilrettelæggelse af barnets undervisning.

Salamancas -erklæringens principper omhandler lige muligheder for læring og deltagelse. For børn i Danmark, der lærer punktskrift, er målet at sikre, at de ikke blot lærer læse- og skrivefærdigheder, men også har mulighed for fuld deltagelse i alle aspekter af skolen – fagligt, socialt og kulturelt med fokus på individuel tilpasning og støtte, så disse børn kan udvikle deres potentiale fuldt ud.

Punktskrift kan ikke erstattes af lyd

Punktskrift kan ikke erstattes af lyd. Talesyntese er et uvurderligt synskompenserende IKT-hjælpemiddel, men talesyntese kan ikke erstatte muligheden for selv at kunne læse og skrive.

Det anbefales, at lyd og højtlæsning inddrages som *supplement*, men ikke som erstatning for punktskriftlæsningen. Lyd giver afveksling og øget læsetempo i en specifik situation, men erstatter ikke skriftsproget.

Punktskrift er målgruppens adgang til læse- og skrivefærdigheder: Disse færdigheder er essentielle for at lære og forstå grammatik, stavning, og sprogstrukturer. Lydoptagelser alene kan ikke give samme forståelse for skriftsprogets opbygning.

At læse tekst via punktskrift frem for at få teksten læst op kan gøre det lettere at huske det læste og tilegne sig den viden, der formidles i det læste.

Børn og unge i målgruppen introduceres til punktskrift i dagtilbuddenes læreplanstema 3 (Kommunikation og sprog) samt i henhold til grundskolens Fælles Mål for de enkelte klassetrin.

Hvad er punktskrift?

Punktskrift er en metode, hvor man læser med følesansen i stedet for med synssansen. Punktskrift består af ophøjede, følbare tegn, som læses ved en let berøring med fingerblommen.

Punktskrift aflæses lineært med fingerspidserne og giver derigennem børn og unge i målgruppen mulighed for at læse ved at køre fingrene over prikkerne og mærke hvilke bogstaver, de har med at gøre.

Punktskriftalfabetet bliver også kaldt Braille efter opfinderen franskmanden Louis Braille, som selv mistede synet som 3-årig.

Braille påbegyndte udviklingen af systemet allerede som 15-årig efter inspiration fra en hemmelig kode, som det franske militær havde udviklet med henblik på lydløs kommunikation i mørket.

Systemet er udviklet i perioden 1821 til 1829.

Punktskriften er et internationalt skriftsystem for personer med blindhed og alvorlig synsnedsættelse.

Punktskrift er konverteret til stort set alle kendte sprog.
Punktskrift kan også bruges til tal, matematiske symboler og noder.

Punktskrift er et levende sprog, som løbende udvikles af Dansk Punktskriftsnævn. Den Danske Punktskrift blev senest opdateret i 2022.

Dansk Punktskriftsnævn er en dansk institution, der har til formål at fastlægge og udvikle regler og standarder for punktskrift i Danmark. Nævnet sikrer, at punktskrift bruges korrekt og ensartet i landet, og det arbejder med at tilpasse og modernisere skriften, så den passer til nutidens sprog og behov.
Læs mere om Den Danske Punktskrift på Dansk Blindesamfunds hjemmeside www.blind.dk

Hvordan er punktskrift opbygget?

Den danske punktskrift optræder i både 6-punkt, 8-punkt og forkortelser.

6-punkt benyttes oftest i begynderundervisningen.

6-punkt

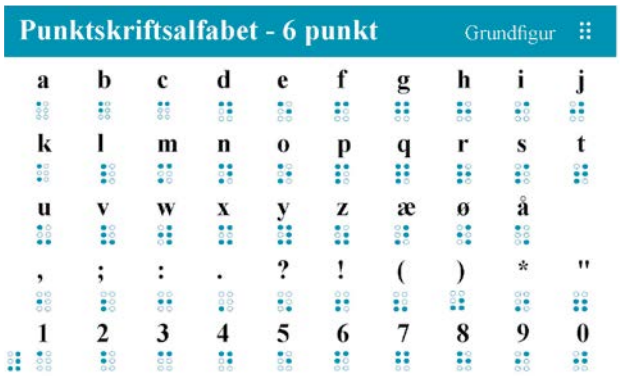

Grafisk illustration af 6-punktsystemet fra a til å, specialtegn og tallene 0 til 9

I 6-punkt består hvert bogstav af en punktcelle. Punktcellen er fordelt på to kolonner i bredden og tre rækker i højden. Punkterne benævnes 1, 2, 3, 4, 5, 6, hvor punkterne 1, 2 og 3 ligger i første kolonne og 4, 5 og 6 i anden kolonne (jævnfør illustration ovenover).

Der er i alt 64 kombinationsmuligheder.

Alle bogstaver ligger indenfor disse seks punkter.

Tal skrives ved at bruge bogstav-tegnene med et taltegn foran bogstav-tegnet. Taltegnet består af punkterne 3, 4, 5, 6.

På den måde ved læseren, at det er et tal og ikke et bogstav, han/hun læser.

Tallene går fra 0-9 og bruger de første ti bogstaver i alfabetet.

Tallene 0-9 er samme tegn som bogstaverne a - j, men med et taltegn foran.

8-punkt

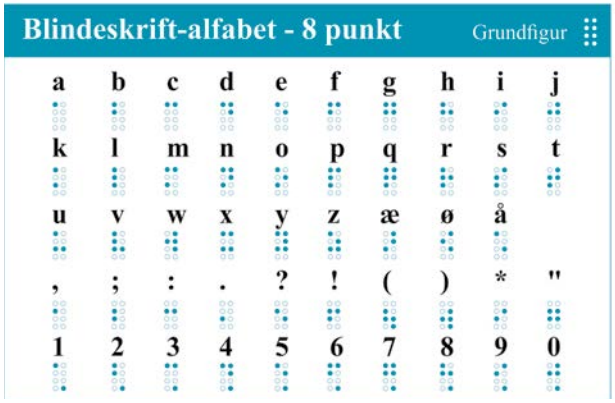

Grafisk illustration af 8-punktsystemet fra a til å, specialtegn og tallene 0 til 9.

I 8-punkt er der blevet tilføjet punkterne 7 og 8 til 6 punktcellen. Punkterne i kolonne 1 benævnes 1, 2, 3, 7 og i kolonne 2 benævnes de 4, 5, 6, 8 (jævnfør illustrationen ovenfor).

Dette giver 256 kombinationsmuligheder.

8-punkt er blevet udviklet fordi brugen af computere og andre elektroniske medier, har genereret et behov for at kunne skrive en række specialtegn, herunder vokaler med accenter uden brug af hjælpetegn som for eksempel det særlige taltegn nævnt under omtalen af 6-punkt.

8-punkt bruges især på notatapparater og punktskriftdisplays, som er forsynet med 8-punkts punktceller (læs mere herom i afsnittet om hjælpemidler).

Forkortelser

Punktskrift fylder betydeligt mere end en almindelig skreven tekst. Derfor anvendes forkortelser for de mest almindelige ord og orddelinger.

Ved at benytte forkortelser, indskrænkes tekstmængden med ca. 30%. Dette betyder, at fingrene skal over færre tegn, hvilket giver mulighed for øget læsehastighed. Dette er en fordel, da taktil læsning oftest er langsommere versus visuel læsning, hvor den øvede læser visuelt kan genkende ord uden at læse hele ordet.

Forkortelser indlæres i takt med den øvrige læse og skriveindlæring.

Forkortelsessystemet består af alfabetforkortelser, et-tegns forkortelser, orddelsforkortelser samt to- og tre-tegns forkortelser.

Se eksempler på disse i de fire illustrationer nedenfor.

Alfabetfortelser 28 stk.

Visuel punkt	Tegn	Ord
⠁	a	at
⠃	b	bliver
⠉	c	og
⠙	d	du
⠑	e	eller
⠋	f	for

Andre ét-tegnsforkortelser 21 stk.

Visuel punkt	Tegn	Ord
⠡	°	af
⠪	ô	de
⠫	ç	den
⠻	ù	der
⠺	ì	deres
⠮	è	det

Orddelsforkortelser 19 stk.

Visuel punkt	Tegn	Orddel
⠪	ô	de
⠫	ç	den
⠻	ù	der
⠮	è	det
⠢	ê	en

Orddelsforkortelser bestående af to eller tre tegn 98 stk.

Visuel punkt	Tegn	Ord
⠁⠑	ae	alle
⠁⠇⠗	alr	allerede
⠁⠇⠧	alv	alligevel
⠁⠞⠙	atd	altid
⠁⠁⠑	aå	altså
⠃⠧	bv	blev

Forskelle og ligheder mellem punktskrift og visuel skrift

Visuel skrift og punktskrift har samme formål: at formidle skriftlig information.

Visuel skrift og punktskrift er to forskellige måder at formidle skriftligt sprog på, og som hver især retter sig mod forskellige sanser.

Visuel skrift bliver set og læst med øjnene, punktskrift bliver mærket og læst med fingerspidserne.

Ved visuel læsning opfatter læseren hele ord og flere ord samtidig, hvilket giver en hurtig oversigt over hele teksten. Ved punktskrift afkodes teksten sekventielt med fingerspidserne, hovedsageligt tegn for tegn, inden de sammensættes til ord og sætninger.

Visuel skrift og punktskrift indlæres derfor også på to forskellige måder.

Visuel skrift læses med synet, og de fleste skrifttyper og tegn er udformet, så de er lette at skelne visuelt. Personer, der læser visuel skrift, kan ofte læse hurtigere, fordi de kan tage flere ord ind ad gangen ved hjælp af øjnene og afkode ordet, før hele ordet er læst.

Punktlæseres hastighed afhænger af deres fingers følsomhed og erfaring med systemet, hvilket kan gøre læsning langsommere sammenlignet med visuel skrift.

Både visuel skrift og punktskrift følger samme grammatiske regler og strukturer. En tekst der er skrevet på visuel skrift, kan let oversættes til punktskrift og omvendt, uden betydningen går tabt.

Læring af punktskrift er en taktil proces, hvor man bruger fingerspidserne til at mærke de forskellige prikmønstre. Dette forudsætter, at barnet udvikler finmotorik og følsomhed i fingerspidserne. Det er ofte en langsommere proces i starten, da eleverne skal lære at skelne mellem de små prikformationer.

At lære punktskrift forudsætter en specifik metode, som ofte omfatter at lære positionssystemet (de seks eller otte prikker), og hvordan hvert mønster repræsenterer et bogstav eller et tegn. Elever starter ofte med at øve sig på alfabetet og enkelte ord, inden de går videre til hele sætninger. Træningen omfatter også taktil orientering, så læseren bliver dygtigere til at ”skanne” punktskrift hurtigt med fingrene.

At blive i stand til at læse punktskrift flydende forudsætter ofte længere erfaring med brugen af punktskrift. En punktlæser skal opbygge fingerfærdigheder og evnen til hurtigt at kunne genkende prikmønstre uden visuel støtte. Hastigheden øges gradvist, men vil ofte være langsommere sammenlignet med visuel læsning.

Børn uden alvorlig synsnedsættelse kan hurtigere lære at læse flydende, fordi de kan se hele ord og sætninger på én gang, og deres synsfelt gør det muligt at skanne tekst meget hurtigere. I de fleste tilfælde opnår elever uden alvorlig synsnedsættelse derfor funktionel læsning i de første skoleår. Punktlæsere har derimod ofte behov for længerevarende træning for at opnå flydende læsning.

Illustrationer i bøger og undervisningsmaterialer

Billeder, illustrationer, grafer mm. indgår som en naturlig del af børns læringsmaterialer og fungerer som supplerende og understøttende læringselementer. Børn i målgruppen bør tilbydes særligt tilrettelagte læringsmaterialer, hvor illustrationer, grafer mm. af indholdsmæssig relevans præsenteres som taktile illustrationer eller konkreter.

Det tager meget længere tid at afkode og fortolke det taktile billede i forhold til at kunne se på det, og der vil typisk være behov for at en anden person tolker, uddyber og forklarer det taktile billede for barnet i målgruppen. Taktil billedfortolkning forudsætter læring i flere trin, fra fortolkning af grundlæggende, enkle former og forskellige teksturer for at forstå komplekse figurer som kort og matematiske grafer.

Oversigt over centrale hjælpemidler i punktskriftforløb

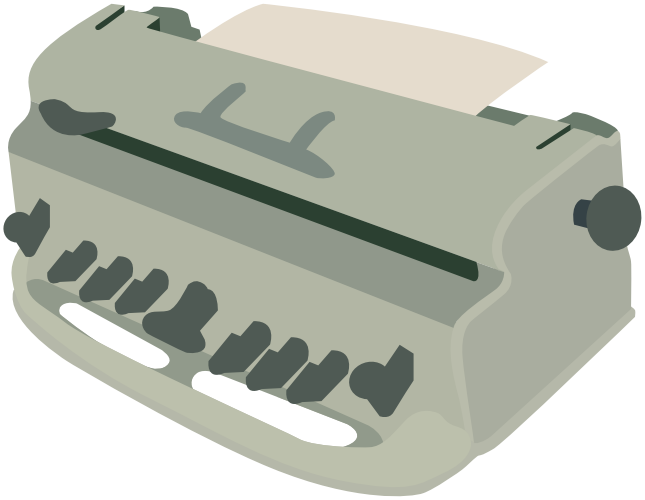

Analoge hjælpemidler

Punktskriftmaskinen (Perkinsmaskinen/Brailleren)
Bruges til at skrive punktskrift manuelt på papir. Punktskriftmaskinen er mekanisk og kan kun producere 6-punkt. Den fungerer på mange måder som en gammeldags skrivemaskine.

Skriveindlæringen foregår typisk via punktskriftmaskinen, som giver barnet en fornemmelse for, hvordan punktskriftsystemet er opbygget, og på hvilken måde tegnene dannes ved hjælp af celler, samt cellernes placering og benævnelse.

Punktskriftmaskinen udlånes af det lokale Kommunikationscenter/Synsrådgivning til hjem og dagtilbud og rekvireres via synskonsulenten, som også introducerer barnet, forældrene og de fagprofessionelle som er omkring barnet/den unge i brugen.

Det anbefales, at punktskriftmaskinen introduceres for barnet så tidligt som muligt, så den bliver en integrereret del af barnets hverdag i hjem og dagtilbud. Gennem punktskriftmaskinen får barnet

adgang til at legeskrive på samme måde som, børn uden alvorlig synsnedsættelse tilbydes adgang til papir og blyant.

Dymoprinter/Dymotang
Punktskriftmærkning gør det muligt at skabe tilgængelige og taktile markeringer, som kan bruges på mange forskellige genstande og overflader. For at udføre denne opgave har man brug for enten en dymotang eller en dymoprinter.

Dymotang

En dymotang er et manuelt værktøj, der gør det muligt at præge punktskrift direkte på selvklæbende dymo-tape. Det er en praktisk og enkel løsning, der egner sig til mindre opgaver og individuelle mærkninger. Dymotangen er nem at bruge og forudsætter ingen elektroniske tilslutninger.

Dymoprinter

En dymoprinter giver mulighed for at printe punktskriftmærkninger ved hjælp af software, der konverterer visuel tekst til punktskrift. Printeren tilsluttes en computer, og med et almindeligt qwerty-tastatur kan man skrive teksten, som derefter printes ud i punktskrift på dymo-tape. Denne løsning er ideel til større opgaver eller hvis der er behov for gentagende mærkninger.

IKT-hjælpemidler til læsning og skrivning af punktskrift

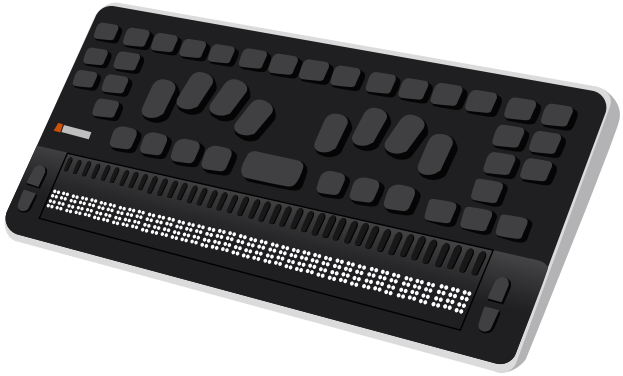

Punktskriftsdisplay (Brailledisplay)
En elektronisk enhed som gør det muligt at at læse og skrive punktskrift sammen med computere, smartphones og tablets. Ved at tilkoble et punktskrifttastatur kan man læse og skrive skærmens bogstaver som ophøjede punktskriftsceller på tastaturet.

Punktskriftsdisplayet kan tilpasses i størrelse og funktionalitet afhængigt af barnets behov og færdigheder (fx læsehastighed). Punktdisplay kan gengive både 6- og 8-punkt.

Elektronisk punktnotatapparat
Et fysisk apparat med punktdisplay og tastatur, som har indbygget lager (hukommelse). Det elektroniske punktnotatapparat kan enten bruges selvstændigt eller skal kobles til en computer, tablet eller telefon, hvor det fungerer som punktdisplay og tastatur. Nogle apparater har et sortdisplay (LCD), så personer uden alvorlig synsnedsættelse kan følge med i teksten. Apparatet opererer med 6- eller 8-punkt.

Skærmlæser
Et program der præsenterer indhold fra skærmen via punktskrift og/eller højtlæsning (talesyntese). Dette gælder både eksisterende tekst i dokumenter og menuer og på internetsider, men også når der indtastes tekst. Skærmlæseren gør det dermed muligt for punktlæsende børn at læse og skrive digitalt.

For at kunne bruge en skærmlæser skal brugeren kunne navigere via et tastatur eller via touchskærm. Der findes både gratis skærmlæserprogrammer og betalingsprogrammer.

Brug af skærmlæseren forudsætter, at teksten der skal læses, er korrekt struktureret og markeret (tilgængeliggjort).

Undervisningsmaterialer, frilæsningsbøger m.m. skal tilgængeliggøres til brug af skærmlæser.

Dette sker i den særlige tilrettelæggelse af elektroniske undervisningsmaterialer og frilæsningsbøger som Synscenter Refsnæs Materialeproduktion stiller til rådighed. Læs mere om særligt tilrettelagte læremidler i afsnittet om tilgængeliggjorte undervisningsmaterialer.

Skannere
Kan omdanne trykt tekst til digital tekst, der kan omsættes til punktskrift ved hjælp af skærmlæsere eller punktnotatapparater.

Smartphones og tablets med tilgængelighedsfunktioner
Fx VoiceOver (på Apple-enheder) eller TalkBack (på Android-enheder):

Forskning viser, at der er en tydelig sammenhæng mellem kontinuerlig anvendelse af IKT-hjælpemidlerne og positive resultater på gennemførelse af ungdomsuddannelse og videregående uddannelse.
Anvendelsen og funktionaliteten af IKT-hjælpemidler i hele barnets punktskriftforløb bør derfor have høj prioritering i skolen og understøttes i hjemmet.

IKT-kompetencer

Elektroniske platforme og brug af PC og øvrigt IT-udstyr er en integreret del af undervisningen. På de fleste klassetrin, og i samfundet i øvrigt, er digitale færdigheder væsentlige kompetencer, som forudsættes for blandt andet at kunne modtage undervisning, søge informationer og kommunikere med andre fx via mails, sms og sociale medier, samt med myndigheder og offentlige institutioner.

Børn og unge i målgruppen har også brug for disse kompetencer, og det anbefales, at målgruppen allerede sideløbende med punktskriftindlæringen får introduktion og instruktion i anvendelsen af relevante IKT-hjælpemidler og synskompencerende strategier. Herigennem opbygger børnene automatisk kompetencer til at anvende og arbejde på hjælpemidlerne. Disse kompetencer har vist sig at være afgørende i målgruppens deltagelse, aktivitet, selvstændighed og læring og senere adgang til arbejdsmarkedet.

Særligt tilrettelagte og re-didaktiserede tilgængelige undervisningsmaterialer

Punktlæsende elever skal undervises efter de samme læremidler som deres klassekammerater. Dette er bl.a. medvirkende til, at eleven bliver en del af de inkluderende læringsfællesskaber. Undervisningsmaterialer skal derfor tilrettelægges så eleven kan tilgå disse via punktskrift primært i digitalt format samt som taktilt materiale.

Undervisningsmaterialer til punktlæsende elever tilrettelægges til punktskrift (8-punkt med forkortelser) af Materialeproduktionen ved Synscenter Refsnæs.

Læs mere om Materialeproduktionens tilbud til målgruppen i afsnittet i vejledningens Del 3.

Tilrettelæggelsen bestilles ved Synscenter Refsnæs af elevens lærer eller synskonsulent.

Den punktlæsende elev har adgang til IKT-hjælpemidler, som skal sikre, at eleven så vidt muligt kan modtage, bearbejde og udveksle informationer i lighed med klassekammeraterne. Hjælpemidlerne og elevens kompetencer i forhold til disse kan imidlertid ikke alene sikre tilgængeligheden. Omsætningen af undervisningsmaterialer fra visuel skrift til punktskrift og taktilt materiale har væsentlig betydning for elevens adgang til læremidlerne.

Tilrettelæggelsen er sjældent kun visuel skrift, som skal omsættes til punktskrift, men også grafik og illustrationer.

Den punktlæsende elev får det tilrettelagte materiale samlet i en fil. Der læses horisontalt og endimensionelt med et begrænset antal punktceller tilgængeligt på punktapparatet ad gangen. Dette mindsker overblikket over helheden. Derfor kan der i tilrettelæggelsen ske en tilpasning af det oprindelige undervisningsmateriale af hensyn til læsevenligheden.

Taktile (følbare) illustrationer, der supplerer teksten, vil typisk blive leveret sammen med filen som et trykt hæfte.

Ved tilpasninger i tilrettelæggelsen vil dette altid fremgå af den lærervejledning, der medsendes det tilrettelagte undervisningsmateriale fra Synscenter Refsnæs.

Bestil undervisningsmaterialerne i god tid før de skal anvendes
Den særlige tilrettelæggelse og re-didaktisering er en omfattende og tidskrævende proces. Barnets lærer/støtteperson bør derfor i god tid før materialet skal bruges have opmærksomhed på, at materialet skal sendes til Synscenter Refsnæs. Herigennem sikres det, at den punktlæsende elev får adgang til undervisningsmaterialet samtidigt som klassekammeraternes materialer i visuel skrift.

Tilgængeliggørelse af simple tekster og materialer

Lærere og støttepersoner kan selv tilgængeliggøre simple tekster og handouts, der fx bruges ved gruppearbejde. Tekster bør udleveres i formater, der understøtter tilgængelighed, såsom HTML, docx, RTF, ePub-formatet, som er kompatibelt med skærmlæsere, og PDF'er, der er optimeret til skærmlæsning.

Billeder og grafik bør have beskrivende tekst (alt-tekst), der tydeligt forklarer, hvad billedet og grafikken viser, og hvad det betyder i sammenhængen.

Tal med elevens lokale synskonsulent om hvilke muligheder der er for selv at kunne tilrettelægge simple tekster til eleven ved behov for dette.

Organisering, samarbejde og koordinering

Det gode forløb for børn og unge med behov for punktskriftindsatser

Punktskrift er børnene i målgruppens skriftsprog. Målgruppen for punktskriftindsatser er samtidig meget lille, hvorfor de fleste kommuner sjældent møder børn med behov for disse indsatser.

Børn, der identificeres som punktskriftbrugere, har behov for højt specialiserede indsatser, der er forankret i serviceloven, barnets lov, folkeskoleloven og sundhedsloven.

I punktskriftforløbet indgår en række forskellige fagpersoner. For at opnå et godt punktskriftforløb forudsættes det, der leveres indsatser og samarbejdes - på tværs af sektorer og forvaltningsområder i kommunen, regioner og landsdækkende enheder.

Køreplan over indsatser og kerneelementer i det gode punktskriftforløb for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år

På side 36-39 gives et visuelt overblik over hele punktskriftforløbet i figuren Køreplan over indsatser og kernelementer i det gode punktskriftforløb for 0-17-årige børn og unge.

At lære punktskrift er en højt specialiseret indsats, der gennem en tværfaglig kobling af viden om synsrehabilitering, læsning, understøttende hjælpemidler og pædagogik kræver særlige forudsætninger hos den fagprofessionelle.

Organisering og samarbejde

De højt specialiserede indsatser retter sig generelt mod målgrupper, der er meget små, og som dermed giver begrænset grundlag for lokalt at opbygge og fastholde højt specialiseret viden samt til målgrupper med komplekse behov, som har behov for en synsfaglig specialviden.

Punktskriftforløbet starter, når barnet identificeres gennem Synsregisteret, hvorefter synskonsulenten, i samarbejde med barnets forældre, opstarter de tidlige før-punktindsatser, som forløber frem til, når barnet/den unge bliver så kompetent en punktskriftbruger, som det har forudsætninger for.

For at sikre et vellykket punktskriftforløb er det nødvendigt med god organisering og et tæt samarbejde om den række af anbefalede indsatser, som projektets data peger på.

Det at lære punktskrift samt lære at anvende analoge som elektroniske hjælpemidler giver børnene i målgruppen mulighed for at blive en del af både faglige og sociale fællesskaber. Indsatserne omkring punktskriftindlæring er tæt koblet til indsatserne omkring perceptionsudvikling, begrebsdannelse og sprogudvikling.

Da kun få børn har behov for punktskriftindsatser, kan det ikke forventes, at fagfolk, ledere i dagtilbud og skole samt forældre har forudgående viden om punktskrift og de nødvendige indsatser i et punktskriftforløb. Indsatserne i det gode punktskriftforløb omfatter derfor også vejledning og oplæring af barnets forældre og de fagprofessionelle i barnets dagtilbud og skole i de bedste praksisser og undervisningsmetoder til punktskrift.

Dermed sikres, at både lærere, pædagogisk personale, støttepersoner og forældre kan understøtte børnenes læse- og skriveudvikling. Hvilket igen fremmer børnenes selvstændighed i arbejdet med skriftligt materiale og sikrer progression i barnets læse- og skrivefærdigheder, så det enkelte barn kan blive en så kompetent punktskriftbruger, som det har forudsætninger for.

Indsatserne skal understøtte barnets punktskriftindlæring og -vedligeholdelse i hjem, dagtilbud og skole og samtidig understøtte de formelle mål for dagtilbud og skole.

Det forudsætter højt specialiseret viden og organisering at få de nødvendige punktskriftspecifikke indsatser sat i gang på de rigtige tidspunkter. Det forudsætter samtidig et målrettet samarbejde med fokus på roller og ansvar i samarbejdet for de involverede centrale aktører.

Koordinering af indsatser

Når kommunen tilrettelægger indsatsen og støtten til børn med alvorlig synsnedsættelse/blindhed og deres forældre, skal kommunen sikre, at det sker i overensstemmelse med de eksisterende regler på alle relevante lovgivningsområder. I de tilfælde hvor reglerne for tilrettelæggelsen af hjælpen er fastlagt i forskellige lovbestemmelser, har kommunen et ansvar for at sikre, at tildeling af hjælp og støtte er baseret på en helhedsvurdering af barnets og forældrenes ressourcer, og at hjælpen er sammenhængende og koordineret.

Når et barn får konstateret alvorlig synsnedsættelse eller blindhed, tilknyttes en synskonsulent som indgår i hele barnets forløb. Synskonsulenten yder vejledning og undervisning til barnet, familien samt til andre ressourcepersoner i barnets nærmiljø.

Øvrige centrale aktører er:

- Lærere, pædagogisk personale og ledelse i dagtilbud og skole som sikrer, at barnet får de samme læringsmuligheder som jævnaldrende uden alvorlig synsnedsættelse.

De øvrige aktører inkluderer Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR), sagsbehandler, Synsregisteret, Synscenter Refsnæs, IBOS, Nota, VISO, STUK og sundhedspersonale i kommuner og regioner.

Læs mere om synskonsulenten og de øvrige aktører i afsnittet om de centrale aktører.

Det anbefales, at synskonsulenten altid orienterer Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR), når synskonsulenten via Synsregisteret får besked om et nyt barn med alvorlig synsnedsættelse/blindhed. Det gælder også de indsatser, hvor PPR bør inddrages i forbindelse med et punktskriftforløb

Afhængigt af barnets alder, udviklingstrin og tidspunktet for hvornår synsnedsættelsen konstateres, kan de øvrige aktørers involvering i punktskriftforløbet variere.

Da børn i målgruppen har brug for ekstra tid og ressourcer i forhold til sine kammerater uden alvorlig synsnedsættelse, forudsætter det en særlig indsats for at udnytte barnets potentiale bedst muligt. For at holde barnets motivation og glæde ved at lære punktskrift ved lige, er det nødvendigt at skabe støttende rammer og løbende tilpasse aktiviteter, materialer og hjælpemidler, der afspejler barnets udvikling.

For at skabe et godt punktskriftforløb er det vigtigt med en grundlæggende viden om synspædagogik og et stærkt samarbejde mellem de involverede fagpersoner med barnet og forældrene i centrum.

Samtidig er det vigtigt, at punktskriftsaktiviteterne i dagtilbud, skole og hjem planlægges og koordineres i forhold til både de almene pædagogiske og de øvrige synspædagogiske, synsrehabiliterende og synskompenserende indsatser. Dette forudsætter en særlig viden om

barnet og dets udviklingstrin, de nødvendige indsatser og overblik over timingen.

En vellykket indsats forudsætter derfor effektiv koordinering og tæt samarbejde omkring indsatserne på tværs af fagområder for at sikre det gode forløb.

Erfaringer fra praksis viser et klart behov for en tovholder, der koordinerer og skaber sammenhæng i hele punktskriftforløbet, og som samtidig har fokus på forberedelse og koordinering i forbindelse med de overgange, som børnene i målgruppen oplever i deres forløb.

Tovholderfunktionen er medvirkende til at sikre og styrke den nødvendige organisering, koordinering, samarbejde og dermed understøtte barnets punktskriftindlæring og -vedligeholdelse i hjem, dagtilbud og skole.

Det anbefales, at det som udgangspunkt er synskonsulenten, der med sin synsfaglige ekspertise indtager tovholderrollen, medmindre andet er aftalt

Tovholder

Tovholderfunktionen skal medvirke til:

- at skabe klarhed over hvem gør hvad og hvornår
- at alle arbejder i samme retning (på tværs af faglige og organisatoriske skel)
- at sikre overblik – aktuelt og for de næste indsatser
- at sikre kommunikationen mellem de centrale aktører
- at identificere potentielle udfordringer og barrierer for læring og udvikling og finde løsninger og træffe beslutninger for at holde forløbet på rette spor
- at styrke vidensdeling, sparring og erfaringsudveksling

Tovholder skal ikke:

- løse alle opgaver i relation til punktskriftforløbet
- overtage ansvar på andres områder

men være bindeleddet mellem de forskellige aktører med særlig opmærksomhed på overblik og koordinering af indsatser, kommunikation og sammenhæng.

Det anbefales, at synskonsulenten er initiativtager til et første møde med de relevante aktører i et punktskriftforløb, hvor rammen for koordinering fastlægges

Praktiske råd til det første møde

Introducer følgende:

- Synskonsulentens funktion og rolle som ressourceperson
- FAQ om punktskrift med udgangspunkt i denne vejledning "Sammen om punktskrift" som medbringes til mødet
- De forskellige aktørers roller og ansvar i det gode punktskriftforløb

Det kan være en god idé at aftale følgende:

- Et fast mødeinterval til opfølgning på punktskriftforløbet
- Hvordan I fremadrettet kommunikerer (direkte mail, telefon eller andet)
- Hvordan og hvor I synliggør indgåede aftaler
- Hvordan I deler viden, tips og tricks

Husk, at det overordnede mål med det første møde er at få lagt rammen for koordinering af punktskriftforløbet. Udpeg derfor en tovholder, hvis synskonsulenten ikke allerede har denne funktion.

Det kan være en god idé at afklare følgende:

Om de forskellige aktører har behov for viden om:

- Øvrige synspædagogiske indsatser og synsdiagnose
- De øvrige aktørers individuelle profiler (hvis der er manglende kendskab til hinanden)

Ved at være åben og nysgerrig overfor hinandens fagligheder og individuelle profiler, kan I bedre bidrage konstruktivt og fx komme med løsninger og input undervejs i forløbet.

Det anbefales, at praksis for opstart gentages for hver gang, der er skift i de primære aktører omkring barnet, hvor der kan ske videnstab

Centrale aktører i et punktskriftforløb- roller og ansvar

I det følgende beskrives perspektivet hos barnet i målgruppen samt de forskellige aktører, som har centrale roller i et punktskriftforløb.

Barnet i målgruppen

Med afsæt i *Barnets lov* har barnet i målgruppen ret til at blive inddraget og til at få indflydelse på de forhold og indsatser, der vedrører barnet. Når barnet får mulighed for at udtrykke sine ønsker og præferencer og kan vælge mellem forskellige metoder og tilgange, bliver det en aktiv deltager i sit eget punktskriftforløb. Uanset alder har barnet ret til at blive hørt og få indflydelse på de valg, der påvirker dets læring og trivsel.

Dette skaber et trygt og motiverende læringsmiljø, hvor barnet føler sig set og hørt på egne præmisser. At inddrage barnets stemme og give det medbestemmelse kan styrke barnets selvværd og fremme en meningsfuld læring af punktskrift samt en mere effektiv anvendelse af hjælpemidlerne.

Familie

Forældre (og øvrig familie) har en væsentlig rolle i at understøtte barnet igennem hele punktskriftforløbet - fra barnet er identificeret som punktskriftbruger til barnet er blevet så kompetent punktskriftbruger, som det har forudsætninger for.

Det anbefales, at forældre selv lærer at afkode punktskrift visuelt, så de kan:

- støtte barnet i at lære at skrive og læse punktskrift
- sikre at punktskrift gøres tilgængeligt i hjemmet i form af afmærkninger, materialer på punktskrift med videre
- yde en målrettet indsats for at motivere barnet/den unge til at lære og kontinuerligt øve punktskrift

Forældre til kommende punktlæsere har dermed flere og andre opgaver, end forældre normalt har, hvilket kan være vanskeligt at imødekomme i hverdagen. Det er derfor væsentligt at afklare, om familiens behov for støtte kan optimeres, sådan at forældrene får mulighed for at understøtte barnets punktskriftforløb bedst muligt.

Kommunale aktører

Synskonsulent

Den lokale synskonsulent er typisk ansat i et kommunikationscenter eller en synsrådgivning, som er en kommunal eller regional institution, som udbyder højt specialiseret specialrådgivning målrettet mennesker med synsnedsættelse. Kommunen indgår kontrakter med en synsrådgivning eller et kommunikationscenter om varetagelse af lokal synsrådgivning for kommunens børn og unge med alvorlig synsnedsættelse, herunder blindhed.

Når barnets synsdiagnose er stillet, og barnets forældre giver tilladelse til det, meldes barnet ind i Synsregisteret. Det medfører, at synskonsulentfunktionen automatisk får besked via Synsregisteret.

Herefter kontakter synskonsulenten familien og starter vejledningsforløbet op.

Vejledningen tilbydes forældre og fagprofessionelle i barnets hjem, dagtilbud og skole.

Vejledning og rådgivning i punktskriftforløbet kan bl.a. være:

- Individuelt tilpasset rådgivning, vejledning og konkrete anvisninger for praktiske og didaktiske tiltag i hjem, dagtilbud og skole.
- Individuelt tilpasset vejledning i læsetræning, herunder vejledning i relevante hjælpemidler, strategier og læsemedier.
- Individuelt tilpasset rådgivning i arbejdet med motivation, progression mv.
- At give handlingsanvisende vejledninger, igangsætte og understøtte aktiviteter ift. punktskriftindsatser, som understøtter barnets lege og læringsfællesskaber, så barnet kan udvikle sig optimalt ift. dets potentialer.

Synskonsulenten har en koordinerende funktion ift. de synsfaglige indsatser og fungerer som bindeled mellem de forskellige instanser, såsom dagtilbud, skole, sundhedsvæsen, sagsbehandler og PPR for at sikre en sammenhængende indsats for barnet. Synskonsulenten hjælper også med at lette overgange og sikre adgang til nødvendige hjælpemidler og ressourcer.

Synskonsulentens kompetencer funderes på en professionsuddannelse indenfor pædagogik, sundhed eller socialt arbejde samt synsfaglig efteruddannelse. I Socialstyrelsens Forløbsbeskrivelse (2020) kan der læses mere om synskonsulentens funktion.
https://www.sbst.dk

Synskonsulenterne er i nogle kommuner specialiserede i førskolebørn, skolebørn eller unge, hvilket kan betyde, at barnet skal skifte synskonsulent undervejs, hvis det er organiseret sådan i pågældende kommunikationscenter/ synsrådgivning.

På grund af målgruppens størrelse er det ikke alle kommunikationscentre eller synsrådgivninger, der har kompetencer ift. punktskrift. I de situationer kan synskonsulenten bruge sit netværk ved at vidensdele og sparre med relevante fagkollegaer på tværs af landets kommunikationscentre og synsrådgivninger. Således samarbejder kommunerne i de respektive regioner samt på tværs af regioner og på landsplan om højt specialiserede punktskriftindsatser til børn og unge med alvorlig synsnedsættelse/blindhed.

Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR)

PPR medvirker til afdækning af behov for og sikring af højt specialiserede indsatser (fx behov for højt specialiserede punktskriftindsatser ved Synscenter Refsnæs).

Afdækning af behov for specialpædagogisk støtte kan fx foregå gennem en pædagogisk psykologisk vurdering (også kaldet PPV).

PPR har som udgangspunkt ikke højt specialiseret synsfaglig viden men samarbejder tæt med synskonsulenten om barnets behov og forløb.

Når synskonsulenten informeres om et nyt barn fra Synsregisteret, anbefales det, at synskonsulenten kontakter PPR for at sikre koordinering i det gode punktskriftforløb.

Dagtilbud og Specialtilbud

Ledelsesansvar i punktskriftforløb
Dagtilbuddets ledelse har ansvar for, at der udarbejdes en pædagogisk læreplan for barnet.

Læreplanen skal tage hensyn til:

- Barnets særlige udfordringer og understøtte barnets leg, læring, kommunikative udvikling, trivsel og inklusion herunder tidlige punktskriftindsatser (før-punkt).

- At der arbejdes med læreplanerne med støtte fra PPR og synskonsulent.

- At relevante synspædagogiske hjælpemidler anvendes i det pædagogiske arbejde herunder hjælpemidler som understøtter tidlige punktskriftindsatser (før-punkt).

- At særligt tilrettelagte materialer fremskaffes til brug i det pædagogiske arbejde.

- At en eller flere af barnets primære pædagoger har erhvervet synsfaglig viden og kompetencer (herunder kompetencer i før-punkt og punktskrift) eksempelvis ved at deltage på kurser udbudt af højt specialiserede landsdækkende tilbud (Synscenter Refsnæs) eller den kommunale eller regionale synsrådgivning.

Fagprofessionelles rolle i punktskriftforløb (primære pædagoger og støttepersoner)

Pædagoger og støttepersoner skal have viden om og kompetencer indenfor punktskrift og brug af hjælpemidler til at målrette det pædagogiske arbejde.

De skal tilrettelægge rammer og aktiviteter, så barnet systematisk arbejder med før-punkt og løbende tilegner sig nye færdigheder.

De fagprofessionelle skal løbende yde understøttelse og stimulering af barnets møde med punktskrift fx i form af punktopmærkede bøger, afmærkninger, materialer mv.

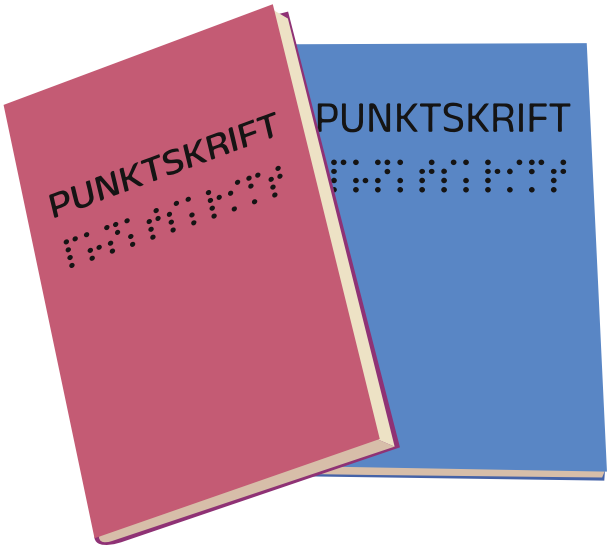

Skoletilbud

Ledelsesansvar i punktskriftforløb

Skolens ledelse skal:

- Sikre elevens trivsel, kommunikative udvikling, læring og inklusion under hensyntagen til elevens særlige behov.
- Sikre at relevante hjælpemidler til undervisningsbrug rekvireres (fx skærmlæserprogrammer, punktnotatapparater mv). Dette i samarbejde med PPR og synskonsulent.

- Sikre at de nødvendige hjælpemidler og særlige undervisningsmidler anvendes i undervisning, og at særligt tilrettelagte materialer fremskaffes til brug i undervisning (fx særligt tilrettelagte skolebøger, som konverteres til punktskrift og læses via elektronisk punktdisplay).

- Rekvirere den fornødne støtte til eleven (på baggrund af en pædagogisk psykologisk vurdering (PPV)).

- Sikre de nødvendige kompetencer til at undervise eleven. Disse kan bl.a. opnås ved, at de primære lærere og en eventuel støtteperson deltager på kursus udbudt af højt specialiserede landsdækkende tilbud (Synscenter Refsnæs eller den kommunale eller regionale synsrådgivning) fx kursus til lærere der underviser punktlæsende elever.

Læs mere om organisering og samarbejde ifm. skoletilbud til elev med synsnedsættelse i afsnittet om punktskriftindsatser i skoletilbud.

Fagprofessionelles rolle i punktskriftforløb (lærere og støttepersoner)

Lærere og støttepersoners rolle er:

- at have viden om og kompetencer indenfor punktskrift og brug af relevante hjælpemidler i undervisningen (fx punktnotatapparat, perkins-maskiner og punktskriftsdisplays).
- at tilrettelægge undervisningen, så der er tid til og mulighed for systematisk at støtte eleven i punktskriftindlæringen.
- at støtte eleven i kontinuerlig indlæring og træning af punktskrift herunder sikring af elevens progression i punktskriftindlæringen.
- at anvende specialpædagogiske metoder til særlig tilrettelæggelse af undervisningen og inklusion og inddragelse af eleven, herunder anvendelse af særligt tilrettelagte undervisningsmaterialer.

Kommunal sagsbehandler

Ifm. et punktskriftforløb er det væsentligt at afklare, om familiens behov for støtte kan optimeres, sådan at forældrene får mulighed for at understøtte barnets punktskriftforløb bedst muligt.

Det er kommunen, som via en sagsbehandler, har mulighed for at finde de offentlige hjælpe- og støttetilbud til en familie med et barn med synsnedsættelse, dette gælder også ifm. et punktskriftforløb.

Kommunen skal tilbyde gratis rådgivning, undersøgelse og behandling. Det er den enkelte kommune, der – med udgangspunkt i lovgivningen – vurderer og afgør, hvilke tilbud om hjælp og støtte en familie kan få. Kommunernes tilbud kan variere, da kommunerne selv fastlægger deres serviceniveau inden for lovens rammer. Det betyder, at de konkrete tilbud om støtte man får, måske ikke tilbydes i en anden kommune og omvendt. Normalt vil kommunen give støtte ud fra en vurdering af hele families samlede situation, men med særligt fokus på barnets behov. Den ansvarlige for at koordinere barnets forløb og behov for indsatser, afhænger af den enkelte kommunes organisering på børnehandicapområdet.

Som familie er det vigtigt også at byde ind med viden, så sagsbehandleren i samarbejde med synskonsulenten, kan tilrettelægge den bedst mulige støtte, (det kan fx være tabt arbejdsfortjeneste, dækning af merudgifter, fx materialer som bruges til punktafmærkninger hjemme, transport i forbindelse med forældrekurser ved Synscenter Refsnæs, aflastning, praktisk hjælp mv.).

Det anbefales, at den kommunale sagsbehandler inddrager synskonsulenten i dette.

Det er forældrene, der kender familien bedst. Desuden skal forældre også have mulighed for at medvirke i behandlingen af deres sag, og det er sagsbehandlerens opgave at planlægge forløbet på en måde, der inddrager forældrene. For at få et godt sagsforløb er det derfor vigtigt, at både forældre og sagsbehandleren bidrager mest muligt. Hvis begge parters muligheder og forventninger allerede tidligt i forløbet afklares, styrkes et konstruktivt samarbejde fremover.

På børne- og ungeområdet arbejder kommunerne ud fra lov om social service (serviceloven) samt barnets lov, når det skal vurderes, hvorvidt barn og forældre kan modtage handicapkompenserende støtte eller støttende indsatser.

Se mere i Social- og Boligstyrelsens Guide til hjælp og støtte - Forældre til børn med handicap (2024) som du frit kan læse og downloade via Social- og Boligstyrelsens hjemmeside: https://www.sbst.dk/

Højt specialiserede landsdækkende tilbud

Synscenter Refsnæs

Synscenter Refsnæs er det nationale specialpædagogiske ressource- og videnscenter for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed.

De landsdækkende højt specialiserede punktskriftspecifikke tilbud ved Synscenter Refsnæs er:

- Kurser i punktskrift og før-punkt for fagprofessionelle i dagtilbud og grundskole og for børn, unge, forældre og pårørende.
- Udredning af behov for punktskriftindsatser i dagtilbud og grundskole.
- Specialrådgivning.
- Specialundervisning.
- Vurdering af læseprogression hos punktlæsende elever ved læsekonsulent.
- Videnarbejde, fx udarbejdelse af videnspublikationer om punktskrift, projekter, udvikling af undervisningsmaterialer og deltagelse i eksterne forskningsprojekter.
- Særligt tilrettelagt materialeproduktion på dagtilbuds- og grundskoleområdet:
  Udvikling og fremstilling af materialer i tilgængelige formater (undervisningsmaterialer, prøvematerialer, frilæsningsbøger m.m.) tilpasset punktskrift. Materialerne er individuelt didaktisk tilrettelagte læremidler og undervisningsmaterialer på punktskrift til alle fag. Synscenter Refsnæs tilrettelægger også andre undervisningsmidler som fx taktile (følbare) illustrationer samt andre typer materialer, som kan bruges ifm. punktskrift, fx spil, bogstavbrikker, taktile malebøger osv.

IBOS - Instituttet for Blinde og Svagsynede

De landsdækkende højt specialiserede punktskriftsspecifikke tilbud ved IBOS er:

- Studievejledning til unge over 16 år
- Studieforberedende kurser med udlevering af It-startpakker
- Udredning af behov for punktskriftindsatser på ungdoms- og videregående uddannelser
- Ungekurser af 6 mdr. til 2 års varighed, individuelt tilrettelagt, for unge ml. 16 og 25 år
- Hjælpemiddeludstilling med fremvisning af hjælpemidler efter aftale
- Videnarbejde

Statslige tilbud

Synsregisteret

Synsregisteret er et register over alle børn i alderen 0-17 år med alvorlig synsnedsættelse/ blindhed.

Afdeling for Øjensygdomme, Kennedy Centret, som hører under Rigshospitalet, administrerer det danske Synsregister.

Afdelingen undersøger, behandler og plejer patienter med medicinske og kirurgiske øjensygdomme i tæt samarbejde med de praktiserende øjenlæger.

Synsregistrets afgrænsningskriterier er visiterende for barnets mulighed for at få adgang til højt specialiserede indsatser i kommuner og landsdækkende tilbud.

Når barnets diagnose er stillet, bliver barnet tilmeldt Det danske Synsregister, hvis forældrene giver tilladelse til det. Barnet er tilmeldt Synsregisteret til det fylder 18 år, eller hvis barnet ikke længere opfylder kravene til at være tilmeldt, fordi synet er forbedret. Efter tilmelding til Synsregisteret bliver der automatisk sendt en orientering til barnets kommune, til Synscenter Refsnæs samt til det kommunikationscenter, som kommunen har indgået aftale om synsrådgivning med, så kommunen er orienteret om, at barnet har behov for støtte, og at disse indsatser skal sættes i gang. Barnet får tildelt en synskonsulent, som kontakter familien umiddelbart efter tilmeldingen med henblik på vejledning og rådgivning i den nye situation.

VISO

VISO er Social – og Boligstyrelsens nationale videns- og specialrådgivningsorganisation, som rådgiver og formidler viden inden for det specialiserede social- og specialundervisningsområde. Synscenter Refsnæs og IBOS er VISO- leverandør af de højt specialiserede punktskriftindsatser til målgruppen.

Nota - bibliotek og videnscenter for mennesker med syns- og læsehandicap

I Nota kan der hentes allerede eksisterende undervisningsmaterialer i tilgængelige formater til elever og studerende på ungdoms- og videregående uddannelser.

Styrelsen for undervisning og kvalitet - STUK

Styrelsen for undervisning og kvalitet (STUK) har ansvaret for specialpædagogisk støtte på frie grundskoler, efterskoler og frie fagskoler, forberedende grunduddannelse, ungdomsuddannelser, videregående uddannelser.

Styrelsen behandler ansøgninger om tilskud til specialpædagogisk støtte, herunder hjælpemidler.

Sundhedsindsatser i regioner og kommuner

Børn/unge i punktskriftforløb kan have behov for løbende indsatser fra sundhedsfagligt personale og hospital i form af kontrol, behandlinger og rådgivning og i visse tilfælde også akutte indsatser.

Der kan desuden være behov for genoptrænings- og rehabiliteringsindsatser, som kommunen skal sørge for at koordinere i sammenhæng med indsatserne på social- og undervisningsområdet.

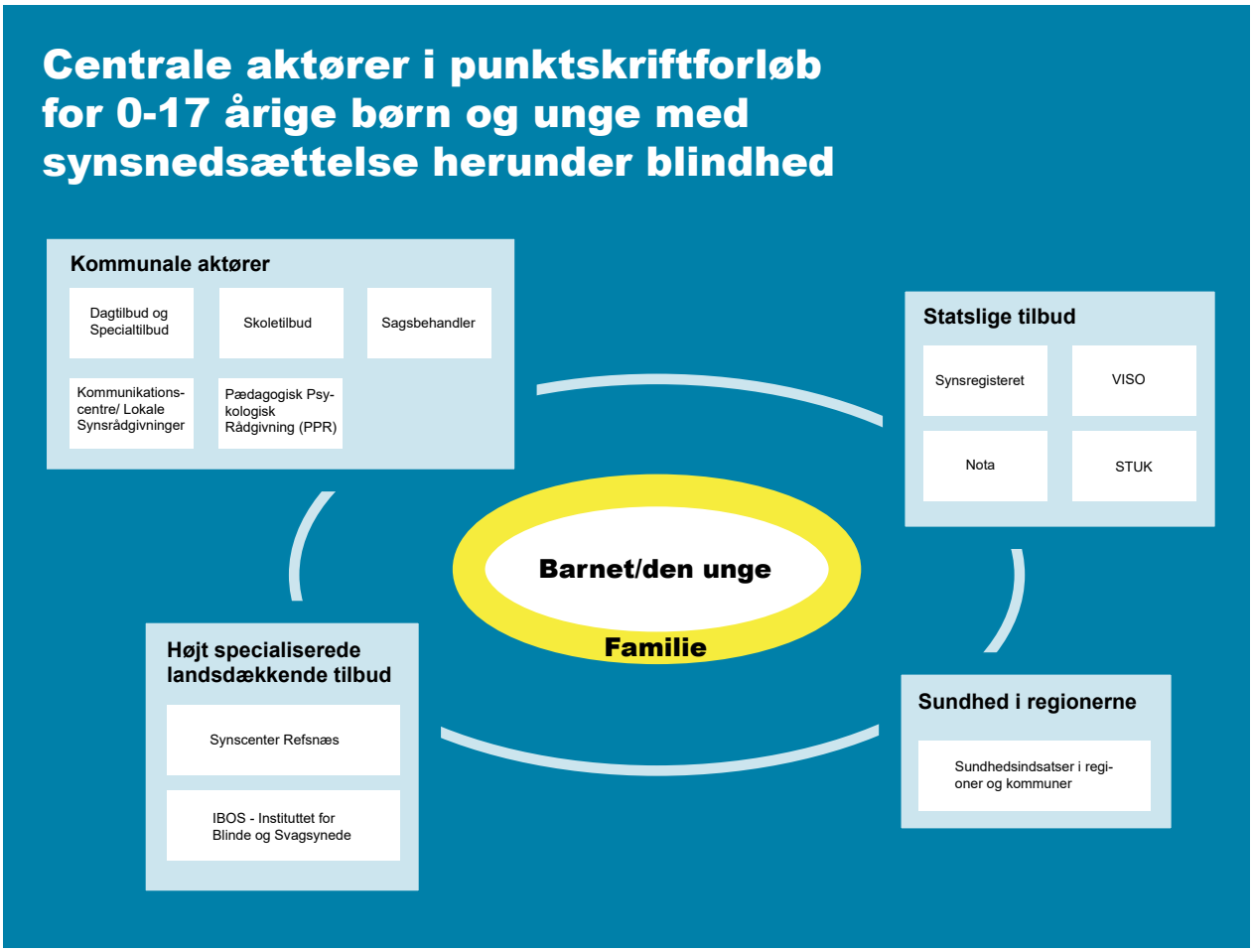

Netværk

Netværkets betydning for punktskriftindsatser

Forskning og erfaringer fra praksis viser tydeligt, at der er et stort behov for netværk blandt alle, der arbejder med punktskrift – både barnet, den unge, forældre og fagpersoner.

Da punktskrift er et lille, højt specialiseret område, er det ofte afgørende at have adgang til et netværk, hvor man eksempelvis kan blive bekendt med relevante hjælpemidler og løbende udvikle sine teknikker baseret på andres erfaringer. Børn, forældre, pædagoger, lærere, støttepersoner og synskonsulenter har alle behov for et forum, hvor de kan dele viden, udveksle erfaringer og finde ny inspiration og motivation.

Hjælpemidler spiller en helt central rolle i at udvikle barnets læse- og skrivefærdigheder og for at vedligeholde deres kompetencer i punktskrift. Det omfatter både analoge og digitale hjælpemidler, som forudsætter målrettet læring og daglig anvendelse.

Sammen med aspekter som didaktik, pædagogik og forskellige praktiske forhold i forbindelse med indlæring og vedligeholdelse af punktskriftfærdigheder medfører det et løbende behov for adgang til konkrete løsningsforslag og faglig sparring i hverdagen for de fagpersoner og forældre, der arbejder med indsatsen for barnet i målgruppen.

Ved at skabe stærke samarbejder og dele viden på tværs kan der ofte opnås en dybere forståelse og ekspertise inden for et nicheområde som punktskrift, som ellers ville være vanskelig at opnå. Når personer samles om en fælles interesse eller særlig viden som på dette område, skabes der mulighed for at opbygge indgående indsigt og forståelse.

Netværk spiller dermed en central rolle i at fremme indsatsen for punktskrift, idet netværk samtidig kan have funktion af et vidensmiljø.

For børn og unge i målgruppen har netværk også stor betydning ift. at opnå mestring, selvstændighed og udvikling af sociale færdigheder.

At møde ligestillede – rollemodeller og mentorer

Børn med alvorlig synsnedsættelse/ blindhed kan have stor glæde af at mødes med andre jævnaldrende, der også lever med alvorlig synsnedsættelse, og jo tidligere dette sker desto bedre. Ved disse møder får børnene mulighed for at udveksle oplevelser og erfaringer med nogen, der forstår dem uden behov for forklaring. Det skaber et frirum, hvor de ikke behøver at føle sig anderledes, men i stedet kan være sig selv i et fællesskab med ligesindede, der kender til de samme udfordringer og oplevelser, der følger med synsnedsættelsen.

Rollemodeller spiller en særlig vigtig rolle i disse sammenhænge, da de giver børnene nogen at spejle sig i og blive inspireret af. Samtidig opnår rollemodellerne selv noget værdifuldt ved at dele deres erfaringer, for eksempel omkring punktskrift. De kan se, hvordan deres erfaringer og viden giver andre børn motivation og støtte i deres egen hverdag.

Det anbefales, at både børn og forældre deltager i aktiviteter og på kurser, hvor der er mulighed for at danne netværk med andre børn, der lærer punktskrift og deres forældre. Både børn og voksne kan dele viden og erfaringer om arbejdet med punktskriftindlæring. Det sociale samvær med andre i samme situation har positiv virkning på familiernes håndtering af synsnedsættelsen og punktskriftindlæring.

Her findes netværk og rollemodeller

Synscenter Refsnæs

Kurser i punktskrift og før-punkt for fagprofessionelle i dagtilbud og grundskole og for børn, unge, forældre og pårørende kan ofte danne grundlag for nye netværk.

På baggrund af den landsdækkende funktion har Synscenter Refsnæs viden om centrale videnshavere på tværs af landets regioner og kan derfor også medvirke til at danne relevante netværk for børn, forældre og fagpersoner.

Se mere om kurser og forløb på Synscenter Refsnæs hjemmeside www.synref.dk

IBOS, Instituttet for Blinde og Svagsynede

Studieforberedende kurser og andre kurser og forløb for unge og pårørende kan ofte danne grundlag for nye netværk.

Se mere om kurser og forløb på IBOS' hjemmeside www.ibos.dk

Den lokale synsrådgivning

På tværs af landet er der flere sociale og faglige aktiviteter, der har til formål at udvikle, sammenholde, vidensdele og skabe sociale relationer mellem børn med alvorlig synsnedsættelse herunder blindhed. Netværket skaber rammer for at børnene kan mødes på tværs af kommunegrænser med forskellige temaer, som for eksempel:
Dansk dag, En dag i matematikkens tegn, Sådan kan du gå til prøve, Tur på museum, Kom og se min skole, Aktivitetsdag, Sammenspil osv.

En anden aktivitet er computercamp som har det formål, at punktlæsende elever, der anvender eller skal til at anvende punktskrift, får hjælp og teknikker af synskonsulenter og IT-konsulenter til at anvende undervisningsmateriale, computer og andet ITudstyr i skoleregi. Ud over at børnene modtager undervisning, råd og vejledning i at mestre det tekniske udstyr, er der også mulighed for at netværke med hinanden og synskonsulenter fra store dele af Danmark. Støttepersoner og lærere har også mulighed for at deltage sammen med deres elever så de sammen får mulighed for at afprøve de teknikker eller det udstyr, de anvender i hverdagen.

Barnets lokale synskonsulent kan henvise til aktuelle og relevante netværk, mestringsture, computercamps og kurser.

LFBS – Landsforeningen af forældre til blinde og svagsynede

Forældreforening der som interesseorganisation bl.a. afholder arrangementer for hele familien.

Du kan læse mere om LFBS og deres tilbud på hjemmesiden www.lfbs.dk

DBS – Dansk Blindesamfund

Landsforening af Blinde og svagsynede i Danmark

Du kan læse mere om DBS og deres tilbud på hjemmesiden www.blind.dk

DBSU – Dansk Blindesamfunds Ungdom

En selvstændig, landsdækkende forening for unge med synshandicap. Foreningen er åben for alle børn og unge under 36 år med alvorlig synsnedsættelse herunder blindhed og har bl.a. tilbud om netværk og aktiviteter.

DBSU har også mulighed for at henvise til unge, som selv har indgående viden og erfaring med brug af punktskrift.

Du kan læse mere om DBSU og deres tilbud på hjemmesiden www.dbsu.dk

Netværk for synskonsulenter

Synskonsulenter har adgang til flere landsdækkende netværk på børnesynsområdet:

- Netværk for synskonsulenter til småbørn med blindhed i alderen 0-6 år.
- Netværk for synskonsulenter til småbørn og børn med yderligere funktionsnedsættelse
- Netværk for synskonsulenter til skoleelever og unge
- Netværk for alle synskonsulenter på børnesynsområdet

Netværkene er organisatorisk forankret under Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner (DTHS) og faciliteres af Synscenter Refsnæs. Se mere om de forskellige netværk på børnesynsområdet på Synscenter Refsnæs hjemmeside www.synref.dk.

Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner (DTHS) skriver også om netværkene på deres hjemmeside www.dths.dk

Vidensforum for punkt og grafisk fremstilling

Fagligt netværk med vidensforum funktion. Målgruppen er medarbejdere der varetager opgaver indenfor punktskrift og grafisk fremstilling for børn, unge og voksne på synsområdet.

Netværket er organisatorisk forankret under Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner (DTHS)

Se mere om Vidensforum for punkt og grafisk fremstilling på Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioners (DTHS) hjemmeside www.dths.dk

Køreplan over indsatser og kerneelementer i det gode punktskriftforløb for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år

Introduktion

På de følgende tre sider ses Køreplan over indsatser og kerneelementer i det gode punktskriftforløb for 0-17 årige børn og unge.

Køreplanen består af en to siders figur med en visuel oversigt over de indsatser, der skal iværksættes, hvis en kommune får eller har et barn i målgruppen samt en forklaring til figuren.

Alle indsatser som fremgår af køreplanen, er nærmere beskrevet i vejledningen.

Ekstra eksemplarer af køreplanen kan gratis bestilles ved Materialeproduktionen på Synscenter Refsnæs www.synref.dk

Køreplanen er også vedlagt som indstik til denne vejledning, så køreplanen kan ophænges relevante steder.

Køreplan over indsatser og kerneelementer i det gode punktskriftforløb for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år

Forklaring af figuren Køreplan over indsatser og kerneelementer i det gode punktskriftforløb for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år

Køreplanen på side 38-39 består af seks overordnede indsatser (identifikation, udpegelse af en tovholder for hele barnets punktskriftforløb, førpunktindsatser i hjem, førpunktindsatser i dagtilbud, begynderpunkt og punktskrift som fortsat praksis).

Indsatserne iværksættes sekventielt som en køreplan, hvor hver indsats skal være implementeret og integreret, før der bygges videre på den næste.

Hvert trin i køreplanen understøttes af kerneelementer, som i modellen udgør de essentielle funktioner i den samlede indsats.

Der er kerneelementer, som er gennemgående for hele barnets forløb, kerneelementer, som er gennemgående i dagtilbud og skoletilbud og kerneelementer, som er gennemgående i skoletilbud alene.

Køreplanen illustrerer ligeledes hvilke centrale aktører i barnets punktskriftforløb, der er ansvarlige for såvel de overordnede indsatser samt for de indsatser, der ligger under de enkelte indsatser i kerneelementerne.

De enkelte indsatser, samt ansvar og roller for indsatsernes iværksættelse og udførelse, er beskrevet i vejledningen under afsnittene om centrale aktører samt vejledningens del 2: Handlingsanvisende anbefalinger til forældre, dagtilbud og skole.

Vær opmærksom på:

- Det er væsentligt at tage forbehold for individuelle variationer, herunder barnets alder og udviklingstrin og tilpasse indsatserne herefter.
- At indsatser målrettet børn, der allerede har lært at læse og skrive visuel skrift forud for punktskriftsindlæringen, kan fravige indsatserne beskrevet i køreplanen, alt afhængigt at barnets alder ved punktskriftsindlæringen.
- At ikke alle børn i målgruppen har forudsætninger for at blive kompetente punktskriftsbrugere men bør tilbydes indsatser, der gør dem så dygtige som de har forudsætninger for.

Målgruppen for det gode forløb for punktskriftindsatser er:

- Børn med blindhed, som fra fødslen eller en tidlig alder ikke har funktionelt syn
- Børn med alvorlig synsnedsættelse, som har så stærkt begrænset synsrest, at de ikke kan læse visuel skrift i almindelige eller forstørrede formater på en funktionel måde
- Børn der oplever progressiv synsnedsættelse, hvor synet gradvist forværres til et niveau, hvor visuel skrift ikke længere kan læses med forstørrelseshjælpemidler
- Børn der mister synet som følge af sygdom eller ulykker, efter at de har lært at læse og skrive visuel skrift
- Børn med særlige komplekse syns- og udviklingsbehov, som kan have yderligere funktionsnedsættelser. For disse børn tilpasses punktskriftsindsatsen ofte, så den matcher deres kognitive og motoriske færdigheder, hvilket kan omfatte taktile og auditive tilgange til indlæringen

Køreplan over indsatser og kerneelementer i det gode punktskriftforløb for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed 0-17 år

Kerneelementer – gennemgående i hele barnets punktskriftforløb

Centrale aktører

- Synsregisteret
- Synskonsulent
- Forældre
- PPR – Pædagogisk Psykologisk Rådgivning
- Skole
- Dagtilbud
- Sagsbehandler
- SR – Synscenter Refsnæs
- STUK – Styrelsen for Undervisning og Kvalitet

Kerneelementer – gennemgående i hele barnets punktskriftforløb

- Inddragelse af barnets perspektiv
- Punktskrift i barnets omgivelser
- Viden og kompetencer om punktskrift i barnets omgivelser
- Koordinering af indsatser i det tværfaglige og tværsektorielle samarbejde
- Afdækning af behov for relevante hjælpemidler – anskaffelse, oplæring, anvendelse, vedligeholdelse, opdateringer

Kerneelementer – gennemgående i punktskriftforløb i dagtilbud og skoletilbud

Kerneelementer – gennemgående i punktskriftforløb i skoletilbud

Kerneelementer – gennemgående i punktskriftforløb i dagtilbud og skoletilbud

Tæt samarbejde mellem forældre, synskonsulenter, dagtilbud og skole

Punktsskriftsindsatserne iværksættes i videst muligt omfang i de lege-og læringsfællesskaber, som barnet indgår i

Fokus på vidensoptimering og kompetencer i barnets omgivelser ifm. overgange, herunder mikroovergange i dagtilbud og skole

SR

Tilgængeliggjorte læringsmidler og undervisningsmaterialer

SR

Kerneelementer – gennemgående i punktskriftforløb i skoletilbud

Motivation og didaktik. Barnets motivation er afgørende for læringsprocessen og bør sikres og styrkes gennem den for barnet rette didaktik

Progression, løbende evaluering

Punktskrift i alle fag

Del 2 Handlingsanvisende anbefalinger

Handlingsanvisende anbefalinger til forældre

Dette afsnit er målrettet dig, der er forælder til et barn, som skal lære at læse og skrive punktskrift.

Afsnittet beskriver de målrettede indsatser, der anbefales for forældre i punktskriftforløb for 0-17-årige børn og unge.

Indsatserne iværksættes og udfoldes i samarbejde med dit barns lokale synskonsulent. Læs mere om synskonsulentens rolle i afsnittet om centrale aktører.

Hvis dit barn er identificeret som kommende punktskriftbruger, før barnet har lært at læse og skrive, iværksættes indsatserne allerede fra den dag, identifikationen foreligger. Ofte allerede meget tidligt efter barnets fødsel.

Indsatserne vil være individuelt tilpasset dit barns behov og forudsætninger, men indsatserne for førskolebørn ligger forud for dit barns egentlige punktskriftindlæring og iværksættes for at give dit barn de bedste forudsætninger for at blive en så kompetent punktlæser som muligt.

Disse indsatser kaldes derfor *før-punkt* og tager udgangspunkt i, at dit barn tidligt (i førskolealderen) er blevet identificeret som kommende punktlæser.

Hvis dit barn allerede har lært at læse og skrive visuel skrift, men har mistet synet efterfølgende eller har en progredierende øjensygdom vil mange af indsatserne beskrevet i dette afsnit også være relevant for dig, alt afhængigt af dit barns alder og forudsætninger.

Dit barns lokale synskonsulent kan rådgive og vejlede dig i, hvilke indsatser i dette afsnit, der kan være relevante for dig og dit barn.

Før-punkt

Før-punkt er punktskriftindlæring for små børn og for børn med yderligere funktionsnedsættelse.

Før-punkt handler om at stimulere barnets nysgerrighed, sanser og motorik forud for den egentlige indlæring af punktalfabetet og læsning og skrivning.

Gør punktskrift tilgængelig overalt i hjemmet

På samme måde som børn uden alvorlig synsnedsættelse eksponeres for skriftsproget længe før de kan læse, bør du også skabe interesse for skriftsproget for dit barn.

Der bør derfor være adgang til punktskrift overalt, hvor barnet sætter fingrene og allerede så tidligt som muligt.

På den måde bliver punktskrift en selvfølgelighed og en naturlig del af dit barns omgivelser.

Sæt fx punktskrift på barnets legetøj, sutteflasken, tandbørsten, startknappen på opvaskemaskinen, knagerækken, døren ind til barnets værelse, koldt/varmt på vandhanen osv.

Brug en dymotang eller dymopunktprinter og sæt punktskrift overalt, hvor det er relevant.

Dit barns synskonsulent kan vejlede og rådgive om valg af dymotang/dymoprinter.

Lad punktskrift give mening for barnet, og lad det, når det er muligt, selv være med til at fremstille enkeltordene og placere dem på relevante steder.

Husk at:

Barnet lærer sammenhængen mellem bogstav og lyd at kende via fingrenes taktile afkodning, ligesom et barn med normalt syn lærer forbindelsen at kende via synssansen.

At punktskrift gøres tilgængeligt overalt i hjemmet:

- Er en væsentlig før-punktskriftslig indsats, som understøtter barnets senere punktskriftindlæring.
- Giver barnet tidligt kendskab til punktskrift i omgivelserne.
- Er med til at understøtte barnets ordforståelse og begrebsdannelse.
- Viser barnet, at punktskrift har en betydning og er vigtigt.
- Skaber motivation for barnets interesse for den senere punktskriftindlæring.
- Gør hjemmet tilgængeligt for barnet.

Styrk dit barns finmotorik

Barnet benytter den taktile sans (følesansen) til at kompensere for den manglende synssans ved at bruge fingerspidserne til at læse (afkode) punktskrift.

Det er derfor vigtigt, at dit barn udvikler både finmotorik, fingerkræfter og den taktile skelneevne, som anvendes ved læsning og skrivning af punktskrift.

Giv derfor dit barn mulighed for at styrke finmotorikken gennem leg og dagligdagsaktiviteter, fx ved at tilskynde barnet til at åbne og lukke alle forskellige typer beholdere og dåser, som alligevel er i køkkenskufferne.

Lad også dit barn selv prøve at knappe, åbne og lynlåse sit tøj og inviter barnet til at hjælpe med madlavningen – røre, øse, hakke og hælde.

Også leg med små og store klodser, modellervoks og sand er en god måde at styrke finmotorikken på.

I hæftet *Lege og aktiviteter - der styrker blinde småbørns fingerkræfter* kan du få flere idéer til lege og aktiviteter, der styrker dit barns fingerkræfter.

Hæftet er udgivet af Synscenter Refsnæs og kan frit bestilles via Materialeproduktionen www.synref.dk

Du kan læse mere om Materialeproduktionens tilbud i Del 3 af denne vejledning.

Styrk dit barns taktile opmærksomhed og taktile skelneevne

Tilskynd dit barn til at sortere, matche og kategorisere forskellige genstande.

Lad dit barn sortere forskellige typer materialer (alderssvarende) fx knapper, tørrede bønner, nødder, mønter.

Det kan være hvad som helst, så længe barnet kan mærke forskellene mellem tingene. Lad barnet sortere stort/småt, groft/glat, firkanter/trekanter osv.

Øvelsen handler om at styrke dit barnets evne til at kende forskel på størrelse, form og materialer. En evne der er vigtig for barnets senere punktskriftindlæring.

Giv dit barn adgang til pegebøger med punkt, til taktile bøger og til højtlæsning

Alvorlig synsnedsættelse, herunder blindhed, begrænser begrebsforståelsen. Spædbørn og små børn med blindhed tilegner sig begrebsforståelse ved sansning af omgivelserne i kombination med både auditiv, taktil og sproglig interaktion med andre.

Det anbefales derfor, at barnets auditive sans (høresansen) stimuleres og aktiveres bl.a. ved højtlæsning af bøger og sangbøger med lydeffekter, så tidligt som muligt efter diagnosen er stillet og gerne hver dag.

På samme måde som det anbefales at gøre punktskrift tilgængelig i barnets omgivelser via ord der skrives med dymotang, anbefales det også at sættes punktskrift på enkeltord i barnets første pegebøger, så teksten også bliver en del af højtlæsningsaktiviteten, og det lille barn med blindhed også allerede her introduceres til skriftsproget.

Der produceres og sælges mange bøger til småbørn med taktilt materiale, så barnet kan anvende sin følesans til at mærke på eksempelvis

et blødt skind, indsat sammen med billedet af en kanin, og en meget enkel tekst.

Disse bøger anbefales også til børn med blindhed allerede fra spædbarnealderen.

Når barnet ved 2-3 årsalderen bevæger sig over i at kunne lytte til en bog med lidt mere tekst, så har børn uden alvorlig synsnedsættelse muligheder for at se den trykte tekst i bogen. Den mulighed bør dit barn også have.

Giv derfor dit barn målrettede taktile oplevelser, der understøtter materialet. Taktilt materiale bidrager til at fastholde interesse og motivation hos barnet med blindhed. Papbøger til de 0-3-årige med lidt mere tekst og med taktilt materiale er gode til at fastholde barnets opmærksomhed i lidt længere tid. Alle disse bøger kan med fordel tildeles relevante punktskriftsord via dymoprinter. Gennem højtlæsning og barnets "medlæsning" via punktskriftsordet, understøttes barnets sproglige kompetencer som ordforråd, begrebsdannelse, sprogforståelse og ordlyde, og barnet får på samme måde som deres kammerater mulighed for selv at følge med i bogen undervejs i højtlæsningen.

Tilgængeligheden til punktskrift i barnets omgivelser er generelt vigtig, men det er lige så vigtigt, at barnet gennem højtlæsning med tilhørende punktskrift får opmærksomhed på, at punktskrift er en kode for talesproget. Også denne indsats understøtter barnets senere punktskriftindlæring.

Synscenter Refsnæs tilbyder materialer til tidlige før-punktlige indsatser, fx bøger med tilhørende taktilt materiale og konkreter samt billedbøger med fokusord i punktskrift. Disse kan bestilles via barnets lokale synskonsulent og direkte ved Synscenter Refsnæs Materialeproduktion Synscenter Refsnæs www.synref.dk

Styrk barnets rum/retningssans

Tidlige før-punktindsatser er også at hjælpe barnet med at forstå position, retning og rumlig orientering.

Øv positionsbegreber som op/ned, over/under, foran/bagved/ved siden af, øverst/midt/nederst, venstre/midt/højre.

Bed dit barn om at vise disse ting fx læg bolden bag dig, læg sutten ovenpå puden osv.

Lær barnet at tælle

Tæl ting sammen med dit barn helt naturligt i løbet af dagen.

Tæl fx antallet af strømper I tager ud af vaskemaskinen, antallet af skeer i køkkenskuffen, trinene fra køkkenet til badeværelset, tæl hvor mange mennesker der skal sidde ved bordet til middag, tæl hvor mange bolde barnet har osv.

For at kunne understøtte dit barns indlæring af læsning og skrivning med punktskrift anbefales det:

- At du selv lærer at afkode punktskrift visuelt, så du kan støtte dit barn i læse- og skrive-indlæringen og motivere barnet til at lære at læse og skrive. (På samme måde som forældre til børn uden alvorlig synsnedsættelse).

  Forskning og praksiserfaringer viser, at punktlæsende børn, hvis forældre har erhvervet punktskriftskompetencer, klarer sig skolemæssigt bedre.

- At både du og dit barn deltager i aktiviteter og på kurser, hvor der er mulighed for at danne netværk med andre børn, der lærer punktskrift, og deres forældre. Her kan både børn og voksne dele viden og erfaringer og profitere af socialt samvær med andre i samme situation.

  Du kan læse mere om relevante netværk i afsnittet om dette i vejledningens Del 1.

  Barnets lokale synskonsulent kan rådgive og vejlede dig om, hvor du finder viden, kurser og lokale netværk.

Begynderpunkt og punktskrift som fortsat praksis

Når dit barn skal lære punktskrift og vedligeholde erhvervede punktskriftskompetencer, er du en vigtig rollemodel for dit barns punktskriftsudvikling.

Du bør derfor understøtte barnets motivation med en positiv indstilling, også i forhold til samarbejdet med dagtilbud og skole.

Skriveindlæringen foregår typisk via den manuelle punktskriftmaskine (læs mere om denne i afsnittet om hjælpemidler). Den giver barnet en fornemmelse for, hvordan punktskriftsystemet er opbygget, og på hvilken måde tegnene dannes ved hjælp af celler samt cellernes placering og benævnelse. Punktskriftmaskinen bruges til at skrive punktskrift manuelt på papir i 6-punkt. Den fungerer på mange måder som en gammeldags skrivemaskine.

Punktskriftmaskinen udlånes af det lokale Kommunikationscenter/Synsrådgivning til hjem og dagtilbud og rekvireres via synskonsulenten, som også introducerer barnet, forældrene og de fagprofessionelle, som er omkring barnet i brugen.

Det anbefales, at Punktskriftmaskinen introduceres for barnet så tidligt som muligt, så den bliver en integrereret del af barnets hverdag i hjem og dagtilbud. Gennem punktskriftmaskinen får barnet adgang til at legeskrive, på samme måde som børn uden alvorlig synsnedsættelse tilbydes adgang til papir og blyant.

Den funktionelle anvendelse af punktskrift, fx i form af afmærkninger og som adgang til sociale medier, kan påvirke barnets læsekompetence og motivation positivt.

Det anbefales at understøtte barnets interesse for læsning i fritiden, da det er altafgørende, at punktskriftlæsningen trænes kontinuerligt for at barnet automatiserer sine afkodningsfærdigheder.

Vær opmærksom på at dit barn, som alle andre børn, også har behov for at læse dagligt hjemme, da det har stor betydning for udviklingen af læsekompetencen.

Det anbefales, at du som forælder har et godt kendskab til de analoge og elektroniske hjælpemidler, der anvendes til at læse og skrive punktskrift, så du kan støtte dit barn i anvendelsen af disse.

Som forælder har du ansvar for at hjælpe barnet til at blive en god læser ved engageret at støtte punktskriftindlæringen og stille krav til arbejdsindsatsen. Det er derfor vigtigt at være til stede og vejlede, når barnet læser lektier, så det støttes i at fortsætte arbejdet selv, når koncentrationen og motivationen svigter.

Samtidig har du som forælder en vigtig opgave i at støtte barnet i at udvikle selvstændighed. Det gælder om at være bevidst om, hvornår og hvordan, der støttes. Forældre har en central funktion i at støtte men også bevæge sig i baggrunden, så barnet støttes i at udvikle initiativ og selvstændighed. Dette giver det bedste udgangspunkt for at blive en god punktlæser og mulighed for at opnå en god inklusion.

Forældre til et barn, som allerede har lært at læse og skrive visuel skrift

Hvis du er forælder til et barn, der allerede har lært at læse og skrive visuel skrift, er mange af anbefalingerne i forældreafsnittet stadig relevante for dig, alt afhængigt af dit barns alder og funktionsniveau. Også selvom dit barn ikke er i målgruppen til indsatser relateret til før-punkt.

Dit barns lokale synskonsulent kan rådgive dig i de målrettede relevante indsatser for dit barn.

For at kunne understøtte dit barns læsning og skrivning med punktskrift anbefales det:

- At du selv lærer at afkode punktskrift visuelt, så du kan støtte dit barn i læse- og skriveindlæringen og motivere barnet til at lære at læse og skrive. (På samme måde som forældre til børn uden alvorlig synsnedsættelse).
- At du har kendskab til dit barns punktskriftshjælpemidler.
- At punktskrift er tilgængeligt overalt i hjemmet.
- At både du og dit barn deltager i aktiviteter og på kurser, hvor der er mulighed for at danne netværk med andre børn, der lærer punktskrift, og deres forældre. Her kan både børn og voksne dele viden og erfaringer og profitere af socialt samvær med andre i samme situation Dit barns synskonsulent kan henvise til aktuelle og relevante netværk og kurser.

Børn med yderligere funktionsnedsættelser

Ikke alle børn i målgruppen har kognitive og motoriske forudsætninger for at blive kompetente punktskriftbrugere, men alle børn har ret til at få adgang til undervisning og læringsaktiviteter og til at blive så dygtige, de kan ud fra de forudsætninger og det potentiale de har. Uanset eventuelle vanskeligheder eller forskelle, de måtte have.

Iværksættelse af punktskriftindsatser bør derfor som hovedregel altid være et mål for hvert enkelt barn i målgruppen, samt individuelt tilpassede efter behov, motivation og interesse.

For disse børn er målet for punktskriftsundervisning- og aktiviteter ikke at opnå fuld beherskelse af punktskrift men i stedet at tilpasse indsatserne til barnets unikke behov, interesser og motivation.

For børn i denne gruppe kan det være mere relevant at fokusere på punktskriftsaktiviteter, der ligger i kategorien før-punkt. Læs mere om disse aktiviteter, som er beskrevet i de to afsnit målrettet familie og dagtilbud.

Selvom mange børn og unge i denne gruppe ikke når videre end til før-punkt, har de ret til og behov for indsatserne relateret til før-punkt. Disse aktiviteter kan understøtte børnenes kommunikation, taktile færdigheder, skabe struktur i hverdagen og bidrage til en følelse af selvstændighed.

Målet er at optimere barnets mulighed for udvikling og deltagelse på det niveau, barnet er i stand til, samt at fremme barnets selvværd og opfattelse af at være en aktiv deltager i sin egen læring og udvikling.

Før-punktsaktiviteterne til denne målgruppe bør tage udgangspunkt i barnets forudsætninger og motivation, og det er afgørende, at der etableres et tæt samarbejde mellem barnets lokale synskonsulent, som har specialiseret viden om før-punkt, barnets specialpædagoger og forældre for at tilrettelægge de mest hensigtsmæssige undervisningsformer og mål for barnet. Dette kan betyde, at nogle børn kun introduceres til enkelte elementer af før-punkt eller til en forenklet udgave, hvor det at lære at identificere enkelte symboler, bogstaver eller taktile tegn bliver det primære læringsmål.

På trods af barnets kognitive og eller motoriske vanskeligheder er det vigtigt at anerkende børns ret til at opnå de færdigheder, de har potentiale til. Det forudsætter en pædagogisk tilgang, der med afsæt i barnets perspektiv og behov fokuserer på barnets styrker, ressourcer, interesser og motivation.

Handlingsanvisende anbefalinger til dagtilbud

Punktskriftindsatser i dagtilbud

Dette afsnit er målrettet dig, der er pædagog, støtteperson, øvrigt pædagogisk personale og leder af dagtilbud.

Punktskriftindsatser i dagtilbud handler om tidlig skriftsprogstimulering forud for den egentlige indlæring af punktskriftalfabetet, læsning og skrivning samt om stimulering af barnets sanser og motorik. Denne indsats kaldes før-punkt og er grundstenene for barnets senere punktskriftindlæring.

Før-punkt er punktskriftlæring for de allermindste børn. Det er vigtigt at sætte ind med en tidlig punktskriftindsats, så punktskrift bliver en naturlig del af barnets hverdag, Ved før-punkt er der fokus på at stimulere barnets nysgerrighed, sanser og især finmotorik gennem leg og aktiviteter.

Ledelsesansvar i punktskriftforløb i dagtilbud

- At udarbejde en pædagogisk læreplan for barnet i dagtilbuddet. Læreplanen skal tage hensyn til barnets særlige udfordringer og understøtte barnets leg, læring, kommunikative udvikling, trivsel og inklusion herunder tidlige punktskriftindsatser (før-punkt).
- At der arbejdes med læreplanstema 3 Kommunikation og sprog målrettet barnets senere punktskriftindlæring (med støtte fra PPR og synskonsulent (småbørnskonsulent)

- At relevante hjælpemidler, som understøtter tidlige punktskriftindsatser (før-punkt), anskaffes og anvendes.
- At særligt tilrettelagte materialer fremskaffes til brug i det pædagogiske arbejde.
- At en eller flere af barnets primære pædagoger og eventuelle støttepersoner gennem kurser har erhvervet viden om punktskrift og kompetencer til at arbejde med før-punktindsatser.
- Ledelsen bør i denne sammenhæng være opmærksom på, at de før-punktlige aktiviteter forudsætter en del forberedelsestid, da dagtilbuddets lege- og læringsaktiviteter skal tilpasses til punktskrift og til barnets funktionsnedsættelse i øvrigt. Det anbefales derfor, at der i planlægningen af barnets punktskriftforløb afsættes forberedelsestid forud for de egentlige punktskriftsaktiviteter.

Førpunktindsatser i dagtilbud

Ved opstart i dagtilbuddet vil barnets lokale synskonsulent rådgive og vejlede ledelsen og barnets primære pædagoger og eventuelle støtteperson om de målrettede individuelt tilpassede før-punktindsatser, som med afsæt i barnets alder og udviklingstrin og i samarbejde med barnets forældre skal iværksættes i de lege- og læringsfællesskaber, som barnet indgår i.

Læs mere om synskonsulentens rolle i afsnittet om centrale aktører.

Før-punkt iværksættes i hele barnets forløb fra diagnose og frem til skolestart, hvor begynderindlæringen typisk iværksættes.

Indsatserne ligger primært hos det pædagogiske personale i barnets dagtilbud med støtte, rådgivning og vejledning fra barnets synskonsulent, som har specialiseret viden om barnets synsnedsættelse og om relevante punktskriftindsatser.

Den styrkede pædagogiske læreplan

Punktskriftindsatserne i dagtilbuddet tager afsæt i Den styrkede pædagogiske læreplan - læreplanstemaet Kommunikation og sprog.

Heraf fremgår det, at børn i dagtilbud skal tilbydes et læringsmiljø, der giver adgang til bøger, skriveredskaber, papir og andre skriftlige produkter. Herigennem bliver børn introduceret til bøgernes univers og nysgerrige på skriftsproget. Børnene skal have mulighed for at kigge i bøger, stille spørgsmål om bogstaver, få læst højt og snakke med det pædagogiske personale om det, bøgerne rummer.

Af den styrkede pædagogiske læreplan fremgår det også, at dagtilbud skal sikre sammenhæng til børnehaveklassen. Det indebærer bl.a., at det pædagogiske læringsmiljø i dagtilbuddet for de ældste børn også skal introducere til og give børnene mulighed for at udvikle nysgerrighed over for bogstaver, tal, mønstre, former mv.

Den styrkede pædagogiske læreplan for børn i målgruppen

For at skabe en inkluderende praksis og derigennem sikre at børn i målgruppen har samme adgang til tidlig literacy, dvs. adgang til sprog, symboler, bogstaver, tal, skrift mv. som kammeraterne, bør dagtilbuddet tilbyde tidlige literacy miljøer, herunder skrifts- og bogstavsaktiviteter tilpasset barnet i målgruppen.

Det er derfor en forudsætning for barnets senere læse- og skriveindlæring, at dagtilbuddets ledelse i samarbejde med barnets synskonsulent, barnets forældre og primære pædagoger gennem før-punktaktiviteter tilvejebringer lige vilkår for skriftsproglig tilegnelse for børn i målgruppen.

Når et barn i målgruppen begynder i dagtilbud, kan det være en udfordring at sikre, at barnet får de samme muligheder for læring og udvikling som deres jævnaldrende uden alvorlig synsnedsættelse. For at skabe en inkluderende pædagogik er det vigtigt at have fokus på barnets udvikling og nærmeste udviklingszone, samtidig med, at man har de alderssvarende mål for øje.

Selvom barnet ikke på samme måde som børn uden alvorlig synsnedsættelse bliver eksponeret for skriftligheden overalt i omgivelserne, skal børnene i målgruppen have mulighed for at udvikle de samme læse- og skrivefærdigheder og kompetencer som børn uden alvorlig synsnedsættelse på samme alder og udviklingsniveau.

Det er væsentligt at stille alderssvarende og realistiske forventninger. Det betyder, at dagtilbudspersonalet som udgangspunkt skal forvente det samme af barnet i målgruppen som af de jævnaldrende kammerater. Naturligvis med den nødvendige støtte og tid til at øve sig.

Det er vigtigt at lade barnet øve sig igen og igen og være tålmodig i processen. Når barnet er modent til en opgave, bør muligheden for at støtte det i at tilegne sig den nye færdighed ikke forpasses. Det anbefales at give barnet plads til selv at prøve. Dette hjælper barnet til at opnå størst mulig selvstændighed og selvhjulpenhed.

Fagprofessionelles rolle i punktskriftforløb (primære pædagoger og støttepersoner)

Det pædagogiske personale spiller en nøglerolle i at sikre, at barnet i målgruppen opnår samme læringsmuligheder som sine jævnaldrende uden alvorlig synsnedsættelse. Ved at skabe et miljø, der stimulerer taktil nysgerrighed, alderssvarende forventninger og en meningsfuld integration af punktskrift i hverdagen, lægges fundamentet for barnets senere læse- og skriveudvikling.

Det pædagogiske personale har stor betydning for barnets positive møde med punktskrift ved vedvarende at understøtte barnets stimulering og motivation med en positiv indstilling, også i forhold til samarbejdet med barnets forældre og pårørende.

Det pædagogiske personales forudsætninger for at støtte op om før-punktindsatser til barnet i målgruppen har afgørende betydning for, at barnet udvikler de nødvendige kompetencer til den senere punktskriftindlæring og dermed adgangen til et skrift- og læsesprog på lige fod med børn uden alvorlig synsnedsættelse.

Det er vigtigt, at barnets primære pædagoger og støttepersoner har viden om punktskrift, om barnets synsmæssige vilkår og brug af hjælpemidler til at målrette det pædagogiske arbejde. Derudover bør den fagprofessionelle være i stand til at bruge forskellige specialpædagogiske metoder, som passer til det enkelte barn.

Indsatser og aktiviteter i dagtilbud

Den tidlige punktskriftindsats i dagtilbud iværksættes, så snart det er kendt, at barnet er kommende punktskriftbruger.

Punktskriftindsatserne i dagtilbud er målrettet den senere punktskriftindlæring (begynderpunkt), som typisk iværksættes samtidigt med jævnaldrendes læseindlæring af visuel skrift.

De tidlige før-punktindsatser tager afsæt i leg og aktiviteter, der styrker barnets taktile nysgerrighed, taktile færdigheder, fingerstyrke og motorik og tidlige skriftsproglig opmærksomhed.

Viden og kompetencer i barnets omgivelser

For at kunne understøtte barnets fremtidige læsning og skrivning med punktskrift er det væsentligt, at du

- har viden om punktskrift
- har viden om betydningen af barnets manglende syn for læsning og skrivning
- har viden om barnets brug af de øvrige sanser som kompensation for den manglende synssans
- ser opgaven som barnets pædagog/støtteperson som en spændende opgave, som du er motiveret for

Barnets lokale synskonsulent kan rådgive og vejlede dig om, hvor de finder viden, kurser og netværk med inspiration til arbejdet med barnets tidlige punktskriftlige indsatser.

For at kunne lære at læse og skrive punktskrift, må barnets taktile sans styrkes og stimuleres.

Barnet skal lære forskellige overflader, størrelser, former og materialer at kende.

Børn i målgruppen forstår verden i små fragmenter/brudstykker, som skal stykkes sammen til en helhed.

Barnet må lære ting at kende i dets konkrete form for at kunne udlede, genkende og forstå. Barnet skal gennem målrettede aktiviteter stimuleres til dette. Det er krævende for barnets opmærksomhed, og barnet behøver derfor tid til denne aktivitet og udforskning.

Aktiviteten bør målrettes barnet og tage afsæt i interesser og motivation.

Punktskrift har samme værdi som visuel skrift

Du bør have fokus på, at punktskrift har samme værdi og funktion som visuel skrift:

Der bør være punktskrift overalt i barnets omgivelser i lighed med visuelle bogstaver, skrift og symboler for børn uden alvorlig synsnedsættelse.

Brug en dymotang eller dymopunktprinter til punktafmærkning alle de steder, barnet sætter sine fingre.

Skriv barnets navn med punkt på garderobepladsen, på barnets plads ved spisebordet, på madkassen, på kasserne med legetøj, på legetøjet osv.

Hav opmærksomhed på at afmærkningen er placeret i barnets højde.

Inddrag de andre børn i aktiviteter og lege med før-punkt, og lad det være almindeligt, at ikke kun barnet med blindhed har en fx madpasse med punktskrift.

Synskonsulenten kan give råd og vejledning til anskaffelse og anvendelse af dymotang og dymopunktprinter.

Punktskrift skal give mening for barnet – lad selv barnet hjælpe til med at sætte punkt på relevante steder og legetøj, hvor det er muligt.

Tilbyd bøger og sangbøger med punktskrift på enkeltord, så teksten også bliver en del af højtlæsnings- og sangaktiviteterne, så barnet også allerede her introduceres til skriftsproget i lege- og læringsfællesskaberne sammen med kammeraterne.

Tilgængeligheden til punktskrift i barnets omgivelser er generelt vigtig, men det er lige så vigtigt, at barnet og barnets kammerater uden alvorlig synsnedsættelse gennem højtlæsning med tilhørende punktskrift får opmærksomhed på, at punktskrift er en kode for talesproget. Også denne indsats understøtter barnets senere punktskriftindlæring.

Synscenter Refsnæs tilbyder materialer til tidlige før-punktlige indsatser, fx bøger med tilhørende taktilt materiale og konkreter samt billedbøger med fokusord i punktskrift. Disse kan bestilles via barnets lokale synskonsulent og direkte ved Synscenter Refsnæs Materialeproduktion www.synref.dk

Taktile færdigheder og fingerkræfter

Børn i målgruppen er stærkt afhængige af deres følesans til at opfatte verden omkring dem. Stimulering af fingerkræfterne hjælper med at udvikle deres taktile følsomhed og finmotoriske færdigheder, hvilket er afgørende for deres evne til at skelne mellem punktcellerne, når de skal læse punktskrift.

De tidlige indsatser omfatter målrettede øvelser og aktiviteter, der fokuserer på at styrke fingerkræfterne, barnets taktile opfattelse og finmotorik.

I forældreafsnittet er der anbefalinger til en række før-punktsaktiviteter, som du også med fordel kan overføre til dit arbejde med før-punktsaktiviteter.

Ideer og inspiration til før-punktsaktiviteter med førskolebørn

Statped, den norske Statlige spesialpedagogisk tjeneste, har udarbejdet en vejledning med en lang række forslag til før-punktsaktiviteter med førskolebørn. Vejledningen er frit tilgængelig via Statpeds hjemmeside og er målrettet forældre og dagtilbudspersonale. Den er rigt illustreret og kommer med forslag og idéer til, på hvilken måde forældre og dagtilbudspersonale kan arbejde med før-punktsaktiviteter i de inkluderende lege- og læringsfællesskaber.

Idéerne i den norske vejledning kan overføres direkte til danske hjem og dagtilbud.

Punktskriftaktiviteter - en veileder om tidlig skriftspråkstimulering af Silje Benonisen, Astrid Kristin Vik, Gro Aasen. Statped, 2022:

Den norske vejledning kan frit læses og downloades fra statpeds hjemmeside www.statped.no

Tidlig skriftsproglig opmærksomhed og læseudvikling

At læse og skrive handler om tekniske færdigheder, såsom at afkode tegn og ord. Derudover fordres læseforståelse, evnen til at drage konklusioner ud fra teksten, lave associationer og koble det, man læser, til egne erfaringer. Dette gælder både for børn uden alvorlig synsnedsættelse og for børn i målgruppen. Forskellen er, at læseudviklingen hos børn uden alvorlig synsnedsættelse bliver stimuleret længe før skolestart gennem de mange bogstaver og ord, der naturligt findes i deres omgivelser. Sådan er det ikke for børnene i målgruppen. Derfor bør personer omkring barnet give sproglige oplevelser både verbalt og taktilt. Højtlæsning, fortælling, synstolkning og adgang til punktskrift og taktile billeder og konkreter er særligt vigtigt.

Den sproglige opmærksom omkring bogstaver, sætninger og tal må for børn i målgruppen ske ved tidlig introduktion til punktskrift. Formålet er, at barnet får samme opmærksomhed på skriftsproget via taktil skrift, som børn uden alvorlig synsnedsættelse får via visuel skrift.

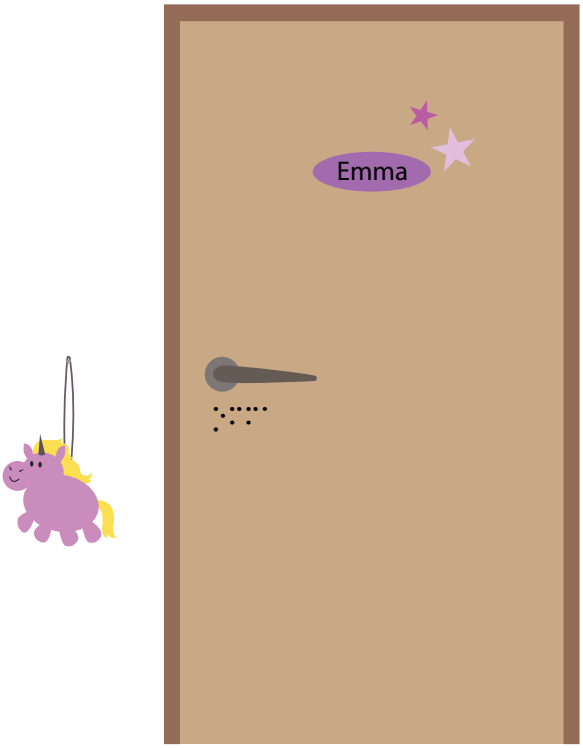

- Tilbyd taktile materialer og konkreter som kan understøtte barnets begrebsdannelse.
- Tilbyd bøger med følematerialer/taktile illustrationer i bøger, fx papir med struktur, skindstykker osv.
- Når der anvendes bogstaver i legemiljøerne i dagtilbuddet, bør der stå tilsvarende på punktskrift ved siden af (disse kan bestilles ved Synscenter Refsnæs Materialeproduktion).
- Lav historiekufferter med konkrete ting, som nævnes i bøgerne, også i sangbøger, fx en lille bamse, en klods, en bil, en kop osv.

- Tilbyd aktiviteter som stimulerer barnets fin- og grovmotorik.
- Tilbyd lege som fremmer taktilsansen.
- Tilbyd taktile symboler som viser fx hvor toilettet er, hvilket legetøj der er i kasser mm, så barnet selv kan finde vej, finde legetøj og lægge det på plads igen.

Børn som skal lære punktskrift bør møde punktskrift og taktile symboler overalt i omgivelserne.

Hav fokus på:

- styrkelse af barnets grov- og finmotorik
- aktive og udforskende hænder og fingre
- adgang til legetøj og spil og bøger, der har forskellige former og strukturer og som er lavet i forskellige materialer
- at barnet får erfaringer gennem leg og deltagelse i naturen og med genstande fra naturen
- legeskrivning og tegnemuligheder
- at barnet får tillid til at bruge hænderne i forskellige situationer – herunder forberedelse af barnet på, hvad der skal mærkes, især hvis det er noget, der er ukendt for barnet
- brug materialer, der er behagelige at røre ved, og som kan give motivation og glæde
- Lad barnets hjælpemidler (fx punktskriftmaskinen og taktile billedbøger) være en naturlig del af miljøet og let tilgængelige

Synstolkning af omgivelserne og omverdensforståelse

Småbørn uden alvorlig synsnedsættelse oplever skriftsproget alle vegne i omgivelserne; når mor skriver huskeseddel, når far læser et fødselsdagskort, når voksne og ældre børn skriver en sms osv. Der er bogstaver overalt i bybilledet, og der er logoer, der skal tolkes. Der er navne som IKEA, Bilka eller McDonalds som helt små børn hurtigt lærer at genkende som ordbilleder.

Alt dette har barnet i målgruppen ikke adgang til. Det betyder, at der meget tidligt skal kompenseres og sættes ind med særlige indsatser, også i barnets dagtilbud.

Børnene i målgruppen har samme forudsætninger for at lære at læse og skrive som børn uden alvorlig synsnedsættelse, men der skal tages særlige hensyn. I stedet for at afkode visuelle symboler som børn uden alvorlig synsnedsættelse, skal barnet i målgruppen guides til at forstå den taktile udgave af skriftsproget.

Børnene i målgruppen skal i stedet have synstolket de tegn og bogstaver, som børn uden alvorlig synsnedsættelse som en helt naturlig del af hverdagen bliver eksponeret for visuelt.

Højtlæsning, taktile illustrationer og før-punkt er et vigtigt supplement til stimulering af barnets sprogudvikling, begrebsdannelse og afkodning, som en del af de tidlige punktskriftindsatser, da disse er en forudsætning for barnets senere punktskrifttilegnelse og læseudvikling.

For at sikre en god forståelse af omverdenen er det vigtigt at sætte ord på det, barnet møder i hverdagen. Når barnet oplever verden gennem sanser som smag, duft, lyd og berøring, kan de voksne beskrive, hvad de ser, hvilke skilte de passerer, og hvad disse skilte betyder. På denne måde udvikler barnet både en forståelse for begreber og læseindlæring.

Højtlæsning kan starte med en-til-en-situationer for at skabe en grundlæggende forståelse af begreberne, inden barnet deltager i højtlæsning i fællesskabet.

Legeskrivning og tegnemuligheder

Fra en tidlig alder legeskriver børn som en direkte imitation af voksne og større børn, der fx skriver indkøbssedler, fødselsdagskort, mm. I begyndelsen er det måske bare kruseduller, barnet signerer sine tegninger med, men senere øges barnets bevidsthed om bogstaver og ord og på et tidspunkt forsøger barnet at gengive ords lyd i sin legeskrivning. Legeskrivning giver barnet mulighed for at opleve, hvad skrivning er, og hvorfor vi skriver.

Legeskrivning er en genvej til skriftsproget, og kan med voksenstøtte have god virkning på barnets senere læseudvikling.

Børn i målgruppen skal også have mulighed for at legeskrive og eksperimentere med bogstaver og ord samtidigt med jævnaldrende uden alvorlig synsnedsættelse.

Børn i målgruppen skal tilbydes materialer, som barnet kan mærke med hænder og fingre. Eksempler på dette er tegnematerialer, der giver ophævede streger på plastik og papir, teksturer eller stoffer med forskellige overflader. Fx Hollandsk tegnetavle og Hollandsk tegneplast. Barnets lokale synskonsulent kan rådgive og vejlede i relevante materialer og hjælpe med anskaffelse.

Barnet skal have mulighed for at legeskrive på en punktskriftmaskine.

Skriveindlæringen foregår typisk via punktskriftmaskinen og giver barnet en fornemmelse for, hvordan punktskriftsystemet er opbygget, og på hvilken måde tegnene dannes ved hjælp af celler, samt cellernes placering og benævnelse. Punktskriftmaskinen bruges til at skrive punktskrift manuelt på papir. Punktskriftmaskinen er mekanisk og kan skrive 6-punkt. Den fungerer på mange måder som en gammeldags skrivemaskine.

Punktskriftmaskinen udlånes af det lokale Kommunikationscenter/Synsrådgivning til hjem og dagtilbud og rekvireres via synskonsulenten, som også introducerer barnet, forældrene og de fagprofessionelle, som er omkring barnet/den unge i brugen.

Barnets indlæring af før-punkt på punktskriftmaskinen forudsætter, at støttepersonen har forberedelsestid og enetimer til dette. Samtidigt bør det understreges, at det er vigtigt, at punktskriftmaskinen også anvendes i de lege- og læringsfællesskaber, som barnet indgår i sammen med kammerater uden alvorlig synsnedsættelse, og at disse også bliver inddraget i anvendelsen af denne.

Det anbefales, at punktskriftmaskinen introduceres for barnet så tidligt som muligt, så den bliver en integrereret del af barnets hverdag i hjem og dagtilbud. Gennem punktskriftmaskinen får barnet adgang til at legeskrive, på samme måde som børn uden alvorlig synsnedsættelse tilbydes adgang til papir og blyant.

Ved legeskrivning får barnet erfaringer med brailletastaturet og punktskriftmaskinen bliver en naturlig og integreret del af barnets hverdag, også for kammeraterne.

Det anbefales, at den tidlige bogstavlæring i punktskrift starter med:

- at barnet leger og eksperimenterer med hvilke punkter, bogstaverne består af, og hvor punkterne er placeret i punktcellerne
- aktiviteter, hvor den korrekte placering af fingrene på tastaturet er inkluderet, så barnet får kendskab til, hvordan punktskrifttastaturet danner bogstaver og tegn, der kan læses med fingrene

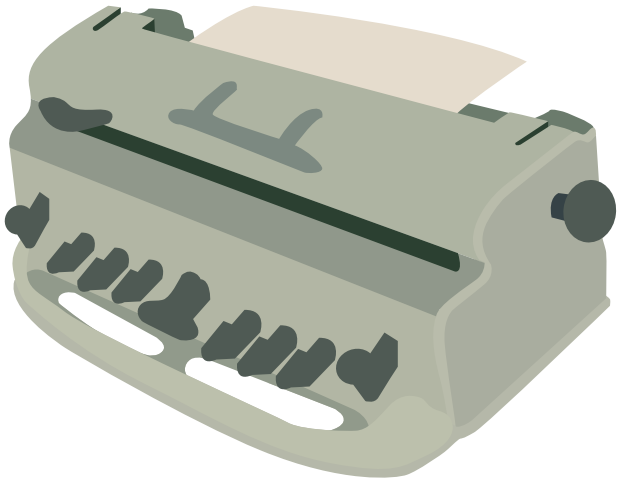

Case - det gode punktskriftforløb i dagtilbud

Indblik i Emmas forløb

Emma er seks år og er født med blindhed.

Emmas familie består af mor, far og en søster.

Emma har tilknyttet en synskonsulent fra det lokale kommunikationscenter i familiens hjemkommune. Synskonsulenten er uddannet indenfor synsområdet og har særlig erfaring indenfor småbørnsområdet. Synskonsulenten følger Emmas udvikling i familien og i daginstitutionen med specialpædagogisk rådgivning og idéer til aktiviteter og samvær med Emma.

Emma går i den integrerede institution Trylleфløjten fra vuggestue til skolestart. Pædagogen Henriette følger Emma fra start i vuggestue, til børnehaven og bidrager med videndeling ift. den videre punktskriftindsats, når Emma starter i skole.

Ressourcer

I arbejdet med før-punkt er det afgørende, at de nødvendige ressourcer til at tilpasse materialer og aktiviteter samt yde støtte i barnets hverdag er til rådighed. Trylleфløjtens ledelse søger og får bevilliget støttetimer til at ansætte en medhjælper til Emma.

Ledelsen vælger at bruge ekstra ressourcer, så den uddannede pædagog Henriette med sin pædagogiske faglighed og store viden om Emmas synsmæssige vilkår kan støtte Emma i bl.a. indsatsen om før-punkt.

Denne frihed er afgørende for Emmas indlæring af punktskrift, da Henriette har god tid til at tilrettelægge hverdagen, så Emma har mulighed for at udforske punktskriftssproget.

Henriette og flere af hendes kolleger har været på kursus på Synscenter Refsnæs, hvor de har fået viden om bl.a. synsdiagnoser, synskompenserende hjælpemidler og de udviklingsmæssige konsekvenser ved at have en synsnedsættelse.

Derudover har synskonsulenten deltaget på personalemøder og rådgivet personalegruppen om, hvad det vil sige at have blindhed.

Emmas møde med punktskrift

Det er væsentligt, at indsatsen med før-punkt starter samtidig med at de jævnaldrende børn bliver introduceret til bogstaver. Emma bliver introduceret til punktskrift allerede i vuggestuen. Trylleфløjten anskaffer bøger med punktskrift og sætter punkt på døre, stole, reoler med mere, så Emma har mulighed for at mærke bogstaver og ord med fingrene.

Da Emma starter i børnehaven, bliver Henriette introduceret til punktskrift på et kursus på Synscenter Refsnæs, og med støtte fra Emmas synskonsulent lærer Henriette punktskriftalfabetet. Synskonsulenten giver Henriette et ark med punktskriftalfabetet på, og herefter begynder Henriette selv at bruge punktskrift i hverdagens lege og aktiviteter.

”Jeg tror på, at de (børn med blindhed) bliver mere motiverede ved at lære punktskrift gennem leg og sammen med de andre børn, og så gider de faktisk godt, end hvis de bare bliver taget ud og får at vide, at nu skal de lære punktskrift. Det er der ikke nogen, der gider, fordi så er det ikke sjovt længere” - Henriette.

Når børnegruppen leger sanse-leg, sørger Henriette fx for at lægge et V skrevet med punktskrift ved vaniljen. Emma dufter til vaniljen, og mærker på V’et, som står for vanilje. Ved opgaver hvor børnegruppen får billeder, får Emma et billede med punktskrift, fx under skattejagt.

Taktil opmærksomhed, motorik og fingerkræfter

Emma bruger sin taktile sans, når hun bruger fingerspidserne til at afkode punktskrift. I samarbejde med Emmas synskonsulent er Henriette og Trylleфløjten opmærksomme på at udvikle Emmas finmotorik, fingerkræfter og taktile skelneevne gennem leg og aktiviteter.

Henriette og Emma læser mange billedbøger med taktile elementer og punktskrift, så Emma kan træne sin taktile skelneevne.

Synskonsulenten giver Henriette gode råd til aktiviteter, der træner Emmas finmotorik og fingerkræfter.

Bl.a. foreslår synskonsulenten, at Henriette blander mosaik i en klump modellervoks og beder Emma finde alt mosaikken med fingrene, leg med trylledej og laver en kylling ud af flamingokugler og stofstykker, hvor Emma prikker stofstykket ind i kuglen med en pind. Emma laver aktiviteterne sammen med hele eller dele af Trylleflojtens børnegruppe.

Styrk begrebsforståelsen

Emma har ikke samme mulighed for, som børn uden alvorlig synsnedsættelse, at lære ved hjælp af synet. Henriette synstolker og bruger konkreter, når Emma mærker punktskrift og udforsker omgivelserne. *"Det der med, at Emma bliver introduceret for bogstaverne, og samtidig mærker den virkelige verden og måske en miniatureudgave af tingen (en konkret)… Hvad er en dør? En dør kan være mange ting. Der er en skydedør, en åben dør osv.".* – Henriette.

Henriette oplever, at Emma lærer hurtigere ved hjælp af konkreter og synstolkning.

Konkreter kan også bidrage til, at Emma kan deltage aktivt i legefællesskabet. Synskonsulenten udlåner bl.a. et billedlotteri med konkreter. Billedlotteriet består af billeder med tekst og konkreter, fx et lille skib. Alle børnene leger med billedlotteriet og fordi Emma har konkreterne, har hun mulighed for at også at tage rollen som den, der råber op "hvem har skibet?! ".

Punktskriftmaskinen

Trylleflojten låner en punktskriftmaskine. Henriette bruger sin viden om punktskrift til at hjælpe Emma i gang med at skrive på maskinen. Det er vigtigt for Henriette, at hun forstår, hvad det er, hun skal lære videre til Emma. Sammen bruger de maskinen til fx at skrive og digte fantasi-historier og skrive navne sammen med de andre børn. De laver også en masse grundtegn, og så finder Emma alle A'erne. Emma tester også Henriettes evner "kan du finde A'et? ".

" Få punktskriften ind i legen. Den der punktmaskine, den går aldrig i stykker, den ligner jo noget fra før krigen. Den kan være med i legen, hvis børnene leger far, mor og børn, så kan Emma og de andre børn skrive huskeseddel på den, og læse sammen, hvad de har skrevet at de skulle købe ind" – Henriette, pædagog, Trylleflojten .

Initiativ og selvstændighed

Henriette støtter positivt op om Emmas kontinuerlige indlæring og træning af punktskrift men er samtidig opmærksom på, at det også er vigtigt at støtte Emma i at udvikle autonomi, initiativ og selvstændighed, i takt med at Emma udvikler færdigheder i punktskrift. Det er vigtigt, for at Emma bliver en aktiv deltager i børnefællesskabet og på sigt en selvstændig punktlæser.

Punktskrift bør integreres i barnets hverdag på en måde, der afspejler, hvordan børn uden alvorlig synsnedsættelse eksponeres for bogstaver og tal. Der kan fx sættes punktskrift på barnets navneskilt, madkasse og legetøj, så det fra starten fornemmer, at der findes et skriftligt sprog. Ved at have bøger med punktskrift, navne på genstande og skilte i barnets omgivelser, skabes der en sammenhæng mellem barnets sprog og barnets skriftsprog.

Denne case stammer fra den handlingsanvisende vejledning De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole. Småbørn/Førskole 3-6 år, udgivet af Synscenter Refsnæs 2021.

Punktskriftindsatser i skoletilbud

Ledelsesansvar i punktskriftforløb i skoletilbud

- at sikre elevens trivsel, kommunikative udvikling, læring og inklusion under hensyntagen til elevens særlige behov
- at sikre at relevante hjælpemidler til undervisningsbrug rekvireres (fx skærmlæserprogrammer, punktnotatapparater mv). Dette i samarbejde med PPR og elevens synskonsulent
- at sikre at de nødvendige hjælpemidler og særlige læremidler anvendes i undervisning, og at særligt tilrettelagte materialer fremskaffes til brug i undervisning (fx særligt tilrettelagte skolebøger som tilrettelægges for punktskrift og skærmlæserbrugere og læses via elevens punktdisplay)
- at rekvirere støtte til eleven (på baggrund af en pædagogisk psykologisk vurdering (PPV))
- at sikre de nødvendige kompetencer til at undervise eleven. Disse opnås ved, at de primære lærere og en eventuel støtteperson deltager på kursus udbudt af højt specialiserede lokale eller nationale tilbud (Kommunikationscentre/Synsrådgivninger og Synscenter Refsnæs) fx kursus til lærere der underviser punktlæsende elever

Fagprofessionelles rolle i punktskriftforløb (lærere og støttepersoner)

- Har viden om og kompetencer indenfor punktskrift og brug af relevante hjælpemidler i undervisningen (fx punktnotatapparater, punktskriftmaskine og punktskrifttastatur)
- Tilrettelægger undervisningen, så der er tid til og mulighed for systematisk at støtte eleven i punktskriftindlæringen
- Støtter eleven i kontinuerlig indlæring og træning af punktskrift herunder sikring af elevens fremskridt i punktskriftindlæringen
- Anvender specialpædagogiske metoder til særlig tilrettelæggelse af undervisningen, og inklusion og inddragelse af eleven, herunder anvendelse af særligt tilrettelagte læremidler

Punktskriftindsatser i grundskolen

Dette afsnit er målrettet dig, der er lærer, støtteperson, pædagogisk personale og skoleleder i grundskolen. Afsnittet omhandler punktskriftsspecifikke indsatser til indlæring og vedligeholdelse af punktskrift i grundskolen, herunder en række konkrete anbefalinger til, hvad du bør være opmærksom på, når du har en punktlæsende elev i klassen.

Punktskriftindsatser i grundskolen er primært læse- og skriveundervisningen samt aflæsning af taktile materialer fx i matematik. Punktskriftindsatser er også at sikre progression i elevens forløb og sikre, at de rette og relevante punktskrift hjælpemiddelindsatser bliver tilbudt eleven, at eleven bliver oplært i disse, og at der er udpeget en ansvarlig for opdateringer, reparationer mm.

Indsatsen i grundskolen retter sig ligeledes mod anvendelsen af punktskrift i fremmedsprog og naturfagene. Disse indsatser er ikke udfoldet i denne vejledning, her henvises i stedet til undervisningsforløb og læremidler udviklet og udgivet af Synscenter Refsnæs. Disse kan gratis bestilles ved Materialeproduktion på Synscenter Refsnæs www.synref.dk

Det indeholder afsnittet ikke

Øvrige indsatser og kompenserende færdigheder, som er en forudsætning for elevens deltagelse i de inkluderende lege- og læringsfællesskaber, er beskrevet i de handlingsanvisende vejledninger

udgivet af Synscenter Refsnæs i samarbejde med DTHS, Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner.

De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole. Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer.
Indskoling. Mellemtrin. Udskoling.

De tre handlingsanvisende vejledninger kan frit læses og downloades fra Synscenter Refsnæs hjemmeside www.synref.dk

I undervisningsforløbet *Læring i øjenhøjde i faget dansk* - punktlæsende elever, som udgives af Synscenter Refsnæs ultimo 2025, kan du læse mere uddybende om:

- Når din elev er punktlæser
- Udtrætning og behov for pauser hos punktlæsende elever
- Punktskrift og synskompenserende hjælpemidler
- Rammesætning af undervisningen - en vej til læring
- Det fysiske læringsmiljø
- Opmærksomhedspunkter ved læsning, skrivning og bevægelse
- Valg af læremidler og aktiviteter
- I dette undervisningsforløb indgår også tre små videoer, hvor du kan finde viden om:
    - Afkodningsteknik ved punktlæsning, teknikker for linjeskift ved punktlæsning og om at skabe overblik over bogen som punktlæser
    - Undervisningsforløbet er gratis og kan bestilles ved Materialeproduktionen på Synscenter Refsnæs eller via elevens lokale synskonsulent.

Punktskrift i indskolingen

Dette afsnit giver dig viden om og anbefalinger til, hvordan du som lærer, pædagogisk personale og støtteperson bedst kan understøtte elevens læring og brug af punktskrift i grundskolen, samt viden om de indsatser og rammer, der er en forudsætning for elevens punktskriftindlæring.

Grundlæggende viden om punktskrift, dens betydning, og de rettigheder, der er knyttet til undervisning i punktskrift, er beskrevet i vejledningens første del.

Punktskrift er elevens skriftsprog. Indlæring af og udvikling af punktskriftskompetencer skal derfor sidestilles med indlæring og opbyggelse af læse- og skrivekompetencer af visuel skrift.

Punktskriftsaktiviteter og -indsatser tager afsæt i Fælles Mål for Folkeskolens Fag, og du bør forvente den samme progression i læse- og skriveindlæringen som af elever som ikke har en alvorlig synsnedsættelse på samme alder og udviklingstrin. Bemærk dog at kompetencer til at læse punktskrift flydende ofte forudsætter længere erfaring med brugen af punktskrift. En punktlæser skal opbygge fingerfærdigheder og evnen til hurtigt at kunne genkende punktcellerne uden visuel støtte. Hastigheden øges gradvist, men vil ofte være langsommere sammenlignet med visuel læsning.

Oplæringen må i videst muligt omfang indgå i de inkluderende læringsfællesskaber, den punktlæsende elev indgår i og i tæt samarbejde med eleven, elevens forældre og den lokale synskonsulent, som har højt specialiseret synsfaglig viden og ofte også punktskriftkompetencer.

Oplæringen bør være individuelt tilpasset elevens behov og forudsætninger og bør gives af lærere og pædagogisk personale, der har relevante punktskriftskompetencer.

I faktaboksen på side 54 kan du se, hvilke forudsætninger der bør være til stede i det gode punktskriftforløb i grundskolen. Det er skolens ledelse, der har ansvar for, at disse forudsætninger er til stede.

I afsnittet Punktskrift i denne vejlednings første del kan du læse mere uddybende om, hvad punktskrift er, hvorfor eleven skal lære at læse og skrive punktskrift, hvorfor punktskrift ikke kan erstattes af lyd samt om ligheder og forskelle på at læse og skrive punktskrift vs. visuel skrift.

Det anbefales, at du læser dette afsnit som afsæt for din undervisning af din punktlæsende elev.

Lav en plan for læse- og skrivetræningen med mål, indhold, arbejdsmetoder, organisering og progression.

Sørg for at planen tager hånd om behovet for mængdetræning, repetition og overlæring.

Giv eleven god tid til at blive fortrolig med materialer og hjælpemidler og til at øve færdigheder, teknikker og strategier.

Etabler faste procedurer i læse- og skriveoplæringen.
Vær opmærksom på god ergonomi, når eleven skal læse og skrive.

Brug altid de samme begreber for fagligt indhold, materialer, hjælpemidler mm.

Sørg for, at eleven læser og skriver hver dag – flere korte sessioner er bedre end en lang.

Lad eleven læse, hvad han/hun selv skriver.

Det er vigtigt for elevens motivation at få hyppig feedback på læse- og skriveudviklingen.

Tal med eleven om, hvilke fremskridt du oplever.

Sørg for, at eleven møder punktskrift i omgivelserne, og at punktskrift sidestilles med visuel skrift.

Sørg for tilrettelagte læremidler og frilæsningsbøger på punktskrift – målet er, at eleven kan benytte samme litteratur og undervisningsmateriale som resten af klassen, for at grundskolernes læringsmål kan opfyldes. Vær opmærksom på, at disse kan have væsentlig produktionstid og derfor skal bestilles i god tid før anvendelsen.

Begynderundervisning

Du må som elevens underviser i punktskrift have den nødvendige og særlige viden om pædagogiske og didaktiske tilgange i undervisningen af punktskrift for derigennem at kunne gennemføre en målrettet og inkluderende undervisning.
Det sikrer fremskridt i elevens læring samt punktskriftskompetencer, så du kan tilbyde eleven en differentieret læse- og skriveundervisning, der tilgodeser hans/hendes alvorlige synsnedsættelse og behov for punktskriftindsatser.

Din undervisning skal tage afsæt i klassens ordinære undervisningssystem, så punktskriftundervisningen iværksættes i de inkluderende læringsfællesskaber. De ordinære undervisningssystemer og læsebøger skal tilrettelægges for eleven i punktskrift. Det giver den nødvendige støtte til indlæring af punktskrift, samtidig med at eleven kan deltage i klassens læseoplæring.

Dine pædagogiske og didaktiske overvejelser og læringsstrategier må tage afsæt i elevens forudsætninger, behov og motivation for at lære at læse og skrive punktskrift og for at anvende punktskrift som fortsat praksis, og i et kontinuerligt samarbejde med elevens forældre og lokale synskonsulent.

Målet med undervisningen er, at eleven opnår mulighed for at lære og opfylde Folkeskolens Fælles mål på lige fod med kammerater på samme alder og udviklingstrin.

For indskolingselever sker bogstavsindlæringen sideløbende med klassekammeraternes visuelle bogstavsindlæring.

Bogstavindlæringen i punktskrift følger mange af de samme principper som at lære alfabetet i visuel skrift, men for den punktlæsende elev er taktil opdagelse nøglen til at lære alfabetet. Hvor elever uden alvorlig synsnedsættelse begynder med at genkende bogstavers visuelle form og knytte dem til en lyd, begynder en punktlæsende elev med at mærke bogstavernes fysiske struktur og opbygning.

Synscenter Refsnæs stiller gratis en række materialer og konkreter til rådighed for undervisning i begynderpunkt, fx Alfabetplakater, hvor der både er det visuelle alfabet og punktalfabetet, og magnetbrikker med både punktskrift og visuel skrift.

Ud over at være indlæringsmateriale har disse materialer også til formål at gøre punktskrift synligt og vise den punktlæsende elev og klassekammeraterne, at punktskrift har samme værdi og formål som visuel skrift.

Du kan få hjælp og rådgivning af elevens lokale synskonsulent til valg og bestilling af materialer til begynderundervisningen.

Det anbefales, at der i begynderundervisningen også er fokus på en legende tilgang til læring. Børn er mere motiverede til at lære, når de kan gøre det gennem leg. Børn er naturligt nysgerrige og engagerede, når de leger, hvilket fremmer en positiv holdning til læring og ved at integrere leg i undervisningen skabes et positivt og trygt læringsmiljø.

Om at læse punktskrift

Punktskrift læses ved at føre fingerspidserne hen over punktskriftstegnene, det der kaldes punktcellerne.

Når man læser punktskrift, bruges den taktile sans til at afkode. Læsning af punktskrift kaldes derfor også taktil læsning.

På nogle områder er der væsentlige forskelle mellem at læse taktilt og visuelt. En visuel læser kan straks opfatte alle bogstaverne i et ord som en helhed. Efterhånden kan man også læse flere ord ad gangen. Visuelle læsere kan ved et hurtigt blik få overblik over en hel tekst. Dette er ikke muligt for en, der læser taktilt. Ved taktil læsning afkodes ét tegn ad gangen. Tegnene sættes derefter sammen til ord. Hvis man tager udgangspunkt i gennemsnitlig læsning, vil punktskrift altid læses langsommere end visuel skrift, selv om gode/erfarne punktlæsere kan opnå en forholdsvis høj læsehastighed.

At skrive punktskrift

For at skrive punktskrift skal eleven bruge et punktskrifttastatur. Punktskrift kan skrives på papir med manuelle og elektroniske punktskriftmaskiner eller ved at tilslutte et punktskrifttastatur til elevens computer, punktnotatapparat, tablet, telefon mv.

Udvikling af læse- og skrivefærdigheder

Det tager tid at udvikle funktionelle læse- og skrivefærdigheder i punktskrift. En god udvikling af læse- og skrivefærdigheder forudsætter systematisk og helhedsorienteret undervisning. Fordi eleven afkoder punktskrift få bogstaver ad gangen, er det mest almindeligt at bruge den syntetiske metode i læseundervisningen. Her lærer eleven bogstaverne som enkeltlyde, før lydene trækkes sammen til ord.

Elever, der lærer punktskrift, får normalt undervisning i både læsning og skrivning samtidig. Eleven lærer i hovedreglen først, hvilke punkter bogstavet består af, ved at "bygge" det med bogstavklodser eller et ”blommebræt”. Et blommebræt er en træplade med henholdsvis 6 eller 8 kugler, repræsentativt 6- eller 8-punkt, der viser punkternes indbyrdes placering. Det kan foldes ud, så kuglerne ligger på en lige række og derved ligne tastaturet på den manuelle punktskriftmaskine (6-punkt) eller et elektronisk punktskriftapparat (8-punkt). Det skift, der forekommer fra skrivefasen til afkodningsfasen, illustreres herved på en logisk måde.

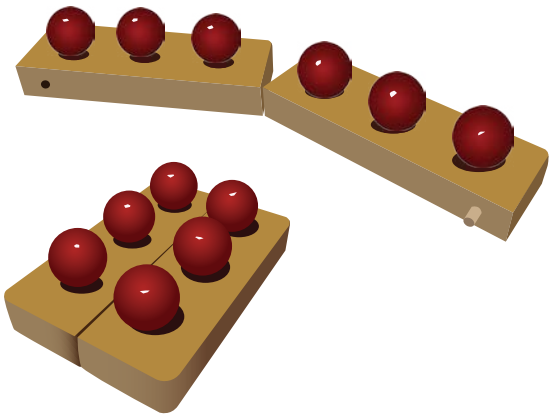

Eleven kan også skrive bogstavet på et punktskrifttastatur.

At lære at skrive er ofte lettere end at lære at læse. For at skrive skal eleven forstå sammenhængen mellem punkterne i punktskriftcellen og tasterne på punktskrifttastaturet. Eleven skal desuden lære at bruge korrekt fingersætning, dvs. at trykke på de rigtige skrivetaster med den rigtige hånd og den rigtige finger samtidig og at undlade at slippe tastaturet mellem hvert indtastede tegn. En der er god til at skrive punktskrift skriver med jævn rytme og flydende. Det kan derfor være en god idé at fokusere på dette fra begyndelsen.

For at læse bogstavet skal eleven genkende det taktilt. Eleven læser ved at føre fingerspidserne over bogstavet, mens han/hun registrerer og genkender punkternes placering i cellen. Det forudsætter en god finmotorik og evne til at skelne tegnene fra hinanden.

Eleven skal både lære at skrive og læse punktskrift på papir og elektronisk via punktskrifthjælpemidler.

Funktionelle læsefærdigheder

Det kan tage lang tid for eleven at blive en funktionel læser. Eleven skal først lære alle bogstaverne. For at kunne læse hele ord, skal eleven afkode ét punkttegn ad gangen. At læse ord og sætninger kan derfor tage lang tid. Punktlæsere vil derfor ofte have lavere læsehastighed end visuelle læsere. Den lavere læsehastighed kan øges til en vis grad (for nogen temmelig meget) gennem høj paratviden om verden og god sprogforståelse, da det letter elevens mulighed for at formode eller gætte ordene i deres sammenhæng.

Når eleven skal bruge lang tid på afkodning, stiller det også store krav til elevens koncentration, opmærksomhed og hukommelse. Det kan derfor tage tid at opnå god læseforståelse.

For at udvikle funktionelle læsefærdigheder skal eleven lære at bruge hænderne hensigtsmæssigt gennem strategier og læseteknikker.

At bruge hænderne til læsning

For at udvikle hensigtsmæssig håndstilling bør eleven arbejde med følgende øvelser:

- Strategier for orientering på en bogside.
- Brug af begge hænder i læsningen (linjeføring). Uanset om der læses med en eller to hænder, er det ikke et krav, at der læses med alle fingre på en hånd.
- Strategier til at finde ny linje.
- Opmærksomhed på detaljer (taktil diskrimination).
- Forståelse for punkternes placering i punktskriftcellen.

Læseteknikker

Punktskrift opfattes, når hænderne bevæger sig horisontalt med jævne og hurtige bevægelser hen over punktcellerne. Gode læsere har et flydende læsemønster. De stopper sjældent op for at gå tilbage i linjen, forveksler sjældent bogstaver og skifter hurtigt linje.

For at blive en god læser skal eleven lære forskellige teknikker til at læse punktskrift. Disse teknikker skal læres trinvis:

Den første teknik eleven lærer, når han/hun lærer at læse på papir, er at føre begge hænder samlet i læseretningen. Begge hænder starter fra venstre og bevæger sig mod højre. Hænderne føres samlet tilbage til venstre langs den læste linje og flyttes derefter ned til næste linje.

Den anden teknik introduceres, når eleven mestrer den første: Begge hænder starter fra venstre og læser mod højre. Ved midten af linjen skilles hænderne ad. Højre hånd læser resten af linjen, mens venstre hånd samtidig vender tilbage til den læste linje og finder næste linje i venstre margen. Højre hånd slutter sig til.

Den sidste teknik er veksellæsning: Begge hænder starter fra venstre på første linje. Ved midten af linjen skilles hænderne ad. Højre hånd læser sidste halvdel af linjen, mens venstre hånd samtidig går tilbage og finder næste linje. Venstre hånd læser herefter første halvdel af den nye linje, mens højre hånd bevæger sig skråt ind mod midten af linjen og læser sidste halvdel. Venstre hånd fortsætter ned til den næste linje.

Formålet med at introducere eleven til forskellige læseteknikker er at udvikle et godt læseflow og øge læsehastigheden.

Efterhånden vælger eleven den teknik, der passer bedst.

At lære hensigtsmæssige læseteknikker tager tid og forudsætter øvelse. Derfor bør der i punktskriftundervisningen lægges vægt på træning af læsestrategier og udvikling af gode vaner fra starten.

At lære gode arbejdsstrategier

En elev med god læseteknik kan stadig læse langsomt, selvom læseforståelsen er høj. En lavere læsehastighed forudsætter, at eleven anvender gode arbejdsstrategier for at huske det læste. Eleven bør derfor lære memoreringsteknikker og effektive notatteknikker.

Brug af lyd som støtte

Lyd kan være et alternativ eller et supplement til læsning, enten i form af talesyntese eller lydbøger. Der er både fordele og ulemper ved at anvende lyd som supplement.

Lyd som oplæsning er et godt supplement til den aktive punktskriftlæsning, da lyd giver læseoplevelser og afkobling fra punktskriftlæsningen, især når denne endnu ikke er automatiseret.

Lyd kan gøre det lettere at forstå informationer, så længe elevens egen læsehastighed er for langsom til at kunne opnå en sammenhæng i det læste.

Målet er, at eleven forstår og tilegner sig pensum i relation til de læringsmål, der er for det pågældende klassetrin. Idet læsemængden i skoleforløbet øges, er det væsentligt, at eleven har flere strategier at trække på.

Punktskriftlæsningen bør ikke erstattes med lyd. Brug af oplæsning af tekst mindsker effektiviteten i punkskriftsindlæringen, hvis denne ikke vedligeholdes og trænes kontinuerligt.

Funktionelle skrivefærdigheder

Det er almindeligt at lære at skrive på en manuel eller elektronisk punktskriftmaskine. Nogle lærer også at skrive på et punktskrifttastatur forbundet til digitale enheder.

For at udvikle funktionelle skrivefærdigheder på et punktskrifttastatur skal eleven lære korrekt fingerplacering. Punkterne i punktskriftcellens venstre kolonne skrives med venstre hånds pegefinger, langfinger og ringfinger, mens højre hånds tilsvarende fingre bruges til punkterne i den højre kolonne. Mellemrumstasten kan betjenes med tommelfingeren eller den pegefinger, eleven foretrækker.

Det er vigtigt, at eleven holder alle fingre på tastaturet og lærer at skrive med en jævn rytme og flow. Koordination mellem fingrene og hænderne skal øves for at opnå et godt skrivetempo. Gentagelse er afgørende for, at skrivningen bliver automatiseret.

Mange elever overgår til at skrive på et almindeligt tastatur ved hjælp af ti-fingersystemet (touchmetoden). Brug af computer som skriveredskab forudsætter omfattende undervisning i tekniske hjælpemidler som skærmlæser, talesyntese og punktskriftsskærm (læs mere om hjælpemidlerne og deres anvendelse i afsnittet om disse i vejledningens Del 1). Genvejstaster skal også læres for at sikre selvstændig brug af computeren.

Det er afgørende for elevens selvstændighed at beherske sine punktskrifthjælpemidler, genvejstaster mm. Læs mere om dette i afsnittet om hjælpemidler og IKT-kompetencer.

At lære afkodning og forståelse

Afkodning er evnen til at læse og genkende tegn og ord. Det er den første færdighed, som udvikles i læseundervisningen, og det er grundlaget for læseforståelse. For at opnå god læseforståelse skal eleven være i stand til at afkode punktskriften hurtigt og præcist.

Læseforståelsen vil ofte udvikle sig parallelt med afkodningen. For at hjælpe eleven til at forstå teksten kan læreren arbejde med læseforståelsesstrategier, som for eksempel at stille spørgsmål til teksten eller lave en sammenfatning af det læste.

At udvikle læseglæde

Læseglæde er afgørende for elevens motivation til at lære og forbedre sine læsefærdigheder. Det er derfor vigtigt, at eleven får adgang alderssvarende litteratur på punktskrift, og som tager afsæt i elevens interesser.

Eleven bør også introduceres til digitale læremidler og punktdisplays, som kan gøre læsningen mere tilgængelig og varieret. En kombination af trykt punktskrift og digitale læseværktøjer kan være med til at øge elevens læseoplevelser og lyst til at læse.

Løbende evaluering af elevens fremskridt

Det er væsentligt, at du løbende følger og evaluerer elevens fremskridt i læse- og skriveindlæringen af punktskrift. Evaluering af fremskridt i punktskriftindlæringen bør være kontinuerlig og tilpasset den enkelte elevs niveau og behov. Kombinationen af formelle test, daglige observationer og teknologiske værktøjer kan give en omfattende vurdering af elevens læse- og skriveudvikling og dermed sikre, at undervisningen målrettes effektivt. Punktskriftindlæringen bør altid tage afsæt i elevens individuelle behov, forudsætninger og motivation.

Få råd og vejledning af elevens synskonsulent, hvis der er en bekymring for elevens fremskridt.

Tilrettelagte læremidler

Synscenter Refsnæs tilbyder individuelt tilrettelagte læremidler og øvrige undervisningsmaterialer på punktskrift til alle fag. At de er individuelt didaktisk tilrettelagte betyder, at der i omsætningen fra tekst til punktskrift også er taget højde for illustrationer tabeller og anden grafik, der ikke kan læses taktilt.

Læremidlerne leveres enten på papir eller som RTF-filer i Word, som kan læses via elevens punktskriftudstyr.

Synscenter Refsnæs tilrettelægger også andre læremidler som fx taktile (følbare) illustrationer. Det er muligt at bestille fx taktile landkort og emnehæfter med taktile illustrationer fx geometriske figurer. Taktile emnehæfter kan også bestilles til tematiske emneuger (fx om sommerfugle, blade, kogler, kornsorte m.m.)

Læremidlerne kan gratis bestilles ved Materialeproduktionen på Synscenter Refsnæs enten af dig, elevens synskonsulent eller forældrene. www.synref.dk

Punktskrift som fortsat praksis i skolen

Læringsmål

I Danmark har vi ikke læringsmål for oplæring i punktskrift eller i brug af punktskrifthjælpemidler, men det norske Uddannelsesdirektorat UDIR har opstillet en række specifikke mål som en rettesnor for, hvad elever der bruger punktskrift skal lære og opnå gennem punktskriftindlæringen og anvendelse af IKT-hjælpemidlerne. Målene er opdelt i trin, så progressionen bliver tydelig. Formålet er at sikre, at undervisningen er målrettet og meningsfuld for eleven.

De norske læringsmål kan bruges som inspiration til at planlægge din undervisning og evaluering af elevens udvikling og fremskridt.

De norske læringsmål kan frit downloades via Uddannelsesdirektoratets hjemmeside:

Opplæring i punktskrift, tekniske hjelpemidler og mobilitet www.udir.no

At læse og skrive elektronisk

Skolens læremidler bliver typisk tilrettelagt digitalt, så eleven via et elektronisk punktnotatapparat har adgang til materialet. Det anbefales, at eleven allerede ved skolestart introduceres til et punktnotatapparat, eller så snart det vurderes, at eleven er i stand til at håndtere det.

Fra 6-punkt til 8-punktsystemet

Når eleven overgår til også at læse punktskrift elektronisk, udvides punktsystemet fra 6-punkt til 8-punkt. Ottepunktscellen øger antallet af mulige kombinationer til 256 tegn, herunder tegn der typisk anvendes på elektroniske platforme fx @# og matematiske tegn og symboler. 256 tegn giver mulighed for at alle punktskrifttegn kun fylder en celle hvorimod tegn i 6-punkt kan fylde op til 3 celler, da de 64 kombinationer i en celle ikke er nok til at udtrykke alle tegn.

Elevens elektroniske hjælpemidler vil typisk være baseret på ottepunktcellen, og de tilrettelagte læremidler er tilrettelagt på 8-punkt.

De fleste børn veksler let mellem 6-punkt og 8-punkt.

Forkortet punktskrift

Forkortet punktskrift kaldes også punktskriftforkortelser og er en metode, hvor tekstlængden reduceres ved at bruge forkortelser eller symboler for ofte forekommende ord eller bogstavkombinationer. Herved reduceres tekstmængden, og læsehastigheden øges på længere sigt.

Det anbefales, at forkortet punktskrift læres samtidigt med fuldskrift. Eleven kan sagtens lære alfabetforkortelser samtidig med, at han/hun lærer bogstaverne. Fx at "a" alene betyder "at", men som en del af et ord er det bogstavet a.

Forkortelserne i den danske punktskrift repræsenterer de mest almindelige ord og bogstavkombinationer for at gøre læsning og skrivning mere effektiv. Det anbefales, at eleven gradvist introduceres til forkortelserne, begyndende med de mest hyppige småord, før han/hun lærer mere komplekse forkortelser. Dette sikrer, at indlæringen af forkortet punkt samtidigt med læse- og skriveindlæringen sker naturligt og understøtter læseudviklingen.

I den danske punktskrift findes der 237 forkortelser og specialtegn. Disse forkortelser inkluderer enkeltbogstaver, der repræsenterer hele ord, forkortelser for ofte anvendte bogstavkombinationer og særlige symboler for fx tegnsætning.

Se eksempler på forkortelser i afsnittet Punktskrift i denne vejlednings 1. del.

Fremmedsprog

Ved indlæring af fremmedsprog på punktskrift er det vigtigt, at du og elevens øvrige lærere er opmærksomme på, at forskellige sprog ikke benytter sig af de samme forkortelser. Fx har den engelske punktskrift nogle helt andre forkortelser end den danske. Derudover vil punktskrift i fuldskrift på andre sprog også i mange tilfælde benytte andre tegn for tal og tegnsætning. Sprog, der benytter et andet alfabet, vil ligeledes på punkt også bruge helt andre tegn.

Matematik og punktskrift

Matematikundervisning af punktlæsende elever forudsætter en gradvis opbygning af elevens færdigheder samt anvendelse af både digitale og

konkrete fysiske hjælpemidler, der tilpasses elevens niveau og behov.

En del af de konkrete fysiske hjælpemidler anvendes allerede i begynderundervisningen, og bør være anskaffet forud for de første matematiklektioner:

- Klassens bogmaterialer tilrettelagt til punktskrift
- Taktile måleredskaber: Linealer, vinkelmålere og passer med taktile markeringer giver eleven mulighed for at måle præcist og udføre geometriske opgaver
- Modeller af tredimensionelle figurer som kugler, kuber og pyramider giver eleven en konkret forståelse af rumlige begreber og gør abstrakte emner mere tilgængelige
- Følbare tegninger af geometriske figurer giver eleven mulighed for at udforske formers egenskaber gennem berøring
- Matematiske tegnetavler: Specialdesignede tavler med tegneplast og blødt underlag gør det muligt for eleven selv at tegne geometriske former, grafer og figurer, som eleven kan føle og bearbejde undervejs
- Taktile 6 og 10 siders terninger
- Redskaber som en kugleregner (abacuslignende - en slags gammeldags kugleramme) eller andre taktile regnematerialer hjælper elever med at udføre og visualisere simple beregninger.

Disse kan bestilles i Materialeproduktionen ved Synscenter Refsnæs www.synref.dk eller købes i butik KIK som forhandler hjælpemidler til personer med synsnedsættelse www.butikkik.dk

Begynderundervisningen i matematik indledes med praktisk og taktil læring i de første skoleår og bevæger sig gradvist mod mere komplekse redskaber i de ældre klasser, efterhånden som de matematiske udtryk (også for eleverne uden synsnedsættelse) bliver mere komplicerede og komplekse.

For de yngste elever er det afgørende at opbygge matematiske begreber og forståelse gennem leg og konkrete oplevelser.

Brugen af svulmeark med ophøjede og konkrete taktile figurer giver eleven mulighed for at udforske matematikken taktilt fx taktile tal, diagrammer, mønstre og enkle geometriske former.

Redskaber som abacus (kugleregner) eller små genstande som fx knapper og kugler, bruges til at lære grundlæggende færdigheder som optælling, addition og subtraktion.

I indskolingen lærer eleven typisk at læse og skrive matematiske symboler i punktskrift, herunder tal og grundlæggende operatorer som plus, minus og lighedstegn.

På mellemtrinnet introduceres mere systematiske metoder og værktøjer. Eleven lærer at arbejde med tabeller og enkle formler skrevet i punktskrift. Arbejdet med figurer, geometri og rumlige begreber intensiveres gradvist, og eleven introduceres til brugen af taktile måleredskaber og tegnetavler, hvor de selv kan tegne og føle geometriske figurer.

Brugen af punktskriftdisplays og simple programmer gør det muligt for eleven at arbejde digitalt med matematikopgaver.

At skrive matematik/matematikformler lineært
LaTeX – et digitalt værktøj der i tilnærmet form anvendes i matematikundervisningen af punktlæsende elever når de skal skrive og læse matematik og matematiske formler lineært.

Eleven introduceres til tilnærmet LaTeX på mellemtrinnet eller i udskolingen, når matematiske opgaver bliver mere komplicerede og komplekse.

LaTeX er et avanceret tekst- og layoutprogram, der skrives lineært og derfor er anvendeligt for punktskriftslæsende elever. Tilnærmet LaTex gør det muligt at skrive og præsentere komplekse matematiske udtryk, figurer og beregninger præcist og struktureret. For elever med blindhed fungerer LaTeX som et synskompenserende alternativ til traditionelle CAS-værktøjer (Computer Algebra Systems), som ofte anvendes af elever uden alvorlig synsnedsættelse i matematik og naturvidenskab.

Elever kan via tilnærmet LaTex skrive brøker, eksponenter, rødder, matricer, ligninger og andre komplekse udtryk lineært i overensstemmelse med standardiseret matematisk notation. At de matematiske udtryk kan skrives lineært, er afgørende for, at den punktlæsende elev kan læse disse.

LaTeX-koden kan læses via punktskriftdisplays, og hermed får eleven fuld adgang til de skrevne udtryk.

Elever kan gemme og dele deres arbejde med lærere og klassekammerater i et format, der både er tilgængeligt for den punktlæsende elev og for personer uden synsnedsættelse.

Introduktion til tilnærmet LaTeX i undervisningen
For at sikre, at eleven får størst muligt udbytte af tilnærmet LaTeX, anbefales det, at:

- Eleven modtager undervisning i grundlæggende LaTeX-kodning, herunder opbygning af matematiske udtryk.
- Lærere og støttepersonale samarbejder om at tilpasse undervisningen, så eleven gradvist kan bruge tilnærmet LaTeX i daglige opgaver i alle naturvidenskabelige fag.

Tilnærmet LaTeX bruges især til avancerede matematiske opgaver og formidling af præcise udtryk, mens mere dagligdags opgaver ofte kan løses med taktile materialer eller matematikbøger tilpasset i punktskrift. Matematisk udtryk i matematikbøger er tilpasset til punktlæsende elever er skrevet som LateX. Det er derfor en forudsætning, at eleven lærer latex-koder til brug for af læsning, opbygning og formidling af matematiske udtryk, herunder helt simple udtryk. Det anbefales derfor, at der startes tidligt med at opbygge kendskab til læsning og formidling af matematiske udtryk i LateX . I praksis bør eleven introduceres til tilnærmet LaTeX, når undervisningen når et niveau, hvor skriftlig kommunikation af komplekse udtryk bliver en del af undervisningen, typisk fra mellemtrinnet og op.

Synscenter Refsnæs tilbyder introduktion til tilnærmet LaTex for fagprofessionelle der skal undervise punktlæsende elever i naturvidenskabelige fag i grundskolen

Test, prøver og folkeskolens afgangsprøver på særlige vilkår for punktlæsende elever

For elever, der er punktlæsere, må test, prøver og folkeskolens afgangsprøver tilpasses for at sikre, at eleven får lige muligheder for at demonstrere sin faglige kunnen.

Formålet med at tilbyde eleven prøve på særlige vilkår er at sidestille denne med elever uden alvorlig synsnedsættelse i prøvesituationen. Det er en forudsætning, at der med et tilbud om særlig tilrettelæggelse af en prøve ikke sker en ændring af prøvens faglige niveau.

De skriftlige prøver tilrettelægges for eleven i et samarbejde mellem STUK, Styrelsen for Kvalitet og Undervisning og Synscenter Refsnæs.

På Børne- og Undervisningsministeriets hjemmeside findes en vejledning til prøver på særlige vilkår www.uvm.dk

- Eleven tilmeldes prøve på særlige vilkår senest d. 1.12.
- Efter tilmelding af den punktlæsende elev til prøver på særlige vilkår hos Børne- og Undervisningsministeriet skal de særligt tilrettelagte prøvematerialer bestilles hos Synscenter Refsnæs (scr-afgangsproever@regionsjaelland.dk)
- Skoleleder er ansvarlig og træffer afgørelse om at tilbyde særlige vilkår. Eventuelt inddrages PPR
- Eleven kompenseres for sine personlige vanskeligheder
- Prøvens niveau er uforandret, bedømmelsen skal svare til de øvrige elever
- Det fremgår ikke af prøvebevis, at prøven er foretaget på særlige vilkår

Mulige tilpasninger ved prøver på særlige vilkår kan være:

- Prøvens form
- Brug af hjælpemidler
- Forlænget prøvetid og/eller pauser undervejs
- Fravigelse af krav om at deltage i gruppeprøve
- Praktisk medhjælp
- Prøvens rammer

Skriftlige prøver

Prøven aflægges i samme format, som eleven benytter i undervisningen.

Digital oplæsning – og tale-til-tekst-program kan anvendes hvis eleven er fortrolig med brugen – ikke oplæsning af den praktiske medhjælper.

Individuel diktering i retskrivningsprøve (af dansklærer).

Indtaling af besvarelse til fil kan være en mulighed.

Praktisk medhjælp ved prøver:
Er Ikke tilsynsførende eller faglærer i pågældende fag.

Kan være øjne, klare praktiske opgaver, opslag i ordbøger efter elevens anvisninger, evt. støtte eleven i fastholdelse af koncentration.

Kan eventuelt indgå som sekretær.

Kan oplæse elevens besvarelse.

Separat lokation:
Prøven kan afvikles i særligt lokale, eventuelt i hjemmet.

Mundtlige prøver

Prøvekrav ændres ikke, kun tilgængeligheden, dog gælder at eleven afprøves "så vidt muligt" i samme opgivelser og kompetencer som de øvrige elever.

Fag udtrækkes i god tid, så det udtrukne prøvespørgsmål kan tilgængeliggøres.

Forlænget tid:
Eleven har ret til forlængelse af såvel forberedelsestid som eksamination.

Forlængelse af tid til gruppeprøver gælder kun for den punktlæsende elev.

Praktisk medhjælp:
Er ikke tilsynsførende eller lærer i prøvefaget.

Kan være øjne, klare praktiske opgaver som eksempelvis opslag i ordbøger eller opstille og udføre forsøg efter elevens anvisninger.

Separat lokation:
Særskilt lokale, evt. elevens hjem, evt. virtuel prøve.

Gruppeprøver kan aflægges individuelt.

Alt prøvemateriale herunder også digitale prøver, tilsendes skolen i god tid. Digitale selvrettende prøver leveres på USB-stik og rettes af ekstern censor (læringskonsulent i Børne- og Undervisningsministeriet). Matematik uden hjælpemidler samt dansk, retskrivning rettes af lokal faglærer i faget.

Elevens synskonsulent kan rådgive og vejlede i hvilke tilpasninger, der kan være relevante for eleven, og hvilke muligheder der er.

Det er skolens ansvar at sørge for disse tilpasninger i god tid før test og prøver. Dette iværksættes i samarbejde med elevens synskonsulent, forældre og evt. også eleven selv, så prøverne bliver retfærdige og inkluderende.

Vær opmærksom på at der også bør stilles træningseksamenssæt til rådighed, så eleven får mulighed for at gå til de eksamensforberedende terminsprøver på samme vilkår som klassekammeraterne.

Indlæring af punktskrift for elever, der allerede har lært at læse og skrive visuel skrift

Elever der skal lære punktskrift efter at have lært at læse og skrive visuel skrift, skal ofte lære det på et andet klassetrin, end der hvor bogstavsindlæringen er en del af den samlede klasseundervisning. Eleven vil typisk lære punktskrift ved at omsætte punktskriften til koder for den visuelle skrift ved at bygge ovenpå den forståelse for bogstaver, der allerede er etableret.

At lære punktskrift til elever, der allerede kan læse og skrive visuel skrift, forudsætter den samme viden, tilrettelæggelse og kompetencer som for elever, der skal lære punktskrift samtidigt med at deres klassekammerater lærer at læse og skrive visuel skrift.

For elever i målgruppen til punktskrift efter indlæring af visuel skrift kan der være behov for ekstra opmærksomhed på elevens motivation for at lære at læse og skrive punktskrift.

Også her bør du tage afsæt i barnets perspektiv og tilrettelægge forløbet i samarbejde med eleven, forældrene og barnets lokale synskonsulent.

Case - eksempel på god praksis. Skolens forberedelse på elev, der er punktskriftbruger

Emma og hendes familie

Emma er syv år og født med blindhed. Hun bor sammen med sin mor, far og søster og er netop begyndt i 0. klasse på en folkeskole i hendes hjemkommune.

Synskonsulentens rolle

Emma har en synskonsulent, Betty, fra det lokale kommunikationscenter i sin hjemkommune. Betty er uddannet skolelærer med efteruddannelse inden for synsområdet og har særlig erfaring med skolebørn med alvorlig synsnedsættelse, herunder blindhed. Betty følger Emma og yder specialpædagogisk rådgivning og vejledning til skolens ledelse og personale. Betty har tidligere været synskonsulent for et barn med blindhed, og derigennem har hun opnået kompetencer og stor viden om punktskrift. Hun deltager også i et nationalt netværk med andre skolekonsulenter (synskonsulenter til skolebørn), som hun kan sparre og vidensdele med, når hun mangler viden og rådgivning.

Inden skolestarten var Emma tilknyttet en synskonsulent med pædagogisk baggrund og specialisering i småbørnsområdet. Denne synskonsulent arbejdede tæt sammen med Emmas nye synskonsulent, Emmas familie og Emmas børnehave i flere måneder forud for Emmas overgang til skolen for at sikre en solid overgang til skolelivet og for at sikre at den viden og de kompetencer, Emma og de fagprofessionelle omkring Emma havde erhvervet, blev videndelt og overført til Betty.

Forberedelser i børnehaven

Emma gik i børnehaven Trylleflojten, hvor kontaktpædagogen Henriette fulgte hende fra vuggestuealderen og frem til skolestart. Henriette opbyggede stor viden og kompetence inden for før-punktsaktiviteter, som er grundlæggende for den senere indlæring af punktskrift.

Henriette iværksatte og udviklede kontinuerligt før-punktsaktiviteter i samarbejde med Emmas forældre og synskonsulenten. Disse omfattede blandt andet introduktion til punktskrift via en punktskriftmaskine, parallelt med at børn uden alvorlig synsnedsættelse begyndte at legeskrive og lære bogstaver.

Disse aktiviteter blev nøje dokumenteret og overleveret til skolen som en del af Emmas overgangsplan.

Emmas skolestart
Grundig planlægning

Overgangen fra børnehave til skole blev planlagt i god tid for at sikre, at Emma fik en tryg og succesfuld start, og at skolen var klar til at modtage hende.

Synskonsulenten var tovholder på forløbet med overgangen fra børnehave til skole og tog allerede, da man året inden skolestart vidste, hvilken skole Emma skulle gå på, initiativ til et møde med relevante aktører i Emmas punktskriftforløb. Synskonsulenten etablerede et tæt samarbejde mellem børnehaven, skolen og Pædagogisk Psykologisk Rådgivning (PPR).

Skolen havde ikke tidligere haft en elev med blindhed og havde ingen kompetencer i undervisning i punktskrift eller viden om de nødvendige punktskriftindsatser. Emmas synskonsulent forberedte skoleledelsen grundigt, herunder med viden om, hvorfor punktskrift skal sidestilles med den visuelle læse- og skriveindlæring af klassekammeraterne, samt hvilke forudsætninger der fordres af skolen, skolens ledelse, skolens øvrige personale og skolens fysiske miljø for at modtage Emma i 0. klasse.

Heldigvis prioriterede skoleledelsen at følge de nationale anbefalinger for tilrettelæggelse af undervisningen for elever der bruger punktskrift.

”Det er en selvfølge at gøre alt for at inkludere og skabe gode læringsforudsætninger for en elev som Emma. Som skole får vi så meget igen. Emma bidrager med noget vigtigt. Hun lærer både os voksne og eleverne noget om at være anderledes. Vi har dedikerede undervisere, og det betyder meget. At få de rette undervisere og støtteperson,

som virkelig ønsker at gøre dette arbejde, og som ser undervisningen af Emma som en gave, har været afgørende. Det er min opgave at skabe rammerne for dem gennem kompetenceudvikling, støtte og gode vilkår."

Marianne, skoleleder på Emmas skole.

Overførsel af viden og kompetencer om punktskrift

I børnehaven havde Emma arbejdet intensivt med før-punktsaktiviteter, der understøttede hendes senere punktskriftsudvikling. Denne viden blev overleveret til skolen gennem netværksmøder og tæt og løbende dialog i planlægningsfasen frem mod Emmas skolestart.

Henriette, Emmas kontaktpædagog fra børnehaven, fortæller:

"Vi har lagt vægt på at beskrive de metoder og strategier, der har virket godt for Emma, så skolen kan bygge videre på hendes styrker og det der motiverer Emma."

Kompetenceudvikling af Emmas 0. klasselærer og støtteperson

På baggrund af en Pædagogisk Psykologisk Vurdering (PPV) har Emma fået tildelt et antal støttetimer. Skolen har prioriteret at ansætte en pædagog, Anna, i disse timer. Formålet er, at Anna skal følge Emma videre i indskolingen, og hun har sammen med Emmas børnehaveklasseleder været på kursus i punktskrift og taktile læringsmetoder på Synscenter Refsnæs. Skolens ledelse og øvrige personale har modtaget vejledning fra Betty for at kunne tilpasse undervisningen og det fysiske miljø til Emmas behov.

Skolelederen udtaler:

"Vi har etableret punktskrift på alle relevante steder – fra fysiske læremidler og tegnematerialer over skiltning til garderoben og klasseværelset. Der er punktskrift overalt, hvor Emma sætter sine fingre og alle de steder Emmas klassekammerater møder visuel skrift. Det er vigtigt, at Emma og Emmas klassekammerater oplever, at punktskrift og visuel skrift har samme værdi og samme betydning."

I det nye skoleår, hvor Emma skal i første klasse og kun Anna følger med, er det formålet, at Emmas kontaktlærer også skal på punktskriftskursus på Synscenter Refsnæs.

I samarbejde med PPR og Betty har skolen anskaffet relevante hjælpemidler. I 0. klasse er der fokus på punktskriftindlæringen via den manuelle punktmaskine, men allerede til næste skoleår skal Emma introduceres for punktskrifthjælpemidler og IKT-hjælpemidler.

Betty har via sin tovholderfunktion på Emmas punktskriftforløb anbefalet, at der er en ansvarlig for Emmas hjælpemidler og at Anna har denne funktion. Derfor er det Anna, der er ansvarlig for anskaffelse af hjælpemidlerne, for at Emma bliver introduceret til og anvender disse, og det er også Anna, der er ansvarlig for opdateringer.

Det er også Annas funktion i samarbejde med børnehaveklasselederen at sikre, at de visuelle læremidler Emmas klassekammerater uden alvorlig synsnedsættelse bliver undervist i, er bestilt i tilgængelige formater til Emma.

Dette forudsætter, at Anna i god tid ved hvilke. Det er ikke altid tilfældet, og så må Anna være kreativ og opfindsom og selv finde på taktile løsninger til Emma. Også her har Henriette fra Trylleфløjten vidensdelt sine erfaringer og tips til hurtige tilpasninger og nødløsninger, som hun selv har udviklet undervejs i Emmas forløb i Trylleфløjten.

En stærk start med fokus på fællesskab og læring

Emmas historie viser, hvordan en gennemtænkt og velkoordineret indsats kan skabe optimale rammer for en elev, der er punktskriftbruger. Med fokus på tidlig forberedelse, kompetenceudvikling og tæt samarbejde på tværs af alle involverede aktører, har Emma fået en tryg og inkluderende start på skolelivet.

Synskonsulentens rådgivning og vejledning har gjort det muligt for skolen at forstå betydningen af punktskrift som en ligeværdig læse- og skriveform og gennem vidensdeling fra børnehaven, og Henriettes dedikerede arbejde med før-punktsaktiviteter er fundamentet lagt for Emmas fremtidige punktskriftindlæring.

Aktiviteter til en legende tilgang til viden om og kendskab til punktskrift i dagtilbud og indskoling

Når børn lærer punktskrift i skole og dagtilbud, er det en forudsætning for deres deltagelse og aktivitet i de inkluderende lege- og læringsfællesskaber, at deres kammerater uden alvorlig synsnedsættelse også får en grundlæggende forståelse af punktskrift.

Punktskrift bør derfor introduceres til alle børn i barnets dagtilbud og skoleklasse og bør være en naturlig del af lege- og læringsmiljøet.

Dette gør punktskrift synligt og viser, at punktskrift har samme betydning som visuel skrift, og at læse og skrive på denne måde er lige så gyldig som den visuelle skrift.

Ved at lære de jævnaldrende kammerater om punktskrift, får de en forståelse af, at punktskrift ikke er anderledes eller mindre værd end visuel skrift. Det hjælper dem til at forstå, at punktskrift er kammeraten med blindheds skrift, ligesom visuel skrift er for dem. Dette kan have stor betydning for barnet i målgruppens oplevelse af egen identitet og værdi i fællesskabet, hvilket kan styrke deres selvtillid og motivation til at lære og udvikle sig.

En fælles viden om punktskrift kan skabe en oplevelse af fællesskab og lighed blandt børnene. Hvis alle børn har en grundlæggende forståelse for, hvordan punktskrift fungerer, kan det åbne op for samtaler og fælles læringsaktiviteter. Det kan skabe en mere naturlig omgang med de hjælpemidler, som punktlæsende børn anvender og reducere potentielle barrierer mellem børnene.

Synscenter Refsnæs stiller gratis en række materialer til rådighed til pædagogiske aktiviteter, hvor børn i målgruppen sammen med kammerater uden alvorlig synsnedsættelse, får erfaring med punktskrift gennem leg, nysgerrighed og udforskning, fx magnetbrikker med punktskrift og visuel skrift, spil, bøger mm.

Barnets lokale synskonsulent kan give gode råd og vejledning om relevante materialer.

Disse kan bestilles af barnets forældre, den lokale synskonsulent, pædagogisk personale eller lærere ved Materialeproduktionen ved Synscenter Refsnæs www.synref.dk

LEGO®Braille

LEGO®Braille er et læringsværktøj, der bruger LEGO-klodser til at introducere børn for punktskrift gennem leg. LEGO Braille-klodserne ligner almindelige LEGO-klodser, men forskellen er at dupperne på klodsens top danner bogstaver, tal og symboler i punktskrift. Formålet med LEGO®Braille-klodserne er at skabe en sjov og motiverende måde for børn at lære punktskrift og gøre læringen til en social aktivitet blandt børn i målgruppen og deres kammerater uden alvorlig synsnedsættelse.

Det er dog vigtigt at være opmærksom på

- at punkterne på LEGO-klodserne er for store til, at barnet kan afkode dupperne som en punktcelle.
- at LEGO®Braille ikke er beregnet til børn under 4 år.

LEGO®Braille er gratis for børnene i målgruppen og bestilles via Dansk Blindesamfund www.blind.dk

Støttepersonens rolle i punktskriftforløb

En støtteperson er ofte nødvendig for børnene i målgruppen i dagtilbud og grundskolen, fordi læring af punktskrift forudsætter specialiseret viden og ekstra tid og ressourcer til at forberede og tilpasse tekst og opgaver til punktskrift. Herigennem sikres, at klassens undervisningsmaterialer og -systemer er tilgængeliggjorte til punktskrift.

Børn i målgruppen har desuden brug for praktisk støtte i oplæring og anvendelse af de punktskriftsspecifikke hjælpemidler.

En støtteperson gør det muligt at være på forkant, sådan at barnet tilbydes tilrettelagte undervisningsmaterialer sideløbende med de læremidler, der tilbydes kammeraterne.

Dette gælder også tematiske emner, handouts ved gruppearbejde mm.

Antallet af timer til støtte varierer afhængigt af barnets behov, alder og progression.

Støtten vil typisk være mest intensiv i begyndelsen, når barnet skal lære selve punktskriftens grundprincipper, samt når punktskrift integreres i forskellige fag.

Det er kommunens ansvar at vurdere og bevilge den nødvendige støtte på baggrund af en PPV-vurdering fra kommunens PPR (Pædagogisk Psykologisk Rådgivning). Denne vurdering bør ske i samarbejde med barnets forældre, synskonsulent og dagtilbuddet/skolen.

For at sikre kvaliteten af støtten bør støttepersonen have viden om og kompetencer i punktskrift, fx gennem kurser på Synscenter Refsnæs. Denne kompetenceudvikling er en forudsætning for, at støttepersonen kan understøtte barnets punktskriftlæring og bidrage til et tilgængeligt læringsmiljø.

Det anbefales at balancere støtten. Overdreven støtte kan have utilsigtede konsekvenser for barnets læring og sociale udvikling. Hvis støttepersonen i for høj grad tager over i læringsprocessen, kan det hæmme barnets selvstændighed og påvirke udviklingen af faglige og sociale kompetencer. Barnet kan opleve en afstand til sine kammerater, hvis de ofte er i selskab med en voksen frem for at interagere med klassekammeraterne.

Forældre og dagtilbud/skole bør i samarbejde med barnets synskonsulent løbende afklare barnets behov for støtte, så støtten er tilpasset barnets udviklingsmål og for at sikre, at barnet både modtager den nødvendige støtte og har mulighed for at udvikle selvstændighed og sociale relationer i klassen.

Overgange

0-17-åriges liv består af overgange, og de vil løbende stå overfor at skulle begynde på noget nyt og ukendt. Overgangene har forskellig karakter – der er de store og afgørende overgange, de små overgange og dem midt imellem. Det kan være meget individuelt, hvordan et barn eller forældre registrerer og reagerer på en overgang. Det afgørende for en god overgang for såvel barnet som forældrene er, at overgangene er velforberedte, velkoordinerede og foregår i tæt samarbejde mellem de relevante fagfolk omkring barnet. Både for at sikre samarbejde om at overlevere viden, at særlige hjælpemidler er søgt og tildelt før behovet, men også og for at koordinere en indsats, der kan bringe barnet og familien så nænsomt som muligt fra et tilbud til et andet.

Overgange i punktskriftforløb

Børn i målgruppen vil opleve en række overgange i hele det samlede punktskriftforløb. Disse overgange kan variere fra små skift, som overgangen mellem forskellige typer punktskriftmaterialer, til større skift som overgangen fra dagtilbud til skole, fra grundskole til ungdomsuddannelse eller fra individuel støtte til klasseundervisning. Overgange i punktskriftforløb handler også om overgangen fra basale til mere avancerede færdigheder, som fx introduktion til matematiske eller naturfaglige symboler, eller udvidelse af punktskriftens anvendelse fra dansk til andre fag og andre sprog, hvor fx forkortelser og symboler ikke er de samme som på dansk. Overgangen fra fysiske punktskriftsbøger til digitale værktøjer kan også være en betydelig forandring, ligesom skift mellem forskellige hjælpemidler, fx ved opgradering af udstyr, forudsætter særlig opmærksomhed. Samtidig kan der være udfordringer i at sikre at der ikke sker videnstab ved skift af barnets pædagoger, lærere og støttepersoner.

At forstå og imødekomme disse overgange er afgørende for at sikre barnets fortsatte udvikling og motivation. Dagtilbuddet og skolen bør sammen med forældre og barnets synskonsulent, og når barnet er større, også barnet selv, sørge for, at overgange bliver forberedt i god tid, og at nye færdigheder og materialer introduceres gradvist for at give barnet mulighed for at tilpasse sig overgangen, og sikre, at overgangen sker i et tempo, der passer til barnet og at barnet er forberedt på skiftet. Det er også vigtigt at oplære

barnet i brugen af teknologiske hjælpemidler inden større skift, så teknologien opleves som en støtte fremfor en barriere. Barnets egne erfaringer og behov bør inddrages som en central del af processen for at sikre, at overgangen bliver meningsfuld og relevant.

Ansvar for overgange i punktskriftforløb er fordelt mellem flere aktører, der hver især spiller en vigtig rolle. Skole- og dagtilbudsledelse har ansvaret for at sikre de nødvendige ressourcer og rammer, mens barnets synskonsulent bidrager med specialiseret rådgivning og støtte i både planlægning og implementering.

Forberedelse på overgang fra grundskolen til ungdomsuddannelse

Ved overgang fra grundskolen til ungdomsuddannelse stilles der højere krav til barnets/den unges selvstændighed. Dette gælder bl.a. i forhold til IKT-hjælpemidler og særligt tilrettelagte læremidler, og allerede i grundskolen bør der arbejdes frem mod denne overgang.

For at kunne deltage i undervisningen på ungdomsuddannelsen på lige vilkår som kammerater uden alvorlig synsnedsættelse, er det vigtigt, at barnet/den unge selvstændigt kan anvende sine IKT-hjælpemidler på et højt niveau.

Det er særligt vigtigt, at barnet/den unge, der skal videre på en ungdomsuddannelse ved afslutningen af grundskolen, selvstændigt fx er i stand til:

- At bruge en PC med tastatur, kende genvejstaster og gå på nettet.
- At skanne og konvertere tekster.
- At beherske anvendelsen af punktskriftunderstøttende teknologi.
- At indstille computerens programmer til sine behov.
- At bede om hjælp, hvis der er problemer med det tekniske udstyr og kende til supportmuligheder.
- At kunne betjene sine særlige hjælpemidler, herunder selvstændigt at kunne vurdere, til hvilket formål hjælpemidlet anvendes.
- At kunne gå på e-Boks.
- At få kendskab til at kunne navigere på flere platforme, fx tablet, PC og mobil.
- At orientere sig om, hvilke undervisningsportaler der findes.

Det er forskelligt, hvilken platform det enkelte barn/ung er fortrolig med.

Nogle mestrer notatapparat til punktskrift, hvor andre har brug for at anvende flere platforme for at mestre ovenstående punkter.

Den unge kan overraskes over de krav, der stilles i forbindelse med start på ungdomsuddannelsen, også i forhold til selv at kunne anvende sine IKT-hjælpemidler.

Det er derfor afgørende, at barnet/den unge i god tid inden overgangen og i samarbejde med synskonsulenten, forældrene og grundskolelærerne har fokus på denne problematik med målet om at forventningsafstemme, hvilket omfang af støtte og hjælp barnet/den unge kan forvente at få, når eleven starter på ungdomsuddannelse.

Det er desuden afgørende, at barnet/den unge ved overgang til ungdomsuddannelse så vidt muligt kan fortsætte med og beholde de IKT-hjælpemidler, som eleven er blevet fortrolig med i løbet af grundskolen.

En god overgang fra grundskole til ungdomsuddannelse i det gode punktskriftforløb forudsætter grundig forberedelse i god tid før overgangen i et koordineret samarbejde mellem barnet/den unge, synskonsulent, forældre, grundskole og ungdomsuddannelse.

I den handlingsanvisende vejledning *De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole*. Overgange kan du få viden og inspiration til arbejdet med overgange i barnets hele forløb i hjem, dagtilbud og skole. Overgangsvejledningen er udgivet af Synscenter Refsnæs i samarbejde med DTHS, Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner. Vejledningerne kan frit downloades fra hjemmesiden www.synref.dk

Del 3

Her finder du rådgivning, vejledning, kurser og viden

Synscenter Refsnæs

Synscenter Refsnæs er det nationale specialpædagogiske ressource og videnscenter for børn og unge med synsnedsættelse herunder blindhed.

Synscenter Refsnæs er VISO/KaS leverandør og leverer højt specialiseret specialrådgivning, udredning og vidensarbejde for 0-17 årige børn og unge med alvorlig synsnedsættelse herunder blindhed. Synscenter Refsnæs punktskriftspecifikke tilbud er:

- Udredning af behov for punktskriftindsatser
- Specialrådgivning
- Specialundervisning
- Kurser i punktskrift og før-punkt for fagprofessionelle i dagtilbud og grundskole og for børn, unge, forældre og pårørende
- Vurdering af læseprogression hos punktlæsende elever ved læsekonsulent
- Vidensarbejde, fx udarbejdelse af videnspublikationer om punktskrift, projekter, udvikling af undervisningsmaterialer og deltagelse i eksterne forskningsprojekter

Synscenter Refsnæs har afdelingen Materialeproduktion og Formidling, som består af et team af grafikere, punktspecialister og en IKT-konsulent. Afdelingen samarbejder tæt med skole- og synskonsulenter fra Specialrådgivningen, som blandt andet bidrager til den individuelle, didaktiske tilrettelæggelse af læringsmateriale.

Materialeproduktionen tilbyder særligt tilrettelagt materialeproduktion i form af:

- Udvikling og fremstilling af materialer i tilgængelige formater (undervisningsmaterialer, prøvematerialer, frilæsningsbøger m.m.) tilpasset punktskrift. Der samarbejdes med Styrelsen for Undervisning og Kvalitet (STUK) i Undervisningsministeriet, der giver dispensationen til at gå til prøve på særlige vilkår. Vær opmærksom på, at skolemateriale skal bestilles i god tid da produktionen inkl. den didaktiske tilrettelæggelse er tidskrævende.

- Materialerne er individuelt didaktisk tilrettelagte læremidler og undervisningsmaterialer på punktskrift til alle fag. At de er individuelt didaktisk tilrettelagte betyder, at der i omsætningen fra tekst til punktskrift også er taget højde for illustrationer tabeller og anden grafik, der ikke kan læses taktilt. Undervisningsmaterialerne kan bestilles gratis hos Materialeproduktionen ved Synscenter Refsnæs. For at bestille skal du først registreres som kontaktperson for det barn, materialerne skal bruges til.

Undervisningsmidlerne leveres enten på papir eller som som RTF- filer i Word, som kan læses via elevens punktskriftsspecifikke hjælpemidler. Synscenter Refsnæs tilrettelægger også andre undervisningsmidler som fx taktile (følbare) illustrationer.

Materialeproduktionen tilbyder også andre typer materialer, som kan bruges ifm. punktskrift. De fleste er gratis og kan frit tilgås fra hjemmesiden. Derudover er der materialer, som kan lånes, og enkelte som kan købes.

Se eksempler på taktile- og punktskriftsmaterialer:

- Børnebøger
- Taktile malebøger og landkort
- Bogstavbrikker til den første punktskriftindlæring
- Oversigter over de danske punktforkortelser
- Børnespil, terninger
- Materialer som bruges til en Perkinsmaskine, fx papir og selvklæbende plast til afmærkning af forskellige ting i barnets omgivelser
- Signaturark med forskellige overflader som stimulerer barnets taktile skelneevne og som fx kan anvendes til tælleark til regneopgaver
- Podcast: Punktskrift for småbørn og indskolingsbørn

Har du spørgsmål eller brug for vejledning, er du altid velkommen til at kontakte materialeproduktionen ved Synscenter Refsnæs.

Du kan læse mere om Synscenter Refsnæs og deres tilbud på hjemmesiden www.synref.dk

IBOS, Instituttet for Blinde og Svagsynede

IBOS er VISO/KaS leverandør indenfor synsområdet for målgruppen unge og voksne med synsnedsættelse herunder blindhed og tilbyder:

- Studievejleding til unge over 16 år
- Studieforberedende kurser med udlevering af It-startpakker
- Udredning af behov for punktskriftindsatser på ungdoms- og videregående uddannelser
- STU – Særlig tilrettelagt ungdomsuddannelse (16-25 år)
- Ungekurser af 6 mdr. til 2 års varighed, Individuelt tilrettelagt for unge ml. 16 og 25 år
- Kurser og rådgivning til pårørende og fagprofessionelle
- Hjælpemiddeludstilling med fremvisning af hjælpemidler efter aftale
- Vidensarbejde

Du kan læse mere om IBOS og deres tilbud på hjemmesiden www.ibos.dk

Kommunale og regionale kommunikationscentre og synsrådgivninger

Tilbyder individuelt tilpasset rådgivning og vejledning ved en synskonsulent.

Kommunikationscentrene /synsrådgivningerne arrangerer også sociale og faglige aktiviteter. Spørg om aktuelle tilbud hos den lokale synskonsulent.

Dansk Punktskriftnævn

Det Danske Punktskriftnævn (DPN) godkender beslutninger vedr. den danske punktskrift.

Du kan læse mere om Det Danske Punktskriftnævn (DPN) på Dansk Blindesamfunds hjemmeside www.blind.dk

Nota

Nota er et bibliotek og videnscenter for mennesker med syns-og læsehandicap. I Nota kan der hentes allerede eksisterende undervisningsmaterialer i tilgængelige formater til elever og studerende i grundskolen, på ungdoms- og videregående uddannelser.

Du kan læse mere om Nota og deres tilbud på hjemmesiden www.nota.dk

LFBS – Landsforeningen af forældre til blinde og svagsynede

Forældreforening der som interesseorganisation bl.a. afholder arrangementer for hele familien.

Du kan læse mere om LFBS og deres tilbud på hjemmesiden www.lfbs.dk

DBS – Dansk Blindesamfund

Landsforening af Blinde og svagsynede i Danmark, som tilbyder rådgivning, netværk og aktiviteter til mennesker med blindhed og alvorlig synsnedsættelse

Du kan læse mere om DBS og deres tilbud på hjemmesiden www.blind.dk

DBSU – Dansk Blindesamfunds Ungdom

En selvstændig, landsdækkende forening for unge med synshandicap. Foreningen er åben for alle børn og unge med et synshandicap under 36 år og har bl.a. tilbud om netværk og aktiviteter.

DBSU har også mulighed for at henvise til konsekvenseksperter, unge, som har indgående viden og erfaring med brug af punktskrift.

Du kan læse mere om DBSU og deres tilbud på hjemmesiden www.dbsu.dk

DTHS – Danske Tale-Høre-& Synsinstitutioner

DTHS er en landsdækkende paraplyorganisation af institutioner, der leverer specialpædagogiske og rehabiliterende indsatser for personer med nedsat funktionsevne på det kommunikative område.

På DTHS´hjemmeside kan blandt andet findes en oversigt over alle landets kommunale og regionale kommunikationscentre og synsrådgivninger, med kontaktoplysninger til de respektive centre og rådgivninger.

Du kan læse mere om DTHS og deres tilbud på hjemmesiden www.dths.dk

Referenceliste

Baltzer, K. (2009). *Læringsmiljøer for blinde elever i folkeskolen* [Effektstudie]. I N. Egelund & S. Tetler (Red.), *Effekter af specialundervisningen: Pædagogiske vilkår i komplicerede læringssituationer og elevernes faglige, sociale og personlige resultater.* Danmarks Pædagogiske Universitetsforlag.

Benonisen, S., Vik, A. K., & Aasen, G. (2022). *Punktskriftaktiviteter: En veileder om tidlig skriftspråkstimulering.* Statped.

Bergrud, G. (2009). *Metodiske prinsipper i punktskriftopplæring.* Statped skriftserie nr. 81. Huseby Kompetansesenter.

Brevik, K., Hauge, J., Lilleberg, B., Rusten, R., Øyan, O., Vik, A., Pukstad, T., Mjøen, S.-L., Rundmo, K., & Henriksen, E.-K. (2021). *ABC med punktskrift – leseopplegg i punktskrift for begynnere: Lærerveiledning.* Statped.

Børne- og Undervisningsministeriet. (1994). *Salamanca Erklæringen og Handlingsprogrammet for Specialundervisning: Verdenskonference om Specialundervisning: Adgang og Kvalitet.*

Børne- og Undervisningsministeriet. (2018). *Den styrkede pædagogiske læreplan: Rammer og indhold.*

Børne- og Undervisningsministeriet. (2022). *Bekendtgørelse af lov om folkeskolen* (LBK nr. 1396 af 05/10/2022).

Dansk Punktskriftsnævn (2022). *Den danske punktskrift, version 2022.*

Det Centrale Handicapråd. (2017). *FN's konvention om rettigheder for personer med handicap.*

Danske Tale-Høre-Synsinstitutioner. (2011). *Vejledninger i udredninger (vol. 3).*

Guerette, A. R. (2014). Compensatory access I. I C. B. Allman, S. Lewis, & S. J. Spungin (Red.), *ECC essentials: Teaching the expanded core curriculum to students with visual impairments* (s. 61-108). AFB Press, American Foundation for the Blind.

Holbrook, M. C., & Zebehazy, K. T. (2022). Reading approaches for braille readers. I Dale, N., Salt, A., & Sonksen, P. (Red.), *Children with vision impairment: Assessment, development, and management* (s. 113–128). Mac Keith Press.

Jensen, BJ., Kannegaard, R. & Hansen, KN. (red.). (2021). *De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole. Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer. SMÅBØRN 0-1 ÅR.* Synscenter Refsnæs.

Jensen, BJ., Kannegaard, R. & Hansen, KN. (red.). (2021). *De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole. Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer. SMÅBØRN 1-3 ÅR.* Synscenter Refsnæs.

Jensen, BJ., Kannegaard, R. & Hansen, KN. (red.). (2021). *De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole. Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer. SMÅBØRN/ FØRSKOLE 3-6 ÅR.* Synscenter Refsnæs.

Jensen, BJ., Kannegaard, R. & Hansen, KN. (red.). (2021). *De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole. Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer. INDSKOLING.* Synscenter Refsnæs.

Jensen, BJ., Kannegaard, R. & Hansen, KN. (red.). (2021). *De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole. Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer. MELLEMTRIN.* Synscenter Refsnæs.

Jensen, BJ., Kannegaard, R. & Hansen, KN. (red.). (2021). *De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole. Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer. UDSKOLING.* Synscenter Refsnæs.

Jensen, BJ., Kannegaard, R. & Hansen, KN. (red.). (2021). *De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole. Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer. OVERGANGE.* Synscenter Refsnæs.

Jensen, BJ., Kannegaard, R. & Hansen, KN. (red.). (2021). *De udvidede læringsmål for børn og unge med synsnedsættelse 0-17 år i dagtilbud og skole. Handlingsanvisende vejledning til inkluderende fællesskaber og læringsmiljøer. FORÆLDRE OG FAMILIE 0-17 ÅR.* Synscenter Refsnæs.

Jørgensen, B. (2025). Fokusord på punkt [in press]. Synscenter Refnæs.

Jørgensen, B., & Juul, S. (2020). *Tidlig indsats ift. 0-3-årige småbørn med blindhed* [Podcast]. Synscenter Refsnæs.

Kermit, P., Tharaldsteen, A. M., Haugen, D. M. G., & Wendelborg, C. (2014). *En av flokken?* NTNU Samfunnsforskning AS & Statped.

Klingenberg, O., Kittelsaa, A. M., Holkesvik, A. H., Wik, S. E., & Kermit, P. (2015). *Kunnskapsoversikt over forskningsfunn om læring hos barn og unge med synshemming.* NTNU Samfunnsforskning, Avdeling for mangfold og inkludering & Statped.

Larsen, D. (2021). *Punktskriftindlæring fra et forældreperspektiv: Hvilken betydning har tidlig fokus på førpunkt og punktskriftindlæring for børnenes tilegnelse af et funktionelt skriftsprog?* [Mastergradsafhandling, Universitetet i Sørøst-Norge]. Fakultet for Helse- og sosialvitenskap.

Lund, E. M., & Cmar, J. L. (2019). A systematic review of factors related to employment outcomes for adults with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness,* 113(6), 493–517.

Mortensen, *E. (2007). Blinde børns læsning: Neuropsykologiske, perceptuelle og kognitive faktorer.* Synscenter Refsnæs.

Maribo, T., Ibsen, C., Thuesen, J., Nielsen, C. V., Johansen, J. S., & Vind, A. B. (Red.). (2022). *Hvidbog om rehabilitering.* Rehabiliteringsforum Danmark.

Pedersen, B. E. (2019). *Oplevelse af læring i skolen for elever med blindhed: Hvad har betydning?* [Mastergradsafhandling, Universitetet i Sørøst-Norge]. Fakultet for Helse- og sosialvitenskap.

Pedersen, B., Larsen, D., & Hansen, K. N. (2021). *Punktskrift for småbørn og indskolingsbørn: Indsatserne i De udvidede læringsmål* [Podcast]. Synscenter Refsnæs.

Petersen, P. M. (2023). *IKT for punktskriftsbrukere.* Statped.

Pladsen, K., Solevåg, I., & Hustuft, I. L. *Barn og unge med nedsatt syn: Håndbok for PP-tjenesten.* Statped.

Rambøll Management Consulting. (2021). *Bedre koordination i indsatserne til børn og unge med handicap og deres familier: Slutevaluering.*

Rigshospitalet, Kennedy Centret. (2024). *Årsberetning 2023: Synsregisteret.*

Rusten, R. (2007). Lesning og skrivning med punktskrift: En innføring. I Fosse, P., & Klingenberg, O. (Red.), *Pedagogiske og psykologiske perspektiver på opplæring av synshemmede* (s. 56–74). Tambartun Kompetansesenter & Snøfugl Forlag.

Sandersen, J. H. E., Toft, T. L. W., Due, B. L., & Juul, H. (2022). *Unge med blindheds brug og oplevelse af elektroniske punktnotatapparater.* CIRCD Reports. Københavns Universitet.

Socialstyrelsen. (2017). *Egen kraft: Empowerment og handicap. En pjece om indsatser, der kan styrke den enkeltes tro på sig selv og egen handlekraft.*

Socialstyrelsen. (2020). *Forløbsbeskrivelse: Rehabilitering og Undervisning af Børn og Unge med Alvorlig Synsnedsættelse 0-18 år* (2. udg.).

Socialstyrelsen. (2022). *Central udmelding: Punktskriftindsatser til børn og unge med alvorlig synsnedsættelse.*

Socialstyrelsen. (2022). *Modelbeskrivelse. Én familie - én indgang.*

Social- og Boligstyrelsen. (2023). *Håndbog om barnets lov.*

Social- og Boligstyrelsen. (2024). *Forstå barnets lov: En guide til personalet i dagtilbud og grundskolen.*

Social- og Boligstyrelsen. (2024). *Guide til hjælp og støtte: Forældre til børn med handicap.*

Social- og Boligstyrelsen. (2024). *Punktskriftindsatser til børn og unge med alvorlig synsnedsættelse: Behandling af afrapporteringer på central udmelding.*

Specialpedagogiska skolmyndigheten. (2022). *Att främja delaktighet och lärande hos barn och elever med synnedsättning: En systematisk oversigt.*

Synscenter Refsnæs. (2019). *Punktskriftguide: Vejledning og anbefalinger vedrørende punktskriftindlæring hos børn og unge med alvorlig synsnedsættelse.*

Utdanningsdirektoratet. (2022). *Opplæring i punktskrift, tekniske hjelpemidler og mobilitet.*

de Verdier, K. (2016). Inclusion in and out of the classroom: A longitudinal study of students with visual impairments in inclusive education. *British Journal of Visual Impairment,* 34(2), 132–142.

de Verdier, K. (2018). *Children with blindness: Developmental aspects, comorbidity and implications for education and support* (Doktorafhandling). Stockholm University, Faculty of Social Sciences, Department of Special Education.

de Verdier, K., & Ek, U. (2014). A longitudinal study of reading development, academic achievement, and support in Swedish inclusive education for students with blindness or severe visual impairment. *Journal of Visual Impairment & Blindness, 108*(6), 461–472.

Vik, A.K. (2008). Individual and environmental conditions for the literacy development of pupils with severe visual impairments. *Journal of Assistive Technologies* 2(4):4-15.

Vik. A.K. (2010). *Bruk av multimodale lesemedier - en studie av 11 elever som er sterkt svaksynte, på grunnskolens mellom- og ungdomstrinn i Norge. Doktoravhandling*. Universitetet i Oslo, Det utdanningsvitenskapelige fakultet.

Vik, A. K., & Lassen, L. M. (2010). How pupils with severe visual impairment describe coping with reading activities in the Norwegian inclusive school. *International Journal of Disability, Development and Education*, 57(3), 279–298.

Vive, Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd, & Socialstyrelsen. (n.d.). *Samarbejdsudfordringer på børnehandicapområdet: Inspiration til praksishåndtering.*

Wallin, A. (Red.). (2014). *Elever med punktskrift som læsmedium: Allmänna råd til skolhuvudmän och rektorer.* Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Følgegruppe
Pia Bille, Socialdirektør, Region Sjælland
Marie Fasmer, Institutchef, IBOS - Instituttet for Blinde og Svagsynede
Dorte With, Leder, Center for Specialrådgivning Aarhus
Lea Johanne Sarfelt, Specialkonsulent, National koordination, Social- og Boligstyrelsen
Line Juhl, Souschef, CSV Kolding, Center for specialundervisning og rådgivning til unge og voksne
Luba Rumyantseva, Audiologopæd, PPR Tårnby Kommune
Mette Sejbjerg Andersen, Ledende Tale-hørekonsulent, PPR Skive Kommune
Inge Krag Hanberg, Psykologfaglig koordinator, PPR Næstved
Anne Roesgaard Paarup, Synskonsulent, Institut for Syn og Hørelse, Region Nordjylland
Berith Lilly Jørgensen, Synskonsulent, CSV København - Center for Specialundervisning
Ask Løvbjerg Abildgaard, Landsformand, Dansk Blindesamfund
Ida Raunkiær, Landsformand, DBSU – Dansk Blinde Samfunds Ungdom
Thomas Sonne Jensen, Formand, LFBS – Landsforeningen af forældre til blinde og svagsynede
Kenn Steen Andersen, Formand for Styregruppen, Centerleder, Synscenter Refsnæs
Berit Houmølle, Vicecenterleder og Områdeleder for Skole og Specialrådgivning, Synscenter Refsnæs
Per Nielsen, Forstander, Synscentralen Vordingborg, Formand for DTHS Danske Tale- Høre- og Synsinstitutioner

Valideringsgruppe
Ole Dybdahl Kristensen, Afdelingsleder, CKU, Center for Kommunikation og Undervisning, Skive-Viborg
Michael Holmberg, Synskonsulent, Center for Specialrådgivning Aarhus
Tina Thøgersen, Læse- og studievejleder, IBOS, Instituttet for Blinde og Svagsynede
Lone Reinhold, Synskonsulent, PPR og Videnscenter, Esbjerg Kommune
Anna Guldhammer, Synskonsulent, Center for Kommunikation, Herning
Alice Balster, Synskonsulent, HjælpemiddelHuset og Tale Høre Syn – Aabenraa
Jacob Nielsen, Konsulent for personer med blindhed, Synscenter Refsnæs
Berit Houmølle, Vicecenterleder og Områdeleder for Skole og Specialrådgivning, Synscenter Refsnæs

Projektledelse
Jan Hoedt , Projektleder, janhoedt.dk
Vejledningen er udarbejdet af
Rikke Kannegaard, Videns- og Informationsspecialist, Udviklingsenheden ved Synscenter Refsnæs &
Lotte Hillebrandt, Videns-og Udviklingskonsulent, Videns- og Udviklingsenheden ved Synscenter Refsnæs
Design og grafisk tilrettelæggelse: Bo Thor Bay, Koordinator & Mediegrafiker ved Synscenter Refsnæs

REGION SJÆLLAND
SYNSCENTER REFSNÆS
– vi er til for dig

DTHS
DANSKE TALE, HØRE- & SYNSINSTITUTIONER

Synscenter Refsnæs
Kystvejen 112
4400 Kalundborg
Tlf. 59 57 01 00
Skriv til Synscenter Refsnaes

DTHS, Danske Tale-, Høre og Synsinstitutioner
C/O Synscentralen Vordingborg
Færgegaardsvej 15
4760 Vordingborg

Vejledningen er udgivet af Synscenter Refsnæs – Det nationale specialpædagogiske ressource- og videnscenter for børn og unge med synsnedsættelse i samarbejde med DTHS, Danske Tale-, Høre- og Synsinstitutioner

Januar 2025
ISBN 978-87-94063-11-1 (trykt)
ISBN 978-87-94063-12-8 (elektronisk)
Vejledningerne ligger frit tilgængelige på www.synref.dk

©Synscenter Refsnæs
Publikationen kan frit citeres med tydelig kildeangivelse

REGION SJÆLLAND

SYNSCENTER REFSNÆS

– vi er til for dig